

XII

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

BOCZ HENRIETTA
NÓRA
BRÍNZAN-ANTAL
CRISTINA
CSÁKI RÓBERT
DÁNIEL BOTOND
DEMÉNY PÉTER
GAAL GYÖRGY
GÖMÖRI GYÖRGY
INCZE HENRIETTA
LÁZÁR BEÁTA
MAGYAR ZOLTÁN
RUSU SZIDÓNIA
TELEKI TIBOR-
CSONGOR
VITA EMESE

5

#ERDÉLYI #MAGYAR
#EGYETEMISTÁK #JÖVŐKÉPE

III. FOLYAM
2022.
MÁJUS

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXXIII/5. • 2022. MÁJUS

TARTALOM

DÁNIEL BOTOND • „Egyetemisták jövőképkutatása” – egy nagymintás kérdőíves kutatás bemutatása	3
DÁNIEL BOTOND – INCZE HENRIETTA • Egyetemisták karrierhabitusa és vállalkozói hajlandósága	9
LÁZÁR BEÁTA – RUSU SZIDÓNIA • A jó tanuló felel – online oktatással kapcsolatos attitűdök az erdélyi magyar egyetemisták körében	27
TELEKI TIBOR-CSONGOR • Az erdélyi magyar egyetemisták pénzügyi helyzetének elemzése a koronavírus-járvány tükrében ..	39
VITA EMESE • Az egyetemista ifjúság netán felnőtt? A felnőtté válás folyamatai az önálló életkezdéstől a párválasztásig	51
BOCZ HENRIETTA NÓRA – LÁZÁR BEÁTA • Készen állsz? – pályaválasztási kérdések az erdélyi egyetemisták körében	69
BRÎNZAN-ANTAL CRISTINA • Megkoronázott fesztiválszezon. Egyetemisták rendezvénylátogatási szokásai a koronavírus-járvány idején	85
■ TOLL	
GÖMÖRI GYÖRGY • Egy Angliában „bujdosó” magyar panasza 1747-ben	97
■ MŰHELY	
MAGYAR ZOLTÁN • Ștefan cel Mare alakja a moldvai csángó néphagyományban	100

■ TÉKA

DEMÉNY PÉTER • Mondatépület (<i>Sasszé</i>)	107
BOKA LÁSZLÓ • Irodalmi arcél eszmetörténeti olvasattal	109
GAAL GYÖRGY • Lapok az unitáriusok múltjából	119

■ ABSTRACTS	125
-----------------------	-----

■ KÉP

CSÁKI RÓBERT

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Főszerkesztő: KOVÁCS KISS GYÖNGY (történelem)

■ A szerkesztőség tagjai: BALÁZS IMRE JÓZSEF (főszerkesztő-helyettes, irodalom), CSEKE PÉTER (médiatudomány), KESZEG ANNA (társadalomtudományok), RIGÁN LÓRÁND (filozófia, a Korunk–Komp-Press Kiadó felelős szerkesztője)

■ Gazdasági vezető: KOVÁCS GÁBOR ZSOLT, Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR, SZENTES ZÁGON

■ A Korunk grémiuma: DERÉKY PÁL, ILIA MIHÁLY, KOVÁCS ANDRÁS, POMOGÁTS BÉLA, ROMSICS IGNÁC, TÁNCZOS VILMOS, ZALÁN TIBOR

■ Kiemelt támogató a Communitas Alapítvány és a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.

A megjelenéshez továbbá támogatást nyújt a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága, a Nemzeti Kulturális Alap, a Bethlen Gábor Alap, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Petőfi Kulturális Ügynökség, MOL Románia és az Amerikai Magyar Koalíció – Cultural Foundation for Transylvania

■ Szerkesztőség: Kolozsvár, Str. gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52.

Telefon: 0264-375-035; 0742-061-613; ■ Postacím: 400750 Cluj, OP.1. cp. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; <http://epa.oszk.hu/00400/00458>; e-mail: korunk@gmail.com

■ Nyomda: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266-372-407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egyévi előfizetés díja 100 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését Tóth Ernő Béla E. V. végzi;

a lap megrendelhető a következő telefonszámon: 06-303-539-724, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com

■ Revistă culturală finanțată de MOL România

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk

(400304 Cluj-Napoca, str. gen. Eremia Grigorescu nr. 52.; Cod fiscal 5149284)

■ ISSN: 1222-8338

DÁNIEL BOTOND

„EGYETEMISTÁK JÖVŐKÉPKUTATÁSA” – EGY NAGYMINTÁS KÉRDŐÍVES KUTATÁS BEMUTATÁSA

Nagy vállalkozásba kezdett a Magyar Ifjúsági Központ YZ Intézete és az Országos Magyar Diákszövetség 2020 őszén, hiszen elhatározták, hogy több száz egyetemistát megkérdeznek jövőterveikről. Habár a nagymintás ifjúságkutatások nem ritkák a Kárpát-medencében, sőt bátran mondhatjuk, hogy a magyar fiatalok (a 15-29 éves vagy esetenként 15-35 éves korosztály) a legrendszeresebben kutatott társadalmi csoportnak számítanak, mégis nagyon ritka, hogy egy szűkebb korosztályt egész Erdélyre kiterjedően nagymintás kérdőíves kutatással lehessen elérni. A MOZAIK kutatások, a Magyar Ifjúság Kutatások, de említhetjük a GeneZYs kutatást is, időről időre sok hasznos információval segítenek a magyar fiatalok helyzetének megismerésében, megértésében és a trendek folyamatos követésében. Ugyanakkor időről időre felmerül, hogy hasznosak lennének olyan kutatások is, amelyek célzottan vizsgálják a középiskolásokat és az egyetemistákat.

Az *Egyetemisták jövőképkutatása*¹ címet viselő kutatás egyrészt ezt a hiányt pótolja. Másrészt a kutatás szervezői egy aktuális változásra, válsághelyzetre reagáltak – igencsak gyorsan, és megpróbálták feltárni a koronavírus-járvány hatását az egyetemisták életének különböző aspektusaira. A nagymintás online felmérés célcsoportját tehát a romániai felsőoktatásban részt vevő magyar hallgatók alkották, a kutatás témakörei pedig az online oktatás, a járványhelyzet alatti kulturális élet, a megélhetés, pénzgazdálkodás

... kiknek vált előnyére az online oktatás, és kikre volt negatív hatással a digitális oktatás bevezetése.

voltak. Emellett a kutatás célja volt, hogy felmérjük, miben változtatták meg az egyetemisták rövid és hosszú távú terveit a 2020-as év történései a továbbtanulással, pályaválasztással, letelepedéssel és családalapítással kapcsolatban.

Az adatfelvételt 2020. december 10 és 28 között került sor, az online kérdőívet közösségi oldalakon, egyetemista csoportokban, az Országos Magyar Diák-szövetség tagszervezeteinek segítségével népszerűsítettük. Az aktív népszerűsítési kampány eredményeképpen a kérdőívre 1239 személy választát sikerült összegyűjteni, akik 10 egyetemi város mintegy 27 felsőfokú intézményében tanultak alapképzésen, mesterképzésen vagy osztatlan képzésben. Az eredményekből már sikerült egy gyorsjelentést összeállítani (Dániel 2020)², azonban mélyebb elemzések, illetve az egyes témákat alaposabban vizsgáló tanulmányok és szakcikkek eddig még nem születtek. A *Korunk* jelen lapszámában ezt az űrt pótoljuk, és közelebbről is megvizsgálunk néhányat a kutatás során vizsgált témakörök kérdései közül.

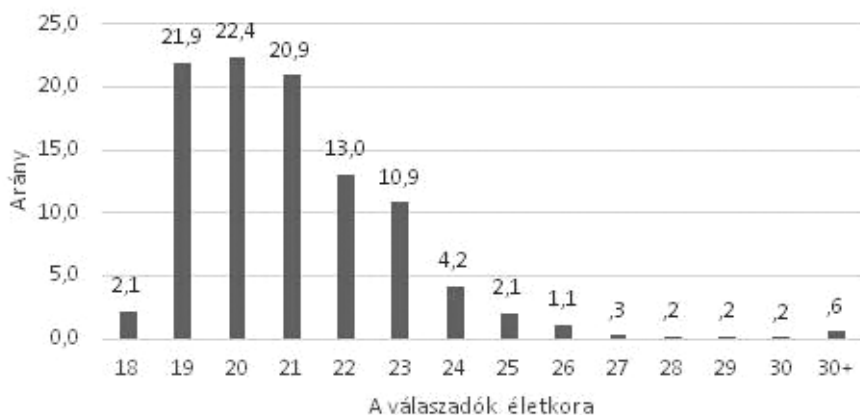
A gyorsjelentés a válaszadók teljes adatbázisát vizsgáló elemzések eredményeit tartalmazza, a szaktanulmányok elkészítésekor azonban törekedtünk arra, hogy eredményeink a lehetőségekhez mérten reprezentatívak legyenek. Ennek érdekében beszereztük a felsőoktatási intézményektől a diáklétszámokra vonatkozó adatokat, hogy ezek segítségével utólag súlyozzuk az adatbázist. Mivel az egyetemek nem rendelkeznek a diákok nemzetiségére vonatkozó adatokkal, ezért a tanulmányokban csupán azokat az egyetemistákat tudtuk vizsgálni, akik magyar nyelven tanulnak. Így a végső adatbázisba 1065 személy került be, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyarul tanuló kolozsvári diákjai, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári, marosvásárhelyi és csíkszeredai diákjai, a Partiumi Keresztény Egyetem, valamint a Marosvásárhelyi George Emil Palade Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem magyarul tanuló diákjai. Az adatbázist intézményekre és évfolyamokra tudtuk súlyozni.

A kérdőív öt fő témakörben vizsgálta a hallgatók helyzetét. Kíváncsiak voltunk, hogyan hatott a koronavírus-járvány a fiatalok rendezvénylátogatási szokásaira és rendezvényekkel szembeni attitűdjére, így a szocio-demográfiai kérdések utáni második tömb erre vonatkozott. A harmadik tömbben az oktatás átalakulását, az online oktatás kihívásait vizsgáltuk, majd az egyetemisták jövőképevel, valamint munkaerőpiaci és anyagi helyzetével kapcsolatos kérdéstömbök következtek. A kérdőív összesen 102 kérdést tartalmazott.

A válaszadók szociodemográfiai jellemzői

■ Mielőtt rátérnénk a szaktanulmányok rövid bemutatására, egy általános jellemzést szeretnénk adni a mintába került fiatalokról. A válaszadók közel háromnegyede nő (73,3 százalék), negyede férfi (26,7 százalék), átlagéletkoruk 21,08 év. Túlnyomó többségük 19-23 év közötti, de találunk fiatalabb és idősebb válaszadókat is.

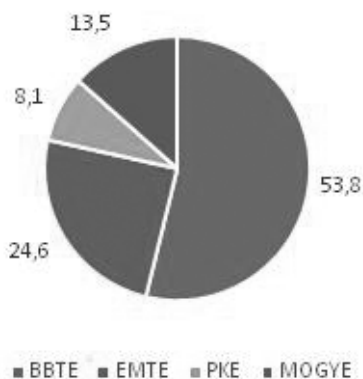
Amint az életkori eloszlás is sugallja, a válaszadók túlnyomó többsége alapképzésben vesz részt, míg 14,6 százalékuk mesteri képzésben. Legkisebb arányban az osztatlan képzésben részt vevők vannak 11,9 százalékkal, ők nagyrészt orvosi szakokon tanulnak. Mivel ezek az arányok már súlyozva vannak az intézményektől kapott adatok segítségével, ezért elmondható, hogy teljes mértékben reprezentálják a magyarul tanuló diákok arányát az egyes képzési szinteken a 2020/2021-es tanévben.

1. ábra. A válaszadók életkori eloszlása

2. ábra. A magyar nyelven tanuló erdélyi magyar egyetemisták eloszlása képzési szintek/típusok szerint (2020/2021-es tanév, százalékban)

3. ábra. A magyar nyelven tanuló erdélyi egyetemisták intézményi eloszlása (2020/2021-es tanév, százalékban)

A válaszadók több mint felét a Babeş–Bolyai Tudományegyetem (a továbbiakban BBTE) hallgatói teszik ki, őket követik a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) és a Marosvásárhelyi George Emil Palade Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem (MOGYE) hallgatói. Legnagyobb arányban a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) hallgatói vannak. Akárcsak az évfolyamok és képzési szintek esetében, az intézményi hovatartozás esetén is elmondható, hogy az intézményektől kapott beiskolázási adatok alapján készült, tehát teljes mértékben tükrözi a valós helyzetet.

A származási és családi háttér tekintetében azt látjuk, hogy a válaszadók közel kétharmada székelyföldi, Hargita, Kovászna és Maros megyékből származik. Őket a Kolozs, Bihar, Szatmár és Szilágy megyeiek követik. A válaszadók további 6 százaléka származik a többi erdélyi megyéből, illetve Bákó megyéből.

	Megye	Esetszám	Arány		Megye	Esetszám	Arány
1	Hargita	259	25,4	10	Brassó	16	1,5
2	Kovászna	148	14,6	11	Szeben	1	0,1
3	Maros	263	25,9	12	Fehér	11	1,1
4	Kolozs	92	9,0	13	Temes	4	0,4
5	Bihar	77	7,6	14	Arad	7	0,7
6	Szatmár	71	7,0	15	Hunyad	1	0,1
7	Szilágy	47	4,6	16	Bákó	2	0,2
8	Máramaros	5	0,5	17	Külföld	7	0,7
9	Beszterce-Naszód	6	0,6		Összesen	1018	100,0

1. táblázat. A válaszadók származási hely szerinti eloszlása (megyék, n=1018)

A származási település típusa szerint többségük városi környezetben nőtt fel (20,3 százalék városról, 38,1 százalékuk megyeszékhelyről származik), a vidékiek aránya 41,6 százalék (ebből 27,5 százalék a községközpontban, 14,2 százalék pedig a falun élők aránya).

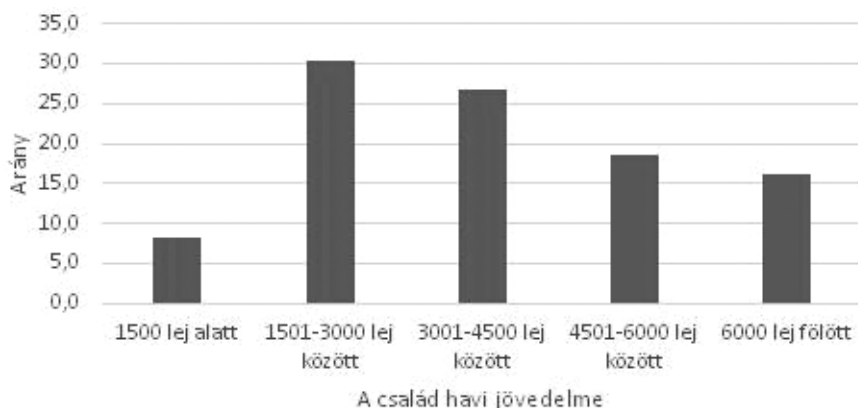
A családi háttér jellemzői közül a szülők iskolai végzettségét és a család havi összjövedelmét érdemes kiemelni. Végzettség tekintetében fontos megjegyeznünk, hogy az anyák iskolai végzettsége magasabb, mint az apáké. Ugyanis míg az anyák közel háromtizede rendelkezik felsőfokú végzettséggel, közel fele pedig középfokú végzettséggel (érettségivel vagy posztliceális képzéssel), addig az apák 22,9 százaléka rendelkezik felsőfokú és 46,9 százaléka középfokú végzettséggel, és háromtizedüknek nincs érettségije.

	édesapák		édesanyák	
	személy	arány	személy	arány
8 osztály vagy kevesebb	35	3,5	43	4,2
szakiskola, középiskola érettségi nélkül	270	26,7	185	18,2
szakiskola, középiskola érettségivel	372	36,9	332	32,7
technikum, posztliceális	101	10,0	153	15,1
főiskola, egyetem	153	15,2	213	21,0
mesteri	56	5,6	76	7,5
doktori	21	2,1	15	1,5
Összesen	1009	100%	1016	100%

2. táblázat. A szülők iskolai végzettség szerinti eloszlása

A családok közel kétharmada 4500 lej alatti havi jövedelemmel rendelkezik, a legtöbben az 1501-3000 lejes jövedelmi kategóriát jelölték be, míg a 3001-4500 lej közötti kategóriában a válaszadók negyede helyezkedik el. Továbbá 4501 és

6000 lej közötti havi jövedelemmel a válaszadók családjainak 18,6 százaléka rendelkezik, 6000 lej fölöttivel pedig 16,1 százaléka.

4. ábra. A válaszadók családjainak havi átlagos jövedelme (kategóriák, arányok)

A szaktanulmányok rövid bemutatása

■ A gyorsjelentést követően a kutatás adataiból hat szaktanulmány készült el, amelyeket a jelen lapszámban olvashatunk.

Dániel Botond és Incze Henrietta tanulmánya az erdélyi magyar egyetemisták karrierrel kapcsolatos jövőterveinek vizsgálatára épül. A tanulmány fő kérdése, hogy a diploma megszerzése után milyen beosztásban és karrierpályán képzelik el magukat a fiatalok. A karrierpályák közül a szerzők elsősorban a rugalmasabb karrierpályákra fókuszálnak, főként arra szeretnének választ kapni, hogy milyen az egyetemisták vállalkozói hajlandósága, milyen jellemzőkkel bírnak azok, akik azt fontolgatják, hogy tanulmányaik befejezése után önfoglalkoztatóként vagy akár más személyeket is alkalmazó vállalkozások vezetőiként helyezkedjenek el a munkaerőpiacon.

Lázár Beáta és Rusu Szidónia tanulmánya az erdélyi magyar felsőoktatásban részt vevő hallgatók online oktatással kapcsolatos attitűdjét vizsgálta. Az elemzés során arra voltak kíváncsiak, milyen összefüggések vannak a tanórai aktivitás, a tanulási környezet, a digitális eszközök használata, az attitűd és a szociodemográfiai háttérváltozók – mint a család összjövedelme, lakóhely típusa, szaktípus, szülők iskolai végzettsége, egyetemi szint és pályaválasztási motiváció – között. Ezek mentén egy online oktatási indexet készítettek, amely kategóriákba osztályozza az erdélyi magyar hallgatókat: kiknek vált előnyére az online oktatás, vagyis kik teljesítettek jól a megváltozott környezetben, és kikre volt negatív hatással a digitális oktatás bevezetése.

Teleki Tibor-Csongor az erdélyi magyar egyetemi hallgatók koronavírus előtti és alatti pénzügyi helyzetét vizsgálta. Fontosnak tartotta megvizsgálni, hogy az egyetemisták bevételei és kiadásai hogyan alakultak át a megváltozott helyzetben, milyen átalakulások történtek a munkaerőpiacon és a fiatalok munkaerőpiaci helyzetében, illetve hogyan alakultak a diákok megtakarításai.

Vita Emese tanulmányában az egyetemista fiatalságot tágabb, generációs szemléletben elemzi, a társadalmi kontextust is erőteljesen figyelembe véve. Ar-

ra törekszik, hogy összehasonlító jelleggel írja le, milyen főbb trendek jellemzik a fiatalság, illetve az egyetemi hallgatók család-demográfiai magatartását, önállósodásukat, tanulmányaikkal és a munkával kapcsolatos rövid távú terveiket. A felnőtté válás, önálló életkezdés kérdéseivel foglalkozik a megtörtént és tervezett életesemények vizsgálatán keresztül. Ezek közül a párválasztás kulturális szempontrendszerének ismertetésére is kitér.

Bocz Henrietta és Lázár Beáta tanulmányának középpontjában a fiatalok pályaválasztási döntései állnak. A szerzők azt vizsgálják, hogy az elsőéves hallgatók milyen motivációk mentén döntöttek a továbbtanulás és a választott egyetem, szak mellett, honnan informálódtak, és mennyire tartják hasznosnak az információforrásaikat. Kitérnek a pályaválasztást meghatározó háttértényezőkre, a szülők iskolai végzettségére és a család anyagi helyzetére, valamint arra is, hogy a döntés meghozatalakor mennyire érezték magukat felkészültnek a fiatalok.

Brînzan-Antal Cristina tanulmányában az erdélyi magyar kulturális és ifjúsági szervezetek rendezvénykínálatát és az egyetemi hallgatók rendezvényeken történő részvételi hajlandóságát vizsgálta. A tanulmány fő kérdése, hogy a koronavírus-járvány milyen változásokat hozott, milyen események hiányoznak a leginkább a fiataloknak, hogyan kapcsolódtak be az online eseményekbe, hogyan alakult át az élő eseményeken való részvételük és a nagyrendezvényekkel szembeni attitűdjük.

■ JEGYZETEK

1. A kutatás szervezői a Magyar Ifjúsági Központ Egyesület YZ Intézete és az Országos Magyar Diákszövetség, kutatásvezető dr. Dániel Botond szociológus. A kutatás az erdélyi magyar ifjúsági intézet létrehozása és működtetése projekt részeként valósult meg, támogatói a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alap.
2. Dániel B.: *Kutatásjelentés. Egyetemisták jövőkép kutatása*. MIK Egyesület – YZ Intézet, Kvár, 2020.

DÁNIEL BOTOND – INCZE HENRIETTA

EGYETEMISTÁK KARRIERHABITUSA ÉS VÁLLALKOZÓI HAJLANDÓSÁGA

Tanulmányunk az erdélyi magyar egyetemisták karrierrel kapcsolatos jövőterveinek vizsgálatára épül, melyben arra vagyunk kíváncsiak, hogy a diploma megszerzése után milyen beosztásban, karrierben képzelik el magukat a fiatalok. A kérdés vizsgálata kapcsán főként arra szeretnénk választ kapni, hogy milyen az egyetemisták vállalkozói hajlandósága, hányan fontolgatják azt, hogy az egyetem után akár önfoglalkoztatókként, akár más személyeket alkalmazó vállalkozások vezetőiként helyezkedjenek el a munkaerőpiacon. Illetve arra is kíváncsiak vagyunk, hogy milyen karrierhabitusok jellemzik őket válaszaik alapján. A fiatalok karrierhabitusait és vállalkozói hajlandóságát alakító tényezőket is feltárjuk tanulmányunkban, amelyek a társadalmi-családi háttérrel és az oktatási, tanulmányi helyzettel függnek össze.

Karrierterületek és karrierhabitus

■ A fiatalok karrierútjának alakulását egyaránt meghatározzák a strukturális feltételek (munkaerőpiac, iskolarendszer stb.) és az egyének személyes preferenciái, döntései. A társadalomtudományokban folyamatos vita zajlik arról, hogy a két tényező közül melyik hatása jelentősebb, mi határozza meg erőteljesebben az egyéni döntéseket. Iellatchich, Mayrhofer és Meyer modelljének (2001) legfontosabb erénye, hogy egyszerre képes megjeleníteni ezt a két fő ténye-

... az egyetemisták többsége a rugalmasabb karriertípusokhoz vonzódik.

zót, integrálni képes ezt a két elméleti paradigmát az egyéni karrierpályák vizsgálatában (Csata és mtsai 2009. 33.). Mayrhofer és társai a bourdieu-i habitus- és mezőelméletet alkalmazzák a karrierpályák jellemzésére. Modelljükben két dimenzió mentén négy „karriermezőt” (field of career) különítenek el, amelyet négyféle „karrierlogikának” feleltetnek meg. Ezekre a karriermezőkre a tőkefajták (gazdasági, kulturális, társadalmi) eltérő kombinációja jellemző. A két dimenzió közül az egyik az egyének (munkavállalók) és a vállalatok (munkaadók) közötti kapcsolat erőssége, a másik pedig a karriermező stabilitása, ami azt mutatja meg, hogy mennyire stabilak vagy változékonyak a szereplők közötti viszonyok. A „vállalati világra” (company world) szoros kapcsolat és stabil viszonyok jellemzők, a munkahelyi biztonság foka magas, ezért az alkalmazottakra magas intézményi lojalitás jellemző, hosszú időt töltenek a szervezetben. A karrierépítés általában a vállalaton belül történik, a munkahelyi előmenetel szabályai jól meghatározottak és világosak. Ez gyakorlatilag az ipari társadalom hagyományos karrierpályája. A „szabadon lebegő szakértők” (free floating professionals) szintén viszonylag erősen kapcsolódnak a vállalatokhoz, viszont rövidebb időre szóló szerződések alapján, karrierjük során viszonylag kevés megrendelőnek dolgozva. Már lazábban kötődnek a szervezetekhez, munkájuk során egy jól meghatározott szakterületre szakosodva, speciális feladatokat látnak el. Számukra már fontos a szakmai függetlenség megőrzése és a szakértőként való elismertség megszerzése, ami gyakorlatilag elősegíti az előbbit. A másik két karriermezőre ennél is lazább kapcsolódás jellemző. Az „önfoglalkoztatók” (self-employment) már teljesen a szervezeten kívül tevékenykednek, általában egy jól meghatározott szolgáltatást kínálnak egy viszonylag stabil klientúrának. Számukra is a függetlenség megőrzése a legfontosabb. A negyedik karriermező a „krónikus rugalmasság” nevet viseli. Erre a lazább kapcsolódás és az erős változékonyosság jellemző. Azok az egyének, akik ebbe a kategóriába tartoznak, abban különböznek a szabadon lebegő szakértőktől, hogy nem egy jól meghatározott szakterületen tevékenykednek, változó feladatokat látnak el, változó klienskörnek, folyamatosan változó munkakörülmények között. Ha a piaci kereslet úgy kívánja, akkor könnyen szakmát és klienskört is váltanak annak érdekében, hogy minél nagyobb jövedelemre tegyenek szert. Számukra a rugalmasság és a gyors alkalmazkodóképesség jelenti a legfontosabb erőforrást. A különféle karriermezőkben való érvényesüléshez más és más karrierhabitus szükséges, amelyet a családi és a felnőtt szocializációs tapasztalatok egyaránt formálnak (Iellatchich és mtsai 2001).

Láthatjuk, hogy a négy karriermező közül a vállalati világ jelenti a hagyományos karrierformát és az alkalmazotti státust, a másik három viszont más karrierlogikát követ, rugalmasabb önfoglalkoztatási (self-management) forma.

Az elmúlt évtizedekben a munka világának globális átalakulása során erősödött a karrierpályák individualizációja, erőteljes elmozdulás volt tapasztalható a rugalmas foglalkoztatottság irányába. Mindez az erdélyi magyar fiatal diplomások munkaorientációjában is tetten érhető, amint az Csata és munkatársai a különböző életkori kohorszok összehasonlító vizsgálatából is kitűnik (Csata és mtsai 2009). Tanulmányunkban arra is szeretnénk választ adni, hogy az erdélyi magyar nyelven tanuló egyetemisták milyen arányban vonzódnak a hagyományos, alkalmazotti karrierformához, illetve a rugalmasabb, önfoglalkoztató karrierformákhoz.

A vállalkozói hajlandóság

■ A vállalkozói hajlandóság tulajdonképpen az emberek vállalkozásindításra irányuló nyitottságára utal. Rögtön az elején ki kell emelnünk, hogy a szakirodalomban több szerző is amellett érvel, hogy fontos különbséget tenni a vállalkozói hajlandóság, a vállalkozói szándék és a tényleges vállalkozói tevékenység között (Kruegel–Brazeal 1994, Sandu 1999, Lengyel 2008, Lengyel 2009).

Kruegel és Brazeal már 1994-ben megfogalmazta, hogy nem elégséges a vállalkozni nem hajlandók és a vállalkozni hajlandók elhatárolása, hanem szükség van arra is, hogy a vállalkozni hajlandókat megkülönböztessük a ténylegesen vállalkozni szándékozóktól is. Véleményük szerint a vállalkozói hajlandóság csupán egyfajta nyitottságot jelent a vállalkozás elvi lehetősége iránt, de nem jelent még határozott vállalkozói szándékot, terveket (Kruegel–Brazeal 1994 id. Lengyel 2008. 429.). Ezek alapján Lengyel úgy véli, hogy a vállalkozói hajlam csupán egy szimpátia alapú választás kifejeződése. A kérdezés során egy elvi lehetőséget kínálunk fel, amire mindenki a tapasztalatai, benyomása, hajlandósága szerint válaszol. Különbség van tehát a hajlandóság (inklináció) és a szándék (intenció) között (Lengyel 2009. 120.). A vállalkozói szándék ezzel szemben azt fejezi ki, hogy mennyire tartják vonzónak a válaszadók önmagukra nézve a vállalkozói karriert a belátható jövőben, általában néhány éven belül (Lengyel 2009. 120.). Ehhez hasonló tipológiával találkozunk a román nyelvű szakirodalomban is. Dumitru Sandu tipológiájában négy ideáltípust különböztet meg, amely a vállalkozóvá válás folyamatát is jól tükrözi. Az első kategóriába azok az egyének tartoznak, akiknek nincs saját vállalkozásuk és nem is szándékoznak vállalkozásba kezdeni. A második csoport tagjai vágyakoznak a vállalkozói karrierpálya iránt, de ez a vágyakozás nem társul konkrét vállalkozói szándékkal és magatartással. Velük ellentétben, mások nem rendelkeznek vállalkozással, viszont szándékuk és terveik elég határozottak. A negyedik csoportba pedig azok tartoznak, akik működő vállalkozások tulajdonosai (Sandu 1999). Palkó és Solyom a kategóriák megnevezését a nem vállalkozók, „vágyakozók”, „szándék szerinti” vállalkozók és „magatartás szerinti” vállalkozóknak fordítják (Palkó–Solyom 2006).

Látjuk tehát, hogy a vállalkozói hajlandóság nem jelenti azt, hogy nyomban meg is valósul a vállalkozás (vagy akár egyáltalán megvalósulna a jövőben), csupán egy vonzó lehetőséget jelent. Ennek ellenére nagyon fontos alappillére a vállalkozói létnek, hiszen ez a nyitottság mindenképp szükséges ahhoz, hogy az egyén belevágjon egy saját vállalkozás létrehozásába. A vállalkozói hajlandóság számít az első fontos lépésnek a vállalkozóvá válás folyamatában (Sáfrányné Dr. Gubik 2018). Nem jelenti azt, hogy a vállalkozói hajlam garantálja a vállalkozói jövőt, de szoros kapcsolatban áll vele (Koltai–Szalka 2013).

Szintén fontos megjegyeznünk, hogy a különböző szerzők más-más fogalmakkal jelölik ezeket a típusokat, állapotokat. Találkozunk a vállalkozói hajlam, szándék, terv, potenciál stb. megnevezésekkel. Ezért nagyon fontos, hogy mindig figyeljünk az adott fogalmak tartalmára és azonosítsuk, hogy az egyes kifejezések mögött hajlandóságról vagy konkrét szándékról beszélünk-e.

A vállalkozásindítási döntést magyarázó tényezők

■ A vállalkozásindítási döntést magyarázó és azt előre jelezni kívánó elméletek két nagy csoportra oszthatók. Az egyik csoportba tartozó elméletek a társadalmi és kulturális környezet vállalkozásindítási döntésre gyakorolt hatását helyezik

előtérbe (pl. Shapero és Sokol, vállalkozói ökoszisztéma elmélet, intézményi megközelítés), a másik csoport inkább az egyénre fekteti a hangsúlyt, nem megfelelkezve az egyén társadalmi meghatározottságáról (pl. Ajzen TPB elmélete). Mindkét megközelítés mikroszintű, közöttük lévő lényegi különbség abból adódik, hogy milyen relatív szerepet szánnak a társadalmi-kulturális és az egyéni tényezőknek a vállalkozási szándék alakításában (Czaller–Geambaşu 2017. 106–107.).

Az első csoportból érdemes megemlíteni Isenberg (2010 id. S. Gubik–Bartha 2017) vállalkozói ökoszisztéma elméletét, amely hat kulcselemet emel ki (politika, kultúra, tőke, piacok, humán tőke, támogatás), illetve az intézményi megközelítést, mely szerint a vállalkozói aktivitásra az intézmények is hatást gyakorolnak. Douglas North meghatározása szerint az intézményi szerkezet formális szabályokból, informális korlátokból és a kikényszerítésük módjának kombinációjából állnak (például hitel- vagy tőzsdei szabályozás, oktatási rendszer stb.). A formális és informális szabályok egyaránt intézménynek minősülnek, és az informális szabályok egyik legfontosabb összetevője maga a kultúra (North 2005 id. S. Gubik–Bartha 2017). Az intézmények mérésének jól kialakult módszertana van, megemlíthetjük például a Világbank Doing Business adatbázisát, amely a formális intézmények mennyiségi ismérveit tartalmazza, vagy a GLOBE projektet, amely az informális intézmények, kultúra mérésének módszereit. S. Gubik Andrea és Bartha Zoltán az egyetemi hallgatók vállalkozói hajlandóságát és aktivitását mérő GUESSS kutatás adatbázisát vetették össze az említett két adatbázissal az egyetemi hallgatók vállalkozói szándéka és aktivitása, valamint az intézményi tényezők közötti kapcsolatot vizsgálva. Eredményeik szerint a vállalkozói szándék sokkal inkább az informális intézményi tényezők által meghatározott (S. Gubik–Bartha 2017). Ugyanakkor az egyéni tényezők sem elhanyagolhatók, ugyanis Ajzen TPB elméletét használó 186 kutatás egy metaanalízise kimutatta, hogy az egyéni tényezők (attitűdök, szubjektív normák, észlelt magatartási kontroll) a vállalkozói szándéknak 30-50 százalékát magyarázzák (Czaller–Geambaşu 2017. 108.).

Czaller és Geambaşu szerint (2017) a konkrét empirikus adatfelvételek rendszerint a két megközelítés egyfajta adaptációját vagy kombinációját szokták használni. Ugyanakkor bármelyik megközelítést is vesszük alapul, a kutatási eredmények alapján jól látható, hogy az attitűdök, a vállalkozóról, a vállalkozói életformáról és a vállalkozó társadalmi szerepéről alkotott elképzelések meghatározóak a vállalkozói szándék és azt követően a vállalkozói magatartás alakításában. Ezek a tényezők sokféle és komplex kapcsolatban állnak a modell többi elemével, az oktatási rendszerből szerzett ismeretekkel, a családi háttérrel, de olyan személyes demográfiai jellemzőkkel is, mint az életkor, a nem, a településtípus és a társadalmi státus.

Mivel az „Egyetemisták jövőképkutatása” kiterjedt az online oktatás, a járványhelyzet alatti kulturális élet, a jövőkép és a megélhetési nehézségek felmérésére is, így a vállalkozói hajlandóság mérése csak egy kisebb résztémája volt a kutatásnak. Mivel a kutatás célja általánosabb volt, így nem kerültek be a vállalkozásindítási döntést és az azt meghatározó tényezőkkel kapcsolatos kérdések sem. Ebből kifolyólag a vállalkozói hajlandóság tekintetében csupán a személyes demográfiai jellemzők és a családi háttér hatását vizsgáltuk.

A vállalkozói hajlandóságot befolyásoló szociodemográfiai tényezők

■ A már korábban is idézett szakirodalmi forrásokból tiszta kép rajzolódik ki a *szociodemográfiai tényezők hatásáról*. A kutatások túlnyomó többsége szerint, legyen szó akár nemzetközi, akár országos vagy csupán regionális, lokális kutatásokról, a férfiak felülreprezentáltak a nőkhöz képest a vállalkozók és a vállalkozói hajlandósággal rendelkezők között (Lengyel 2008, Lengyel 2009, Palkó–Sólyom 2005). Egy OECD kutatás azt is megállapítja, hogy a férfiak nemcsak magasabb arányban vállalkoznak, mint a nők, hanem általánosságban az is elmondható, hogy a női vállalkozások aránya magasabb a szolgáltató ágazatokban, mint a termelőekben (OECD 2012 id. Koltai–Szalka 2013). Továbbá Koltai és Szalka szerint számos vizsgálat igazolja azt is, hogy a női vállalkozók kockázatkérülők, általában kisebb vállalkozásokat indítanak, és kevésbé kitarthatók, mint a férfiak (Sexton–Bowman–Upton 1990, Dhme et al. 2005, Carter–Show 2006 id. Koltai–Szalka 2013).

Ugyanilyen egyhangúak az életkor hatásával kapcsolatos kutatási eredmények is, a fiatalok általában felülreprezentáltak a potenciális vállalkozók között. Erre az eredményre jutott Lengyel György az 1988–2007 között végzett Magyar Háztartás Panel adatainak elemzése (Lengyel 2008), illetve a FlashEurobarometer #192 adatainak elemzése közben is (Lengyel 2009). Palkó és Sólyom pedig egy lokális összehasonlító kutatás során, regressziós modellből származó adatok tanúsága szerint azt is megállapította, hogy a két vizsgált településen az életkor és az iskolai végzettség volt a legszorosabb kapcsolatban a vállalkozói attitűddel (Palkó–Sólyom 2005. 122.).

A lakóhely településjellege esetén viszont árnyaltabb kép alakul ki. A felnőtt népességet vizsgáló kutatások eredményei szerint a rurális területeken élők némiképp nagyobb elvi érdeklődést mutatnak a vállalkozás lehetősége iránt az urbanus lakossághoz képest (Lengyel 2009), illetve a lakóhely településjellegével gyengébb az összefüggés (Lengyel 2008). Czaller és Geambaşu pedig azt találta, hogy az erdélyi magyar középiskolások között a városokban élő fiatalok körében nagyobb valószínűséggel merül fel annak a lehetősége, hogy saját vállalkozást indítsanak (Czaller–Geambaşu 2017. 122.).

Végezetül, a családi háttér hatását vizsgálva elmondható, hogy a kutatások szerint a magasabb iskolai végzettségű szülőkkel rendelkezők körében magasabb vállalkozói hajlandóság mutatható ki (Lengyel 2008. 431). Vannak kutatások, ahol az anya és az apa iskolai végzettsége egyaránt hatást gyakorol a vállalkozói hajlandóságra és önállósodásra való törekvésre (Palkó–Sólyom 2015) és vannak olyanok is, ahol az anya iskolai végzettsége fontosabbnak bizonyul, mint az apáé (Lengyel 2008. 431.). A középiskolások vállalkozói hajlandóságát illetően szintén elmondható, hogy a magasabb társadalmi státusú családból származó fiatal körében magasabb a vállalkozásindítás kívánatossága (Czaller–Geambaşu 2017. 122.).

Fiatalok vállalkozói szándéka és hajlandósága Magyarországon

■ Magyarországon az elmúlt húsz év népszámlálási adatai (KSH 2001 és 2011) és ifjúságkutatásai (Ifjúság 2012, Magyar Ifjúság 2016) is szinte egyhangúan azt mutatják, hogy a 15-29 éves korosztályban 4 százalék körüli az *önálló vállalkozók, tulajdonosok és résztulajdonosok* aránya. Többségük (60-80 százalékuk) általában egyéni vállalkozó, csupán kevesen rendelkeznek alkalmazottakkal (Bauer és mtsai 2017, Bene és mtsai 2018, Gázsó 2013).

A 2008-as gazdasági válság utáni években viszonylag alacsony *vállalkozói szándékot* mértek a magyar fiatalok körében. Saját vállalkozás indításán 2012-ben csupán minden tizedik fiatal gondolkodott (Ruff 2013), általában kevésbé tartották valószínűnek, hogy néhány éven belül saját vállalkozást indítsanak, kétharmaduk ennek még a valószínűségét is kizárta (Fazekas 2015, Székely–Nagy 2015). A kutatók megegyeztek abban, hogy a magyar fiatalok nem csupán a vállalkozáshoz, hanem általában a változáshoz is negatívan állnak hozzá, a jövőt tekintve inkább a biztonságot, az állandóságot, a jelenlegi helyzet konzerválódását valószínűsítik (Nagy–Tibori 2016, Székely 2014). Ez a hozzáállás sokkal inkább egy klasszikus alkalmazotti karrierhabitushoz áll közelebb. Ugyanakkor a vállalkozói attitűdöt erénynek sem tartották és az érvényesülésben sem gondolták fontosnak (Czibere 2014, Fazekas–Dobó 2016).

A magyar fiatalok vállalkozói szándéka ezt követően viszont folyamatosan erősödött. Azok aránya, akik a következő néhány éven belül vállalkozást indítanának, 2012-ben 11 százalék volt, 2016-ra már 15 százalékra (Bauer és mtsai 2017), 2020-ra pedig 19 százalékra emelkedett (Domokos és mtsai 2021).

Az egyetemisták vállalkozói szándékáról a GUESSS (Global University Entrepreneurial Spirit Students' Survey) kutatásból nyerhetünk információkat. Ez egy nemzetközi kutatási projekt, melyben több ország, köztük Magyarország felsőoktatásban részt vevő fiataljainak vállalkozói szándékát vizsgálják szisztematikusan és meghatározott időközönként. A Magyarországra vonatkozó 2006-os, 2008-as, 2011-es, 2013-as és 2016-os adatokat összevetve megállapították, hogy az évek alatt csökkent a közvetlen diploma megszerzése utáni vállalkozásindítási szándék. Míg 2006-ban az egyetemisták 16 százaléka szeretett volna vállalkozásba fogni közvetlen a diploma után, addig 2013-ban 8 százalékuk, 2016-ban pedig már csak 5 százalékuk vélekedett hasonlóan (S. Gubik 2016, S. Gubik–Farkas 2017). Az utóbbi években viszont, akárcsak általában a magyar fiatalok körében, a magyar egyetemisták körében is emelkedett a vállalkozni szándékozók aránya. A 2018-as GUESSS felmérés eredményei szerint a magyar egyetemisták vállalkozói szándéka nemzetközi kontextusban továbbra is nagyon alacsony, viszont már 15,1 százalékuk képzelel el magát vállalkozóként közvetlenül tanulmányai befejezése után (S. Gubik–Farkas 2019). Ugyanakkor öt év távlatában nézve ez a vállalkozóvá válás irányába mozdul el, így az alkalmazottá válás 40,7 százalékra csökken, míg a nagy többség vállalkozóként látja magát.¹ Ez arra engedte következtetni a kutatókat, hogy a magyar egyetemisták alkalmazottként szeretnének tapasztalatot gyűjteni a munkaerőpiacon, majd ezáltal saját vállalkozásba kezdeni évekkel később (S. Gubik–Farkas 2019). Az is kiderült a felmérés alkalmával, hogy azok a fiatalok, akik a tanulmányaik mellett vállalkozást vezetnek, nagy többségben önfoglalkoztatók, ugyanakkor nem szeretnék vállalkozói tevékenységüket tovább folytatni a tanulmányaik befejezése után, mivel erre csupán tanulmányaikat fedező anyagi erőforrásként tekintenek (S. Gubik–Farkas 2019).

A *vállalkozói hajlandóság* természetesen magasabb, mint a konkrét vállalkozói szándék. Egy országos lefedettségű online kérdőív egyetemista vizsgálat 2018-ban 47,8 százalékos arányt mért, egy lokális vizsgálat pedig, amelyet a Debreceni Egyetemen valósítottak meg szintén ebben az időszakban, mintegy 37,8 százalékos arányt. Az országos kutatásban mintegy 335 diák vett részt, 18-24 évesek, gazdaság-, társadalom-, műszaki és természettudomány szakosok, a deb-

A fiatalok vállalkozói hajlandósága Erdélyben

■ A fiatalok *vállalkozói tevékenységével* kapcsolatosan a kárpát-medencei és ezen belül az erdélyi helyzetet a Mozaik 2001, GeneZYs 2015, Magyar Ifjúság 2016 kutatásokból ismerhetjük. Ezek mellett 2007–2008-ban három kutatás is megvalósult, az egyik összességében vizsgálta a romániai fiatalokat, a másik az erdélyi román fiatalokat, a harmadik pedig az erdélyi magyar fiatalokat.

A 2000-es évek elején a gazdaságilag aktív fiatalok (15-29 évesek) körében a vállalkozók vagy családi vállalkozásban tevékenykedők aránya csupán 3,6 százalékos volt (Veres 2020). Ez az arány a következő években fokozatosan emelkedett. A 2008-as adatok alapján Dalu azt is megállapította, hogy az erdélyi magyar fiatalság nagyobb arányban veszi ki a részét a vállalkozói tevékenységből, mint az erdélyi román fiatalok, hiszen az előbbi 7 százalékos, míg az utóbbi 4 százalékos aránnyal szerepel (Dalu 2011). Itt viszont ki kell emelnünk, hogy a 2008-as kutatásokban a 15-29 éves korosztály helyett a 15-35 éves korosztályt vizsgálták. A következő öt évben az erdélyi magyar fiatalok körében a vállalkozók aránya további egy százalékkal emelkedett (Barna–Kiss 2013) és azt is fontos megemlítenünk, hogy a Labour Force Survey adatai alapján, Csata szerint a vállalkozók és önfoglalkoztatók aránya 2002–2012 között mintegy 10,7-11,2 százalékos volt (Csata 2017). A LFS adatai kiemelkednek az idősoros összehasonlításból, mivel az azt megelőző és az azt követő mérések is alacsonyabb vállalkozói tevékenységet mutatnak. A GeneZYs 2015 kutatás például csupán 3 százalékot, amely más régiók adataival összevetve is a legkisebb arányt képezi ebből a szempontból² (Csata 2017). Rá egy évre a Magyar Ifjúság 2016 kutatás már 6,7 százalékos vállalkozói arányt mért a régióban. A Magyarországon mért adatokkal összehasonlítva, látható, hogy az anyaországi fiatalok alacsonyabb arányban (4 százalékos) tevékenykednek vállalkozókként (Veres 2020).

Az erdélyi magyar fiatalok *vállalkozói szándékairól* kevesebb kutatási eredményünk van. A 2008-as felmérés eredményei szerint a 18-35 éves korosztály 9 százaléka, míg a romániai fiatalok 10 százaléka tekintette prioritásának saját vállalkozás indítását rövidtávon, azaz az elkövetkező 2-3 évben, a középtávú prioritások között további 4-5 százalékos tette első helyre a vállalkozásindítást (Kiss és mtsai 2008, Kiss–Barna 2011, Bokor 2011, Ercsei–Kiss–Szabó 2011). Két, sajátos módszertannal végzett középiskolás kutatásban a diákok vállalkozásindítási terveit is vizsgáltuk. A módszertan azért volt sajátos a vállalkozói hajlandóság vizsgálata szempontjából, mert egy olyan kérdéssort tartalmazott, amelyben arra kértük a diákokat, hogy fogalmazzák meg jövőterveiket azzal kapcsolatosan, hogy 20, 25, 30, valamint 35 éves korukban hol fognak élni, mivel fognak foglalkozni. 2015-ben öt erdélyi megye magyar tannyelven tanuló középiskolásainak 2,8 százaléka, 2018-ban pedig a tágabban értelmezett gyergyói kistérség 1098 diákjának 3 százaléka válaszolta azt, hogy „vállalkozó”, „cégvezető”, „magánvállalkozó” lenne egy adott jövőbeli időpontban (Dániel 2019. 48.). Ez a válasz fogalmilag a vállalkozói szándékhoz áll legközelebb, mivel feltételezzük, hogy azok a fiatalok adják ezt a választ, akik határozottabb elképzeléssel rendelkeznek, nem csupán egy felkínált elvi lehetőség kapcsán jut eszükbe az, hogy akár vállalkozók is lehetnének. Amint azt korábban láttuk, ez utóbbi a vállalkozói hajlandóságot jelenti.

A korábban említettek mellett egy olyan kutatás is rendelkezésünkre áll, amelyben a középiskolás fiatalok *vállalkozói hajlandóságát* vizsgálták. A Hétfa Kutatóintézet és a Nemzetpolitikai Kutatóintézet (NPKI) 2016 júniusában vizsgált online kérdőív segítségével erdélyi magyar középiskolásokat. A kérdőívet a pedagógusszövetség segítségével kérdezték le, a válaszadók leginkább a XI. osztályos diákok voltak. A megkérdezett erdélyi magyar középiskolások közel fele (46 százalék) gondolta úgy, hogy tanulmányai befejeztével önállóként vagy vállalkozóként dolgozna. A szerzők meglepően magasnak tartják ezeket az arányokat (Czaller–Geambaşu 2017).

Konkrétan az erdélyi magyar egyetemistákra fókuszáló, a vállalkozói hajlandóságot vizsgáló korábbi kutatásokról nem találtunk információkat, jelen tanulmányunk ezért tud hiánypótló eredményekkel szolgálni.

A kutatás módszertana, a vállalkozói hajlandóság operacionalizálása

■ Vizsgálatunk egy 2020 decemberében online térben lekérdezett kérdőíves egyetemista-kutatás adatainak másodelemzésére épül, melynek célcsoportját a romániai felsőoktatásban résztvevő magyar diákok alkották. A kutatásban 1065 diák vett részt négy felsőoktatási intézményből, amelyek a BBTE, EMTE, PKE és MOGYE voltak. A hallgatók kvótás mintavétel útján kerültek be a mintába intézményekre és évfolyamokra történő súlyozással. A kérdőív hat fő témakör alapján vizsgálta a hallgatók helyzetét: rendezvények a koronavírus járvány előtt és alatt, oktatás a járvány előtt és alatt, az egyetemisták jövőképe és megélhetése. Tanulmányunk szempontjából az egyetemisták jövőképre vonatkozó kérdéstömb releváns, melyben a hallgatókat az egyetem utáni terveikről, szakmai és magánéleti jövőjükkel kapcsolatos véleményükről, elvárásaikról kérdezték.

A kérdőív 102 kérdése közül 25 tartozott a jövőképpel kapcsolatos témakörhöz, melyek közül egyetlen kérdés alapján tudjuk vizsgálni a vállalkozói hajlandóságot és karrierhabitust. Ez zárt kérdés, melyhez három válaszlehetőség tartozik, és azt kérdezi pontosan, hogy ha a hallgatónak lenne választási lehetősége, akkor tanulmányai befejezése után milyen formában dolgozna szívesebben: alkalmazott, vállalkozó (alkalmazottakkal) vagy önfoglalkoztató (egyéni vállalkozó, szabadúszó, freelancer). Egy elvi lehetőséget kínáltunk tehát fel, amelyre a fiatalok az eddigi tapasztalataik, benyomásaik, hajlandóságuk szerint válaszolhattak és az egyes karrierpályák iránti vonzódásukat fejezhették ki. A kérdéssel így a vállalkozói hajlandóságot (inklinációt) tudtuk mérni (Lengyel 2009). A kérdésre adott válaszok alapján kiderül számunkra, hogy milyen mértékű a fiatalok vállalkozói hajlandósága, illetve több háttértényezővel összevetve azt is vizsgálni tudjuk, mi határozza meg ezt, illetve kikre jellemző az erősebb vállalkozási hajlam.

A kutatás alanyainak rövid bemutatása

■ Az elemzést a mintába került egyetemisták nemek, képzési szintek és intézmények szerinti eloszlásának bemutatásával kezdjük. A válaszadók közel háromnegyede nő (73,3 százalék), negyede férfi (26,7 százalék), átlagéletkoruk 21,08 év. Jellemzően 19-23 év közöttiek (89,1 százalék), bár találunk fiatalabb (2,1 százalék) és idősebb válaszadókat is (8,8 százalék). A 19-23 éves korosztá-

lyon belül a 19-20-21 évesek aránya 21,9-22,4-20,9 százalék, míg az idősebb, 22-23 évesek aránya 13, illetve 10,9 százalék. A válaszadók döntő többsége alapképzésben vesz részt (73,5 százalék), míg 14,6 százalékuk mesteri képzésben. Legkisebb arányban az osztatlan képzésben részt vevők vannak 11,9 százalékkal, ők nagyrészt orvosi szakokon tanulnak. A válaszadók több mint felét a Babeş-Bolyai Tudományegyetem (továbbiakban BBTE) hallgatói teszik ki (53,8 százalék), őket követik a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE) hallgatói (26,4 százalék) és a Marosvásárhelyi „George Emil Palade” Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem (MOGYE) hallgatói (13,5 százalék). Legkisebb arányban a Partiumi Keresztény Egyetem (PKE) hallgatói vannak (8,1 százalék).

A származási és családi háttér tekintetében azt látjuk, hogy a válaszadók közel kétharmada székelyföldi, Hargita (24,4 százalék), Kovászna (14,6 százalék) és Maros (25,9 százalék) megyékből származik. Őket a Kolozs (9 százalék), Bihar (7,6 százalék), Szatmár (7 százalék) és Szilágy (4,6 százalék) megyeiek követik. A válaszadók további 6 százaléka származik a többi erdélyi megyékből, illetve Bákó megyéből. A származási település típusa szerint többségük városi környezetben nőtt fel (20,3 százalék városról, 38,1 százalékuk megyeszékhelyről származik), a vidékiek aránya 41,6 százalék (ebből 27,5 százalék a községek központban, 14,2 százalék pedig a falun élők aránya).

A szülők iskolai végzettségének tekintetében fontos megjegyeznünk, hogy az anyák iskolai végzettsége magasabb, mint az apáké. Az anyák közel háromtizede rendelkezik felsőfokú végzettséggel (29,9 százalék), közel fele pedig középfokú végzettséggel (érettségivel vagy posztliceális végzettséggel) (47,7 százalék). Az alapfokú végzettségűek aránya 22,4 százalékos. Ezzel szemben az apák 22,9 százaléka rendelkezik felsőfokú, 46,9 százaléka középfokú végzettséggel, 30,2 százalékuknak pedig nincs érettségije, csupán szakiskolai (26,7 százalék) vagy általános iskolai (3,5 százalék) végzettsége. A családok közel kétharmada 4500 lej alatti havi jövedelemmel rendelkezik, a legtöbben (30,3 százalék) az 1501-3000 lejes jövedelmi kategóriát jelölték be, míg a 3001-4500 lej közötti kategóriában a válaszadók 26,9 százaléka helyezkedik el. Továbbá 4501 és 6000 lej közötti havi jövedelemmel a válaszadók családjainak 18,6 százaléka rendelkezik, 6000 lej fölöttivel pedig 16,1 százaléka.

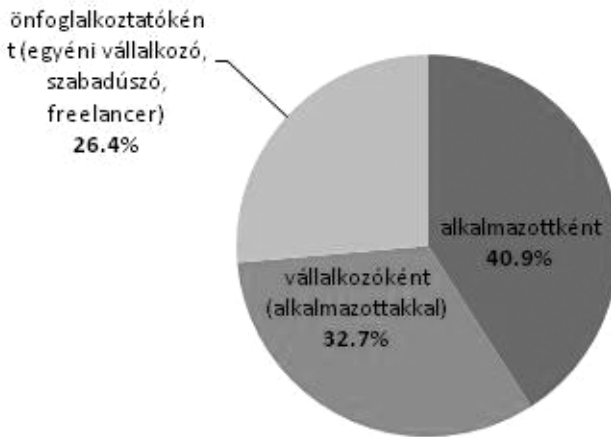
Karrierhabitus és vállalkozói hajlandóság

■ Elemzésünk középpontjában a kérdőív azon kérdése áll, amelyben arról kérdeztük az egyetemistákat, hogy „Tanulmányaid befejezése után, ha módodban állna megválaszolni, hogyan dolgozz, inkább alkalmazottként, vállalkozóként vagy önfoglalkoztatóként dolgoznál?”. Ezzel a kérdéssel igyekeztünk képet kapni arról, hogy az egyetemistákra melyik karrierpálya a jellemző, illetve milyen vállalkozói hajlandósággal rendelkeznek.

A kérdésre adott válaszok általánosságban azt mutatják, hogy az egyetemisták többsége a rugalmasabb karriertípusokhoz (szabadon lebegő szakértő, önfoglalkoztató/vállalkozó, krónikus rugalmasság) vonzódik. Az önfoglalkoztató és az alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozó kategóriák összesen 59,1 százalékot tesznek ki. Ezzel szemben a válaszadók 40,9 százaléka szeretne tanulmányai befejezése után alkalmazottként elhelyezkedni a munkaerőpiacon, hozzájuk a vállalati világ karriertípus áll közelebb. A rugalmas karrierutakon belül a válasz-

adók 26,4 százaléka szeretne önfoglalkoztató (egyéni vállalkozó, szabadúszó, freelancer) lenni, míg 32,7 százalékuk szeretne vállalkozást alapítani vagy átvenni. Ezek alapján a magyar nyelven tanuló erdélyi magyar egyetemisták körében a vállalkozói hajlandóság igen magas, az önfoglalkoztatókat, egyéni vállalkozókat is beleértve a válaszadók közel hattizede szívesen lenne vállalkozó.

Tanulmányaid befejezése után, ha módodban állna megválasztani, hogy hogyan dolgozz, inkább alkalmazottként, vállalkozóként vagy önfoglalkoztatóként dolgoznál? (% , N=774)

1. ábra. A kívánt karrier típusa

A vállalkozói hajlandóság mögött álló társadalmi tényezők

■ A továbbiakban arra keressük a választ, hogy milyen társadalmi tényezők befolyásolják a magyar nyelven tanuló erdélyi magyar egyetemisták vállalkozói hajlandóságát és a különböző karrierpályákkal szembeni beállítódásukat. Olyan háttértényezőket vizsgálunk, mint a nem, településtípus, az apa iskolai végzettsége, a család anyagi helyzete, a képzés szintje, valamint az oktatási intézmény. A kategóriák közötti különbségek feltárása érdekében kereszt táblákat készítettünk.

Nemi különbségek

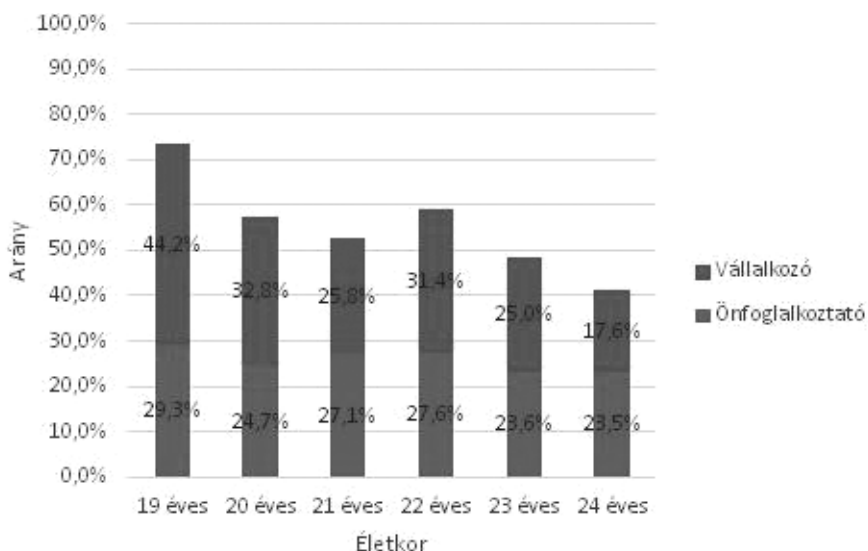
■ Eredményeink azt mutatják, hogy mind a férfiak, mind a nők esetén 40 százalék körülire tehető azok aránya, akik alkalmazottként szeretnének dolgozni tanulmányaik befejezése után, így ebben a tekintetben a két csoport hasonló egymáshoz. Viszont szignifikáns különbséget találtunk abban a tekintetben, hogy a vállalkozói hajlandósággal rendelkezők közül mekkora arányban szeretnének önfoglalkoztatók, illetve alkalmazottal is rendelkező vállalkozók lenni ($p=0,005$). Míg a nők körében közel hasonló a két csoport aránya (29,2 százalékuk lenne szívesen önfoglalkoztató és 30,4 százalékuk alkalmazottakkal rendelkező vállalkozó), addig a férfiak esetén az alkalmazottakkal rendelkező vállalkozók aránya jelentősen magasabb, 40,1 százalék, míg az önfoglalkoztatóké csupán 18,2 százalék.

	Férfi		Nő		Összesen	
	esetszám	arány	esetszám	arány	esetszám	arány
Alkalmazott	80	41,7%	232	40,3%	312	40,7%
Önfoglalkoztató	35	18,2%	168	29,2%	203	26,5%
Vállalkozó (alkalmazottakkal)	77	40,1%	175	30,4%	252	32,9%
Összesen	192	100%	575	100%	767	100%

1. táblázat. Kívánt karrier típusa és a nemek összefüggése

Életkor szerinti különbségek

■ Egyik legfontosabb eredményünk, hogy a vállalkozói hajlandóság inkább a fiatalabb korosztályokra jellemző, az életkor előrehaladtával pedig szinte folyamatosan csökken ($p < 0,001$). Amint az a 2. számú ábrán is látszik, a 19 éves válaszadók több mint héttizede szeretne önfoglalkoztató vagy vállalkozó lenni, és kevesebb mint háromtizedük vágyik arra, hogy alkalmazottként dolgozzon. A 24 évesek között viszont már csak 23,5 százalék azok aránya, akik szabadúszóként/önfoglalkoztatóként képzelik el a jövőjüket és 17,6 százalék, akik alkalmazottal rendelkező vállalkozóként. Így a két csoport együtt 41,1 százalékot tesz ki, ami mintegy 30 százalékkal kevesebb, mint a 19 évesek esetében. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a 18 évesek és a 25 évesek is illenek ebbe a mintába, ők azért nem kerültek fel az ábrára, mivel csupán 13, illetve 15 személy került be részükről a válaszadók közé.)

2. ábra. Vállalkozói hajlandóság mértéke a különböző életkori csoportokban

Településtípus szerinti különbségek

■ Míg a férfiak és nők közötti különbségek vizsgálata során a vállalkozói hajlandóság mértékében nem találtunk különbséget, csak annak formáiban, addig a vidékről és városról származó fiatalok közötti különbségek vizsgálatakor azt látjuk, hogy a vállalkozói hajlandóság mértéke szignifikánsan magasabb ($p=0,048$) a vidéki egyetemisták körében. A községközpontból vagy faluról származó egyetemisták 63 százaléka szeretne valamilyen rugalmasabb karrierpályán elhelyezkedni, míg a városiak körében ez az arány közel 7 százalékkal alacsonyabb, azaz 56,1 százalék. A két csoportban közel hasonló azok aránya, akik szabadúszók, önfoglalkoztatók lennének (a vidékiek 25,2 százaléka, a városiak 26,8 százaléka jelölte meg ezt a válaszlehetőséget), az igazán nagy különbség az alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozó opciónál látható. A vidéki egyetemisták 37,7 százaléka lenne szívesen másokat is foglalkoztató vállalkozó, míg a városiak csupán 29,3 százaléka.

	Vidék		Város		Összesen	
	esetszám	arány	esetszám	arány	esetszám	arány
Alkalmazott	113	37,0%	193	43,9%	306	41,1%
Önfoglalkoztató	77	25,2%	118	26,8%	195	26,2%
Vállalkozó (alkalmazottakkal)	115	37,7%	129	29,3%	244	32,8%
Összesen	305	100%	440	100%	745	100%

2. táblázat. Kívánt karrier típusa és településtípus összefüggése

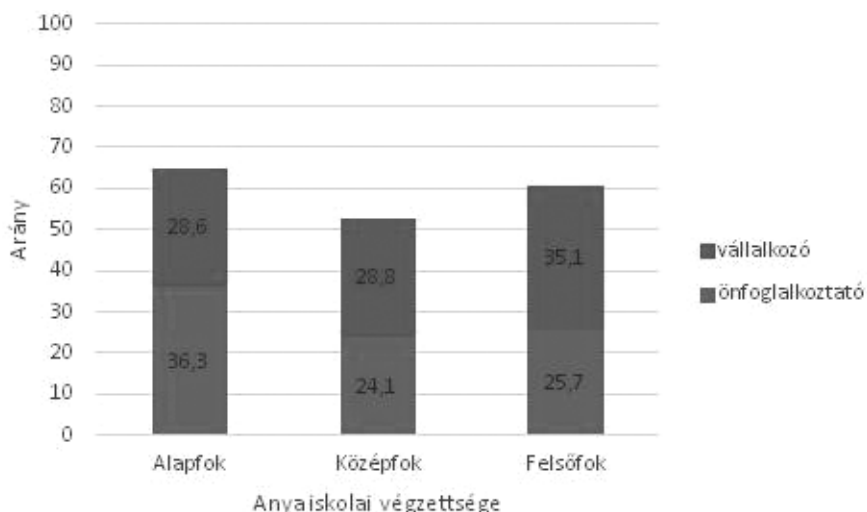
Vizgáltuk a megyék közötti különbségeket is, viszont nem találtunk statisztikailag szignifikáns különbségeket ($p=0,933$). A vállalkozói hajlandóság (beleértve az önfoglalkoztatást is) legalacsonyabb értéke 56 százalék volt, legmagasabb pedig 62,3 százalék.

A családi háttér befolyásoló hatása a vállalkozói hajlandóságra

■ A családi háttér hatásának vizsgálatakor az apák és az anyák iskolai végzettségét és a család anyagi (jövedelmi) helyzetének hatását vettük be az elemzésbe. A szülőket iskolai végzettségük szerint három csoportba vontuk össze: az érettségivel nem rendelkezők kerültek az alapfokú végzettek csoportjába, az érettségizettek a középfokú végzettek csoportjába, míg a legalább egyetemi oklevéllel rendelkezők a felsőfokúak csoportjába. A három változó egyébként egymással is kapcsolatban van, ahogy az várható a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők magasabb jövedelmet valószínűsítanak meg ($p<0,001$), illetve az apák és az anyák iskolai végzettsége is erősen korrelál egymással ($r=0,625$; $p<0,001$).

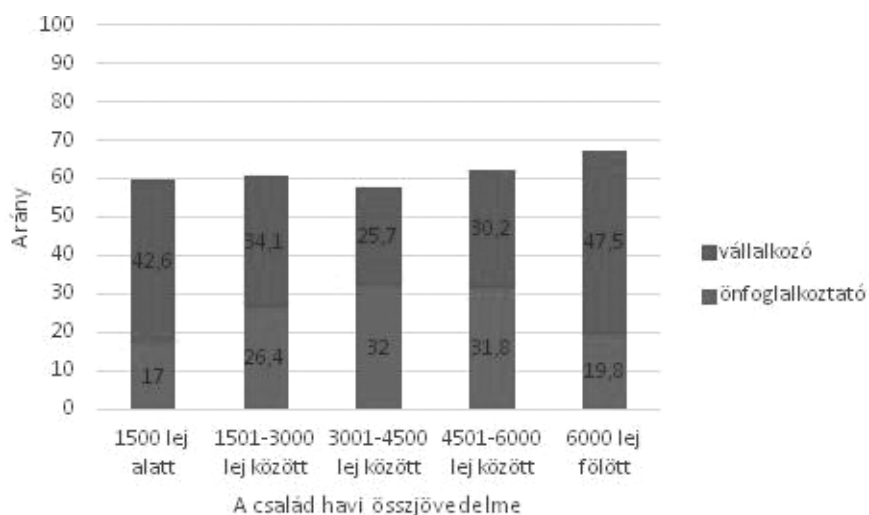
Az apák iskolai végzettsége és a fiatalok vállalkozói hajlandósága közötti kapcsolatot vizsgálva nem találtunk szignifikáns összefüggést. Az anyák iskolai végzettségét vizsgálva viszont azt tapasztaltuk, hogy azon egyetemisták körében magasabb a vállalkozói hajlandóság, akik esetében az anyák alapfokú vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek ($p=0,011$). Előbbi csoportban 64,9, utóbbiban 60,8 százalék azok aránya, akik önfoglalkoztatóként vagy alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozóként szeretnének dolgozni. Hozzájuk képest azok körében, akik édesanyja középfokú végzettséggel rendelkezik, ez az arány csupán

52,9 százalékos, tehát 7-11 százalékkal alacsonyabb. További fontos megállapítás, hogy azok a fiatalok, akiknek a szülei alapfokú végzettséggel rendelkeznek, inkább szabadúszók/önfoglalkoztatók szeretnének lenni, míg azok, akiknek a szülei felsőfokú végzettséggel, inkább alkalmazottakkal rendelkező vállalkozók.

3. ábra. Kívánt karrier típusa és anya iskolai végzettségének összefüggése

Hasonlóan árnyalt képet mutat, ha a család anyagi helyzetét vizsgáljuk. A jövedelem tekintetében öt kategóriát különítettünk el, a legalacsonyabb kategória 1500 lej alatti havi jövedelmet jelent, a legmagasabb 6000 lej fölöttit. A három középső kategóriát 1500 lejes intervallumokra osztottuk. Az elemzés azt mutatja, hogy összességében a szélső kategóriák azok, ahol magasabb a vállalkozói hajlandóság és a rugalmasabb karrierpályák felé való vonzódás. A két alsó jövedelmi kategóriába tartozó egyetemisták esetén ez az arány 59,6 és 60,5 százalék, a legmagasabba tartozóknál pedig 67,3 százalék. Ehhez képest a közepes család-

4. ábra. A kívánt karrier típusa és a család anyagi helyzetének összefüggései

di jövedelemmel rendelkezők esetén csupán 57,7 százalék. Ugyanakkor egy másik fontos megállapítás, hogy ellenkező eloszlást mutat az önfoglalkoztatók és szabadúszók csoportja, valamint az alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozást preferálók csoportja. Míg azok aránya, akik önfoglalkoztatók/szabadúszók szeretnének lenni, inkább a középső jövedelmi csoportokban magasabb (32 százalékos) és a szélsőkben alacsonyabb (17, illetve 19,8 százalék), addig az alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozásra vágyók aránya a 6000 lej fölötti és az 1500 lej alatti jövedelmi kategóriákban a legmagasabb (47,5 százalék és 42,6 százalék), és a középső jövedelmi kategóriákban a legalacsonyabb (25,7 – 34,1 százalék közötti). Ezek a különbségek statisztikailag is szignifikánsak ($p=0,018$).

Oktatási, intézményi háttér szerinti különbségek

■ Végezetül nézzük meg, hogy milyen különbségeket találhatunk az egyetemisták között aszerint, hogy milyen képzési szinten és melyik intézményben tanulnak. Amint azt az életkori különbségek alapján várhatjuk is, az alapképzésben részt vevő egyetemisták között magasabb arányban vannak jelen azok, akik rugalmasabb karrierpályák felé vonzódnak ($p=0,002$). Míg az alapképzésben tanuló közel kétharmada szeretne szabadúszó/önfoglalkoztató vagy alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozó lenni (63,4 százalék), addig a mesteri és osztatlan képzésben résztvevők csupán mintegy fele (51,6, illetve 52,2 százalék). Az osztatlan képzésben részt vevők esetén ez valószínűleg a szakma sajátosságából fakad (leginkább orvosi szakon tanulnak).

A fentiek alapján nem meglepő, hogy amikor az intézményeket hasonlítjuk össze, a MOGYE diákjai körében a legmagasabb azok aránya (52,9 százalék), akik inkább alkalmazottként helyezkednének el a munkaerőpiacon. Ebben a tekintetben a BBTE és a PKE diákjai nagyon hasonlóak, mindkét csoportban 40 százalék körüli azok aránya (41,7, illetve 42,6 százalék), akik a hagyományos karrierpályák felé orientálódnak, így pedig 60 százalék körüli azok aránya (58,3, illetve 57,4 százalék), akik a rugalmasabb karrierpályákat tartják vonzóbbnak. A vállalkozói hajlandóság és a rugalmasabb karrierpályák iránti igény tekintetében az EMTE diákjai tűnnek ki a többi egyetemista közül. Ebben a csoportban 70 százalékhoz közelít (68,2 százalék) azok aránya, akik önfoglalkoztatóként vagy alkalmazottakkal rendelkező vállalkozóként képzelik el a karrierjüket. Külön érdemes kiemelni, hogy az EMTE azon egyetemistái közül, akik kitöltötték a kérdőívet, a válaszadók közel fele legszívesebben vállalkozóként dolgozna. Ezek a különbségek statisztikailag is szignifikánsak ($p<0,001$).

	BBTE		EMTE		PKE		MOGYE		Összesen	
	személy	arány	személy	arány	személy	arány	személy	arány	személy	arány
Alkalmazott	172	41,7%	60	31,7%	29	42,6%	55	52,9%	316	40,9%
Önfoglalkoztató	126	30,6%	36	19,0%	20	29,4%	22	21,2%	204	26,4%
Vállalkozó alkalmazottakkal	114	27,7%	93	49,2%	19	27,9%	27	26,0%	253	32,7%
Összesen	412	100%	189	100%	68	100%	104	100%	773	100%

3. táblázat. Kívánt karrier típusa és az egyetem összefüggése

Szerettük volna mélyebben is vizsgálni ezeket a különbségeket és megnézni azt, hogy milyen különbségek vannak az egyes szakok között. Sajnos azonban ezeket nem tudtuk érdemben megvizsgálni, mivel a kutatás során gyűjtött adatok csupán intézményre és évfolyamra reprezentatívak, az intézményeken belül pedig több olyan szak is volt, ahonnan nagyon kevés választ kaptunk. Kari szinten nagyon nehezen vizsgálható a kérdés, mivel számos példát találunk olyan esetekre, amikor egy karon belüli szakokra nagyon különböző karrierutak jellemzők (pl. matematika és informatika, pedagógia és pszichológia stb.). Így a szakterületek közötti különbségek vizsgálatára további, célirányosabb kutatásokat kellene megvalósítani.

Következtetések

■ Vizsgálatunk középpontjában a romániai felsőoktatásban részt vevő magyar nyelven tanuló egyetemi hallgatók karrierhabitusa és vállalkozói hajlandósága állt. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a hallgatók, ha megválaszthatnák, hogy egyetemi tanulmányaik befejezése után milyen formában dolgozzanak, inkább alkalmazottként, önfoglalkoztatóként, vagy vállalkozóként tennék. Kérdésünk csupán elvi választásról szólt, nem konkrét szándékról, így a vállalkozói hajlandóságra vonatkozott.

A válaszokból kiderült, hogy az egyetemisták többsége a rugalmasabb karriertípusokhoz vonzódik, tanulmányaik befejezése után negyedük legszívesebben önfoglalkoztatóként, harmaduk alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozóként dolgozna. Az eredmények nagyon magas (59,1 százalékos) önfoglalkoztatói/vállalkozói hajlandóságot mutatnak, magasabbat mint a 2018-as magyarországi egyetemista vizsgálatok (47,8 százalék, illetve 37,8 százalék) vagy az erdélyi középiskolások körében mért eredmények (46 százalék) (Győri–Lengyel–Perpék 2020, Kun 2018, Czaller–Geambaşu 2017).

Ugyanakkor, mivel a vállalkozói hajlandóság mérésére csupán egyetlen kérdés állt a rendelkezésünkre, ezért nem ismerjük a válasz mögött álló benyomásokat, tapasztalatokat, motivációkat. Így például azt sem tudjuk, hogy a vállalkozói pálya számít ennyire vonzóknak vagy az alkalmazotti státus iránti idegenkedés miatt választanának rugalmasabb karrierpályákat a fiatalok.

Arra viszont volt lehetőségünk, hogy a vállalkozói hajlandóságot árnyaltabban vizsgáljuk, különböző szociodemográfiai tényezők mentén. A férfiak és a nők hasonló arányban vonzódnak a rugalmasabb karrierpályákhoz, viszont a nők nagyobb arányban lennének önfoglalkoztatók, a férfiak pedig alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozók. Mindez összhangban van azokkal a kutatásokkal, amelyek szerint a női vállalkozók kockázatkerülőbbek és kisebb vállalkozásokat indítanak, mint a férfiak (Sexton–Bowman–Upton 1990, Dhme et al. 2005, Carter–Show, 2006 id. Koltai–Szalka 2013). Az életkori különbségeket vizsgálva szintén a korábbi kutatásoknak megfelelő eredményekre jutottunk. A szakirodalom szerint általában a fiatalok mutatnak nagyobb vállalkozói hajlandóságot (Lengyel 2008, Lengyel 2009, Palkó–Sólyom 2005), mi pedig azt találtuk, hogy az egyébként fiatalnak számító egyetemisták csoportján belül is a fiatalabbak azok, akik inkább lennének önfoglalkoztatók vagy vállalkozók, hiszen a 19 éves hallgatók körében 70 százalékot is meghaladja a vállalkozói hajlandóság aránya. Azt is fontos megjegyezni, hogy ez azonban az évek elteltével jelentősen csökken, alapképzés végére 50 százalékra, mesterképzés végére pedig 40 százalékra. A la-

kóhely településjellege tekintetében azt találtuk, hogy a vállalkozói hajlandóság mértéke szignifikánsan magasabb a vidéki egyetemisták körében, mégpedig elsősorban azok csoportjában, akik szívesen lennének másokat is foglalkoztató vállalkozók. A különbség közel 7 százalékos a vidéki és városi egyetemisták között az előbbieik javára. Ez az eredmény inkább Lengyel György (2009) adataival van összhangban, és az ellenkezőjét mutatja annak, amit Czaller és Geambaşu (2017) az erdélyi magyar középiskolások körében talált, ahol a városiak voltak azok, akikben nagyobb valószínűséggel merült fel annak a lehetősége, hogy vállalkozást indítsanak.

A családi háttérnek a vállalkozói hajlandóságra (de ugyanúgy a szándékra vagy akár a konkrét vállalkozói tevékenységre) való hatását vizsgáló kutatások eredményei általában azt mutatják, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekei és a jobb anyagi helyzetben lévő családokból származó személyek mutatnak magasabb vállalkozói hajlandóságot (Lengyel 2008, Palkó–Sólyom 2015, Czaller–Geambaşu 2017). Az erdélyi magyar egyetemisták körében érdekes összefüggéseket találtunk, hiszen amellett, hogy az előbbi szabályszerűség is igazolódott és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekei, illetve a magasabb jövedelmű családokból származó fiatalok is magasabb vállalkozói hajlandósággal rendelkeztek, egy másik kategória esetén is magas volt a vállalkozói hajlandóság. Azt találtuk ugyanis, hogy az alapfokú végzettségű szülők és az alacsonyabb jövedelmi kategóriába tartozó családokból származók körében is magasabb volt a vállalkozói hajlandóság mértéke. Ugyanakkor az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státusú fiatalok inkább a szabadúszók/önfoglalkoztatók csoportjában voltak felülreprezentálva, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekei pedig az alkalmazottal is rendelkező vállalkozók csoportjában. Egy másik érdekes eredményünk, hogy míg azok aránya, akik szabadúszók/önfoglalkoztatók szeretnének lenni, inkább a középső jövedelmi csoportokban magasabb és a szélsőkben alacsonyabb, addig az alkalmazottakkal is rendelkező vállalkozásra vágyók aránya a két szélső kategóriában magasabb és a középsőkben alacsonyabb. A korábbi kutatások eredményeire figyelve talán ezek számítanak a jelenlegi vizsgálat legfontosabb és legegységesebb eredményeinek.

Az intézményi különbségek vizsgálata tekintetében véleményünk szerint további kutatásokra van szükség. Bár találtunk különbségeket az egyes egyetemek hallgatói között, ezek nagy valószínűséggel tudományterületek és szakok közötti eltérésekből adódnak, ezen különbségek vizsgálatára pedig célzott kutatásokra lenne szükség. Ugyanakkor szintén hasznosnak tartanánk olyan kutatásokat, amelyek az egyetemisták vállalkozói hajlandóságának mértéke mellett a személyes motivációkat is jobban felmérné, így még világosabb képet kaphatnánk nemcsak a szociodemográfiai, hanem a személyes tényezők tekintetében is.

■ JEGYZETEK

1. Ez az arány 2016-ban még csak egyharmad körül volt (S. Gubik–Farkas 2017).
2. 2015-ben Kárpátalján volt a legnagyobb a fiatal vállalkozók aránya 8,1 százalékkal, ezt követte a Felvidék 6,9 százalékkal. Vajdaságban 4,9 százalékos volt a fiatal vállalkozók aránya. A MOZAIK 2001 adataihoz képest Felvidéken és Kárpátalján jelentősen nőtt a vállalkozók aránya (a korábbi 3,9 és 3,8 százalékhöz képest), Vajdaságban pedig csökkent (5,8-ról 4,9 százalékra). (Csata 2017)
3. A kérdés pontos megfogalmazása: „Tanulmányaid befejezése után, ha módodban állna megválasztani, hogy hogyan dolgozz, inkább alkalmazottként, vállalkozóként vagy önfoglalkoztatottként dolgoznál?” Válaszlehetőségek: alkalmazottként; vállalkozóként (alkalmazottakkal); önfoglalkoztatottként (egyéni vállalkozó, szabadúszó, freelancer).

- Barna Gergő – Kiss Tamás: *Erdélyi magyar fiatalok 2013*. Kutatásjelentés. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kós Károly Akadémia Alapítvány, Európai Tanulmányok Központja, Kvár, 2013.
- Bartha Zoltán – S. Gubik Andrea: *Mennyire befolyásolják a fiatalok vállalkozó kedvét a kulturális gyökerek? In: Csiszár Csilla (szerk.): Jubileumi tanulmánykötet Illés Mária professzor asszony 70. Születésnapjára*. Miskolci Egyetem, 2017. 15–26.
- Bauer Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi F. Eleonóra – Székely Levente: *Magyar Ifjúságkutatás 2016 – Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok!* Társadalomkutató Kft., 2017.
- Bene Viktória – Krémer Balázs – Pintye Zsolt: *A 15-29 éves korosztály foglalkoztatásáról és munkaerőpiaci perspektíváiról – a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatainak tükrében*. In: Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül – Magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, 2018. 98–153.
- Bokor Zsuzsa: *Retradicionalizálódás? Erdélyi fiatalok a családról, gyermekekről, főzésről és munkáról*. In: *Erdélyi magyar fiatalok: Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, Kvár, 2011. 151–170.
- Czaller László – Geambaşu Réka: *Vállalkozók és vállalkozások iránti attitűdök az erdélyi magyar középiskolások körében*. Kisebbségi Szemle 2017/1, 99–122.
- Czibere Ibolya: *Települési és regionális egyenlőtlenségek a 18-29 éves ifjúsági korosztály körében: Munkaerőpiac-Jövőtervezés-Ervényesülés*. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány, Kutatópont, 2014. 45–72.
- Csata Zsombor: *Helyzetkép a határon túli magyar fiatalok munkaerőpiaci és gazdasági helyzetéről*. In: Papp Z. Attila (szerk.): *Változó kisebbség. Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZy's 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium – Tihanyi Alapítvány, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet, 2017. 367–390.
- Csata Zsombor – Dániel Botond – Kiss Dénes – Ruszuly Emese – Sólyom Zsuzsa: *Diplomás karrierpályák az erdélyi magyar fiatalok körében*. Erdélyi Társadalom 2009. 7. évf. 1. sz. 31–68.
- Dalu N. Iulian: *Oktatás és munka a román és a magyar fiatalok értékrendjében*. In: Kiss Tamás – Barna Gergő (szerk.): *Erdélyi magyar fiatalok*. Összehasonlító elemzés. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, Kvár, 2011. 85–90.
- Dániel Botond: *Középiskolások vállalkozókedve*. Korunk XXX. évf. 2019/10. 47–54.
- Domokos Tamás – Kántor Zoltán – Pillók Péter – Székely Levente: *Magyar Ifjúság 2020. Kérdések és válaszok – Fiatalokról, Fiataloktól*. Társadalomkutató Kft, 2021.
- Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Szabó Júlia: *Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Félzsígt-vizsgálatok alapján*. In: *Erdélyi magyar fiatalok: Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, Kvár, 2011. 233–260.
- Fazekas Anna: *Dél-Alföld – Regionális Ifjúsági Helyzetelemzés*. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Harmadrészt – Magyar Ifjúság 2012 – Regionális helyzetelemzések*. ISZT Alapítvány – UI SZ Alapítvány – Excenter Kutatóközpont, 2015. 151–206.
- Fazekas Anna – Dobó István: *Őn és tükörkép: Identitás, értékek*. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 2016. 308–338.
- Gazsó Tibor: *Munkaerőpiaci helyzetkép*. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet*. Kutatópont, 2013. 127–151.
- Győri Ágnes – Lengyel György – Perpék Éva: *Preferált vezetési stílus, vezetői és vállalkozói hajlandóság az egyetemi hallgatók körében*. *Metszetek* 2020. 9. 1. sz. 3–26.
- Iellatchitch, Alexander – Mayrhofer, Wolfgang – Meyer, Michael: *The field of career. Towards a New Theoretical Perspective*. Paper submitted to European Organisation Studies Group, 17th colloquium, “The Odyssey of Organising”, Subtheme 14: Career as an odyssey. Lyon, France, July 5–7, 2001.
- Kiss Tamás – Barna Gergő: *Erdélyi magyar fiatalok 2008*. A vizsgálatról és a kötetéről. In: *Erdélyi magyar fiatalok: Összehasonlító elemzés*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, Kvár, 2011. 7–28.
- Kiss Tamás – Barna Gergő – Sólyom Zsuzsa: *ERDÉLYI MAGYAR FIATALOK 2008 – Közvélemény-kutatás az erdélyi magyar fiatalok társadalmi helyzetéről és elvárásairól*. Összehasonlító gyorsjelentés (Sz. 12; Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről, o. 395). Institutul Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2008.
- Koltai Judit Petra – Szalka Éva: *A vállalkozói hajlandóság vizsgálata a női hallgatók körében Magyarországon*. *Vezetéstudomány* 2013. 44. évf. 7–8. sz. 71–79.
- Kun Gergő: *Vállalkozási hajlandóság a Debreceni Egyetem hallgatói körében – Entrepreneur willingness in case of students of University of Debrecen*. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)* 2018. Vol. 3., No. 3., 181–194.
- Lengyel György: *A vállalkozói hajlandóság hatása a vállalkozásra és a jólétre – A Magyar Háztartás Panel néhány tanulsága (1992–2007)*. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2008*. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., Bp., 2008. 429–450.
- Lengyel György: *Vállalkozói hajlandóság, potenciális vállalkozók és kockázatkerülés*. In: Tóth István György (szerk.): *TÁRKI Európai Társadalmi jelentés 2009*. TÁRKI Zrt., Bp., 2009. 119–135.
- Nagy Ádám – Tibori Tímea: *Narratívák hálójában: Az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszer-váltástól napjainkig*. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, 2016. 400–431.
- Palkó Emília – Sólyom Zsuzsa: *A vállalkozások elterjedésének szociokulturális háttere. Vállalkozói típusok két székelyföldi faluban*. *Erdélyi társadalom* 2006. 3. évf. 2. sz. 115–134.

- Ruff Tamás: *Ifjúsági mobilitás: Hajlandóság, lehetőségek és tervek.* In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012* – Tanulmánykötet. Kutatópont, 2013. 152–178.
- Sandu, Dumitru: *Drumul antreprenorial: Fără încedere, dar cu relații.* Sociologia Românească 1999. nr. 2.
- S. Gubik Andrea: *Magyar egyetemi hallgatók karrierterveinek alakulása és kihatásuk a jövőbeli vállalkozói hajlandóságra.* In: S. Gubik Andrea – Tóth Attiláné (szerk.): *Magyarország 2025-ben és kitekintés 2050-re* – Tanulmánykötet Nováky Erzsébet 70. születésnapjára. Arisztotelész Kiadó, 2016. 91–102.
- S. Gubik Andrea – Bartha Zoltán: *Az egyetemi hallgatók vállalkozói hajlandóságának intézményi meghatározói.* In: Györkő Dorisz – Kleschné Csapi Vivien – Bedő Zsolt (szerk.): *ICUBERD Book of Papers.* 2017. 343–363.
- S. Gubik Andrea – Farkas Szilveszter: *Entrepreneurship intentions and activities of students in Hungary – Global University Entrepreneurial Spirit Student's Survey 2018. National Report.* 2019.
- Sáfrányné Dr. Gubik Andrea: *Vállalkozói hajlandóság fokozása* – Tréning tananyag. Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, 2018.
- Székely Levente: *Az új csendes generáció.* In: Székely Levente – Nagy Ádám (szerk.): *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012.* ISZT Alapítvány, Kutatópont, 2014. 9–28.
- Székely Levente – Nagy Ádám: *Közép-Magyarország – Regionális Ifjúsági Helyzetellenzés.* In: Székely Levente – Nagy Ádám (szerk.): *Harmadrészt – Magyar Ifjúság 2012.* ISZT Alapítvány – UISZ Alapítvány – Excenter Kutatóközpont, 2015. 9 – 44.
- Veres Valér: *Az erdélyi magyar ifjúság társadalm szerkezetének és iskolai mobilitásának változásai (2001–2016).* In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi Magyar Ifjúság – Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között.* Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2020. 15–45.

LÁZÁR BEÁTA – RUSU SZIDÓNIA

A JÓ TANULÓ FELEL – ONLINE OKTATÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK AZ ERDÉLYI MAGYAR EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN

■ Ki számít jó tanulónak az online oktatásban? Hogyan alakította át a digitális oktatás a tanulási attitűdöt, kedvet? Megváltoztak-e a hagyományos oktatásban szocializálódott tanulók az online oktatás nyomására? Ezekre és hasonló kérdésekre keressük a választ alábbi tanulmányunkban. A Covid-19 világjárvány alapjaiban rengette meg a hagyományos oktatási formákat, illetve rákényszerítette mind a hallgatókat, mind a tanárokat a digitális oktatás kihívásaihoz való gyors és rugalmas adaptálódásra. Jelen tanulmány ennek a kérdését járja körül az erdélyi magyar egyetemistákra vonatkozóan.

A tanulmány alapját a 2020 decemberében végzett nagymintás *Egyetemisták jövőképkutatása* képezi, amely az online oktatás infrastrukturális körülményeire, valamint az online oktatással kapcsolatos viszonyulásra és attitűdökre kérdezett rá. Az online felmérésre 1065 érvényes válasz érkezett, melyeket a kutatásban részt vevő egyetemek (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári, csíkszeredai és marosvásárhelyi karai, Partiumi Keresztény Egyetem és Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem) hallgatói töltötték ki.

Az online oktatásra vonatkozó kérdések a következő témakörök mentén szerveződnek: tanulási környezet, órákon való részvétel, észlelt változások, észlelt előnyök és hátrányok a digitalizált oktatásban. Az adatfeldolgozás során a tanulási környezetet, az online oktatáshoz

**Ki számít jó tanulónak
az online oktatásban?**

szükséges eszközöket és feltételeket, valamint az online órákon való részvételi hajlandóságot és annak minőségét, azzal kapcsolatos attitűdöket vizsgáljuk.

A tanulmány célja megvizsgálni a kutatásban részt vevő hallgatók attitűdjét az online oktatással kapcsolatban. Több tényező mentén – mint eszközhasználat, tanulási környezet és attitűd – egy spektrumon helyezjük el a hallgatókat az online oktatáshoz való viszonyuk és aktivitásuk alapján. Az index lényege, hogy kategóriákba osztályozza az erdélyi magyar hallgatókat: kiknek vált előnyére az online oktatás, vagyis kik teljesítettek jól a megváltozott környezetben és kikre volt negatív hatással a digitális oktatás bevezetése. Ezt több háttérváltozó segítségével vizsgáljuk, mint a hagyományos oktatásban elért eredményei összevetve az online oktatásban kapott jegyekkel, egyetemi szakszemplicitás, lakóhely típusa, illetve szociodemográfiai adatok.

Online oktatás meghatározása

■ Az online oktatás viszonylag újszerű módszernek számít. A Covid-19 világjárvány okozta változások megjelenése következtében az online oktatási különböző formái egyre inkább elterjedtek, mint: e-learning (elektronikus eszközök és médiumok által támogatott tanulás), m-learning (e-tanulás mobil eszközökkel és vezeték nélküli átvitelrel) vagy d-learning (digitális tanulás, a tanulás bármely olyan típusa, amelyet technológia vagy a technológia hatékony felhasználásával megvalósuló oktatási gyakorlat segít elő). Az online oktatás definíciós és elméleti megközelítései a távoktatás működési mechanizmusából és jelentéseiből alakultak ki. A távoktatás definíciójában láthatjuk, hogy a diák és a tanár között fizikai távolság van, és az oktatási folyamat valamilyen technológiai eszköz által történik,¹ míg az online oktatásról akkor beszélhetünk, ha az ismeretek több mint 80 százaléka online adódik át, az internet-hozzáférés pedig alapfeltétele az online oktatásnak.²

Oktatáseméleti megközelítések

■ Az online oktatással foglalkozó kutatások zöme a konstruktivista és a szociális tanuláselméletre épül, ezen két tanuláselméletet a legtöbb kutatásban egymást komplementárisan kiegészítőnek vélik. Vygotsky³ megállapítja azt, hogy a konstruktivisták szerint a hangsúly az egyéni tanuláson van, a szociálkulturális teoretikusok szerint pedig a hangsúly a diákra mint szociális egyénre tevődik. Vygotsky⁴ szerint a szociális interakciók a „több tudással rendelkező másokkal” jelentősen hozzájárulnak az egyéni fejlődéshez. Továbbá a szociál-kulturális teoretikusok a tanulási folyamat elengedhetetlenül fontos tényezőjének vélik a tanár–diák, illetve diák–diák kommunikációt.

Ezzel ellentétben a konstruktivista elméletet támogató Glasersfeld⁵ szerint az egyéni tanulási folyamat előnyösebb, mivel az egyik legzavaróbb tényezőnek mások jelenlétét határozza meg. Szerinte a másokkal történő interakció folyamatosan megszakítja a kognitív folyamatokat, így az interakciók nem vélhetőek hatékonyak a tanulási folyamatban. Glasersfeld⁶ szerint kognitív folyamatok közben csupán a kölcsönös releváns információ-átadás lehet hatékony, amely szorosan kapcsolódik a tanulás témaköréhez.

Ezen két tanuláselmélet azonban metaszinten ötvöződik, mivel a szociális környezet szükséges ahhoz, hogy a diák hozzáférjen új információkhoz, azon-

ban a megértés és elsajátítás folyamata egyéni szinten történik. Az online oktatásban egyértelműen kirajzolódik a metakognitív tanulás fontossága, amelynek központjában a tanuló öntudatossága, önállósága, önszabályozása áll. A metakogníció több komponensből tevődik össze, mégpedig a metakognitív tudásból, szabályozásból és tapasztalából. A metakognitív szabályozás segíti a diákok saját tanulási folyamatának felügyeletében, míg a metakognitív tapasztalat a tanulási folyamatban jelentkező kognitív erőfeszítésekre vonatkozik, amely az önszabályozó tanulás formájában ölt testet.

Az önszabályozó tanulást Zimmerman és Bandura⁷ kiegészítő, ciklikus modelljével ragadjuk meg, melynek alapját a szociális tanulásemélet képezi. A Bandura-féle modell központi elemei a központi hatások és a központi visszajelzések, ahol az önszabályozást mint egy olyan viselkedésformát értelmezi, amely a környezet és a személy interakciójában valósul meg, ahol a személy diszpozicionális tényezői adaptálódnak a külső környezethez.⁸ Zimmerman⁹ modelljét, ciklikusság jellemzi, a folyamat első lépése a tervezés, amelyet a teljesítés vagy az akarati kontroll tart fenn. A második lépés a nyomon követés által valósul meg, amely során a diák monitorizálja a tanulási folyamatát. A harmadik lépést az ön-reflexió képezi, amely lehetővé teszi az ellenőrzési folyamat megvalósulását, és ezt követően újra megvalósul az első lépés, mégpedig a tervezés.

Tanulási környezet és aktív részvétel

■ „A tanulási környezet egy fizikai, biológiai és kulturális adottságrendszer, amelyben, amelyből és amelyen keresztül a tanulás történik.”¹⁰ Komenczi¹¹ szerint az elektronikus tanulási környezetnek van egy virtuális aspektusa, amely lehetővé teszi a tanulás delokalizálttá válását, azaz a térbeliség akadályának áthidalását. Továbbá Papp¹² a következő dimenziókkal ragadta meg az online tanulási környezetet: az első feltétel az internet csatlakozást biztosító eszköz megléte, amely megeremti és fenntartja a tanár és diák közötti interakciót. Ahhoz, hogy online tanulási környezetről beszéljünk, Papp¹³ szerint elengedhetetlen második feltétel, a kötetlenség: se a tanulási környezet elérése, se a tanulási folyamat ne legyen helyhez és időhöz kötött. A szerző a tanulási környezetet egy hardveres környezetként határozza meg, amelynek elemei közé a következő eszközök sorolhatóak: asztali számítógép, notebook, laptop, tablet, okostelefon. Ezen elemek képezik kutatásunkban is az online oktatás eszközrendszerét.

Szőke-Milinte Enikő¹⁴ a Z generáció tanulásáról szóló könyvében hosszasan tárgyalja azt, hogy milyen oktatásra van szüksége az említett korcsoportnak, illetve hogyan értelmezhetjük az ő esetükben a tanulási környezetet a 21. században. A Z generáció az 1996 után születettek, a digitális nemzedék második generációja (az Y generáció volt az első, akik 1980–1995 között születettek), akik születésüktől kezdve különféle IKT-eszközöket használnak és nem éltek internet nélküli világban. Szőke¹⁵ értelmezésében a „tanulási környezet alatt olyan támogató környezetet értünk, amelyben minden feltétel adott ahhoz, hogy a tanulók a lehető legjobban tanuljanak, a leghatékonyabb megismerő tevékenységet végezzenek”. A későbbiekben a kutatás eredményeinél is ezt vizsgáljuk, hiszen az online oktatásnál kiemelten fontos tényező az, hogy milyen környezetben vesznek részt az órákon.

Online oktatásra való átállás Erdélyben

■ Az Erdélystat¹⁶ a koronavírus-járvány elején, 2020 áprilisában végzett egy nagymintás felmérést, melynek neve *A koronavírus Erdélyben felmérés*. A kutatás oktatási kérdésekre is kiterjedt, amiből kiderül, hogy a diákok nagy része már az átállás első hónapjaiban bekapcsolódott az online oktatásba valamilyen formában. Kiugró értéket mutat, hogy az online oktatásra a 100 ezer feletti lakossal rendelkező települések álltak át a legnagyobb számban, 57,1 százalékban, régiók terén pedig Székelyföldön a legkisebb ez az arány Közép-Erdéllyel, Partiummal és a szörvánnyal szemben. Arra a kérdésre, hogy problémát jelent-e a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodás a leginkább a székelyföldi régió adott igenlő választ, illetve a nők. (Erdélystat, 2020)

Online oktatási index és dimenziók

■ Az online oktatás egy teljesen új helyzetet teremtett mind a diákok, mind az oktatók számára. Ahhoz, hogy gördülékenyen és élvezhetően működjön, bizonyos feltételek is szükségeltettek. Egyik ilyen feltétel a megfelelő tanulási környezet, kevésbé vagy szinte egyáltalán nem megszakított órahallgatás, minél aktívabb jelenlét, valamint az online oktatáshoz kapcsolódó pozitív attitűd, viszonyulás. Az adatok elemzése során egy komplex, 31 itemből álló online oktatási indexet hoztunk létre, amellyel azt szerettük volna mérni, hogy egy adott skálán mennyire aktívak és elkötelezettek a diákok az online oktatás irányába. Ehhez az előbbieken felsorolt dimenziókat vettük górcső alá. Az indexet a későbbiekben szociodemográfiai változókkal összefüggésben is megvizsgáltuk, mint a hallgató neme, lakhely típusa, évfolyama, szaktípus, valamint a szülők iskolai végzettsége.

Tanulási környezet

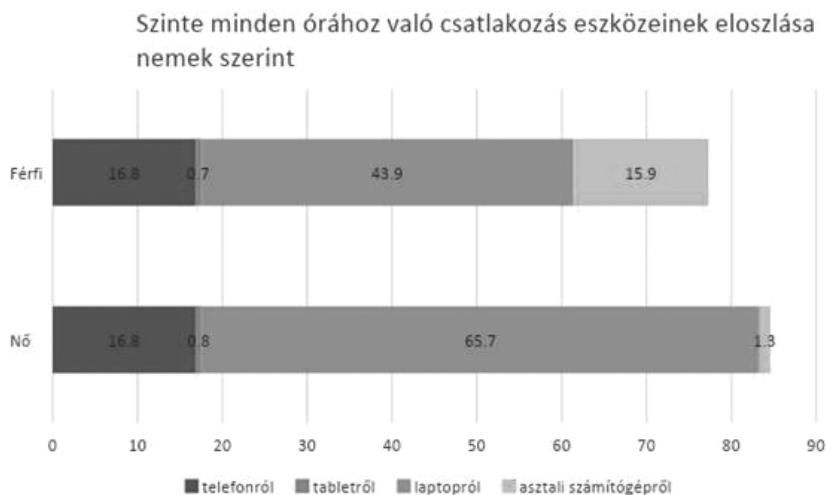
■ A tanulási környezetet vizsgálva megállapítható, hogy lényeges az, hogy a hallgatók honnan kapcsolódnak be az órára. Nem mindegy, hogy saját szobából vagy olyan helyről, ahol többen is tartózkodnak. Ez sokszor nagyban függ a hallgatók lakóhelyétől, hogy éppen bentlakásban vagy otthon, kis- vagy nagycsaládban van, illetve, hogy milyen anyagi és infrastrukturális körülmények között kell helytállnia az online világban. Emellett az sem mindegy az aktivitás szempontjából, hogy az adott hallgató laptopról, saját számítógépről vagy esetleg éppen telefonról kapcsolódik be az órára, illetve, hogy ezen eszközt másokkal is (például családtagok, testvérek) meg kell osztania, vagy kizárólagosan csak ő használhatja.

A kutatásban részt vevő hallgatók nagy része rendelkezik megfelelő tanulási környezettel, leginkább saját szobából vagy olyan helyiségből jelentkeznek be, ahol egyedül tudnak lenni. Azon személyek, akik olyan helyről kapcsolódnak be, ahol folyamatosan mások tartózkodnak, leginkább a szüleikkel élnek. A saját tanulási környezettel rendelkezők leginkább bentlakásban vagy albérlésben élnek. A kérdezettek 4,7 százalékánál mások is tartózkodnak a helységben az órahallgatás közben.

Tanulási eszköz

■ A világjárvány előtti kutatási eredmények azt igazolják, hogy a fiatalok inkább telefonról csatlakoznak az online órákhoz,¹⁷ viszont az *Egyetemisták jövőképkutatásának* eredményei alapján elmondható, hogy az erdélyi magyar fiatalok leginkább laptopról jelentkeznek be. A lányok nagyobb arányban, 65,7 százalékban

használják a laptopot a fiúkhoz képest, akiknek 43,9 százaléka csatlakozik be erről az eszköztől.

1. ábra. Eszközhasználat online órákon nemek szerinti eloszlása

Ami az asztali számítógépet illeti, a fiúk magasabb arányban reprezentáltak – 15,9 százaléka, míg a lányoknak csupán 1,3 százaléka csatlakozik az online órákhoz asztali számítógépről. Ez az arány igazodik az erdélyi magyar fiatalok eszközhasználati tendenciáihoz, mely szerint a lányok inkább a laptopot, míg a fiúk az asztali számítógépet preferálják, ez utóbbi kapcsolatba hozható a performánsabb számítógépet igénylő játékokkal.¹⁸

Aktív részvétel

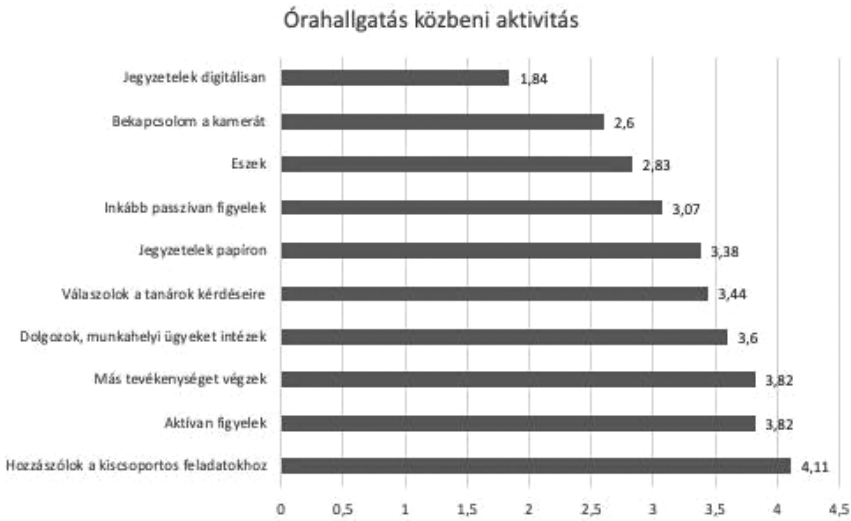
■ Hogyha az online oktatásra gondolunk oktatói perspektívából, de akár hallgatói szempontból is, nagyon sokszor az első asszociáció, ami az eszünkbe jut, az a Zoom vagy Teams felület, valamint a lenémított és kikapcsolt kamerás, iníciaáléval ellátott fekete kis négyzetek, amelyek azt jelzik, hogy valamilyen módon a hallgatók bekapcsolódtak az adott órai tevékenységbe. Ilyen szempontból nem csupán a bekapcsolódás ténye fontos, hanem az aktív részvétel, illetve az, hogy az órahallgatás közben a diák végez-e egyéb tevékenységet. A kutatásban részt vevő hallgatók 70 százaléka szinte minden órán részt vesz. A lányok az aktivitás tekintetében pedig szorgalmasabbnak bizonyultak a fiúkhoz képest.

Az aktivitás arra vonatkozott, hogy a hallgatók bekapcsolják-e a kamerát, aktívan figyelnek, jegyzetelnek digitálisan és/vagy papíron, válaszolnak a tanárok kérdéseire, hozzászólnak a kiscsoportos feladatokhoz vagy egyéb tevékenységet végeznek az óra alatt (például esznek, dolgoznak), vagy éppen passzívan vannak csak jelen.

Az alábbi táblázat jelzi ezen aktivitások átlagértékeit, ahol az 1-es a szinte egyik órán sem, az 5-ös a szinte minden órán válaszokat jelenti:

Arra a kérdésre, hogy miért nem kapcsolnak be kamerát, leginkább azt az okot határozták meg, hogy a tanár nem kéri (4,53), illetve azt, hogy közben mást is csinálnak (3,21), legkevésbé sorolták az okok közé azt, hogy nincs kamerájuk, vagy hogy éppen dolgoznak. A tanárok szinte egyáltalán vagy az órák kevesebb, mint negyedén követelik a kamerakapcsolást, valamint készítene nyilvános felvételt az órákról.

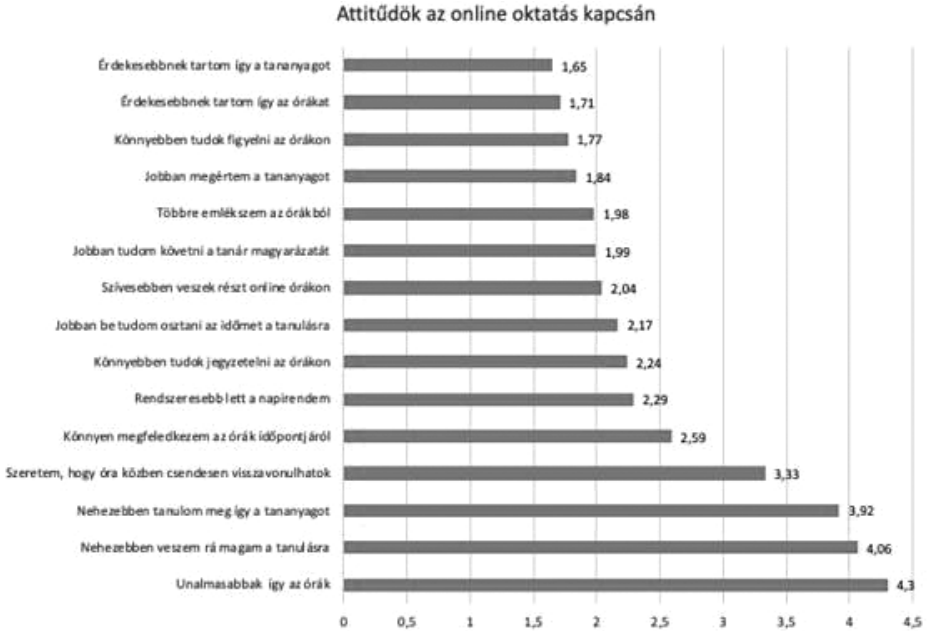

2. ábra. Órahallgatás közbeni aktivitás átlagértékei

Attitűdök az online oktatásban

■ A kutatásban résztvevő diákok inkább unalmasnak találják az online oktatást, nehezebben veszik rá magukat a tanulásra, a tananyagot sem tartják érdekesebbnek, valamint kevésbé gondolják azt, hogy online jobban tudnak figyelni, megérteni az anyagot és többre emlékezni belőle a későbbiekben.

3. ábra. Attitűdök az online oktatás kapcsán

Amit előnyként emelnek ki, az a helyszín és az idő, valamint a gazdasági hatások, mivel nem kell albérltet fenntartani, nem kell ingázni és nem kell pénzt költeni ebédre. Ugyanakkor kényelmes ez az oktatási forma, az előadások ese-

tenként visszanezhetőek, illetve segíti a saját ütemezésű tanulási folyamatokat és növeli az autodidakta tanulást. Negatívumként a társas érintkezések, a beszélgetések és a fizikai jelenlét, valamint a gyakorlati oktatás hiányát említették meg.¹⁹

Online oktatási index

■ Az online oktatás során biztosan mindannyian találkoztunk olyan hallgatókkal, évfolyamtársakkal vagy esetleg mi magunk voltunk azok, akik alig vagy szinte egyáltalán nincsenek jelen az órákon, nem aktívak, illetve, ha az online oktatásról kérdezzük őket, akkor kevésbé pozitív attitűddel rendelkeznek. De az online oktatáshoz való hozzáállás széles spektrumának másik végén olyan hallgatók is vannak, akik folyamatosan jelen vannak, kamerát kapcsolnak, aktívak, kérdeznek, részt vesznek a kiscsoportos feladatokban és egy fejlődési lehetőségként tekintenek a virtuális tanulási formákra. Az elemzésünk során a fentebb taglalt dimenziók alapján létrehoztunk egy olyan indexet, amely kumuláltan méri az online oktatáshoz való hozzáállást és lehetőségeket. Az index alapján magasabb pontszámot kaptak azok a hallgatók, akik megfelelő környezettel, esz-közzel rendelkeznek, aktívak az órán és pozitív az attitűdjük. Alacsony pontszámmal rendelkeznek azok a hallgatók, akiknek nincs megfelelő tanulási környezetük, ritkán és megszakításokkal vesznek részt az órákon, kevésbé aktívak, valamint negatív az attitűdjük. A skálán levő számok 0 és 5 között vehettek fel értékeket. Az átlag 1,91 volt, a minimum érték 0, a maximum 4,29, a szórás pedig 1,05. A válaszadók első negyedébe tartoztak azok a hallgatók, akiknek az értékeik nem haladták meg az 1,48-as átlagot, a második 25 százalékba azok, akiknek az értékei a 2,32-es átlagot, a harmadik csoportba a maximum 2,71-es átlaggal rendelkezők, míg a legmagasabb pontszámmal rendelkezők az utóbbinál nagyobb átlagúak lettek. E tekintetben, ami igazán lényeges kérdés, hogy minek a mentén alakultak ki ezek az átlagok? Melyek azok a változók, amelyek befolyásolják azt, hogy egy hallgatónak milyen a hozzáállása az online oktatáshoz? Továbbá, hogy melyek azok a hallgatók, akik jól teljesítőnek bizonyulnak az oktatás ezen formájában? A következőkben egy lineáris regressziós modellben ezeket az összefüggéseket mutatjuk be.

Mi van az online oktatással kapcsolatos hozzáállás háttérében? – egy regressziós modell tanulságai

■ Amikor arról beszélünk, hogy ki hogyan áll hozzá az online oktatáshoz, lényeges megvizsgálnunk azt, hogy a különböző társadalmi, szocioökonómiai háttérváltozók és szocializációs tényezők közül melyeknek van szignifikáns hatása, illetve nagyobb szerepe az online oktatással kapcsolatos attitűd kialakulásánál. A modell létrehozásánál függő változóként a fentebb említett online oktatás indexet vizsgáltuk különböző társadalmi háttérváltozók összefüggésében. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a család összjövedelme, a lakhely típusa, a szak típusa, illetve a szülők iskolai végzettsége, a válaszadó neme, illetve az évfolyam, ahova jár, milyen mértékben hat az online oktatással kapcsolatos attitűdökre és lehetőségekre. A feltevézéseink a következők voltak az adott háttérváltozók tekintetében:

H1: Azoknál a hallgatónál, ahol a család magasabb összjövedelemmel rendelkezik, az online oktatási index is magasabb.

H2: A városon élő hallgatóknak magasabb az online oktatási indexük, valamint a falun élő hallgatók, lévén rizikócsoportha tartozók, alacsonyabb kategóriájú indexszel rendelkeznek.

H3: A szaktípus befolyásolja az online oktatási index alakulását.

A gyakorlati szakokon tanulók kevésbé preferálják az online oktatást, az elméleti szakokhoz képest.

H4: A szülők iskolai végzettsége hatással van az online oktatási indexre. Minél magasabb egy szülő iskolai végzettsége, annál magasabb indexszel rendelkezik a válaszadó egyetemista.

H5: A lányok magasabb online oktatási indexszel rendelkeznek a fiúkhoz képest.

H6: Az egyetemi szint hatással van az online oktatási indexre.

H7: Az előbbieken megfogalmazott háttérváltozók együttesen hatnak az online oktatási indexre.

A következőkben nézzük meg ezen hipotézisek ellenőrzésére szolgáló modelleket és elemzéseket:

Online oktatás és család összjövedelme

■ Ami a családi összjövedelmet illeti, 5 kategóriát határoztunk meg, a válaszadók százalékos eloszlását a következő táblázat jelöli:

Kategória	Százalékos eloszlás
1500 lej alatt	8,2
1501-3000 lej között	30,2
3001-4500 lej között	26,9
4501-6000 lej között	18,6
6000 lej fölött	16,1

1. táblázat. Családi összjövedelem eloszlása

A legtöbben a nettó minimálbér és annak duplája között helyezkednek el, ami a családi összjövedelmet illeti. Az átlagok összehasonlítását és az Anova teszt eredményeit tekintve nincs szignifikáns különbség a különböző anyagi csoportokba tartozók között az online oktatási attitűdöket és lehetőségeket illetően.

Online oktatás és településtípus

■ A településtípus szerint négy kategóriát határoztunk meg. A válaszadó egyetemisták 14,2 százaléka falun, 27,5 százaléka községben, 20,3 százaléka városon, míg 38,1 százaléka megyeszékhelyen él. Arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e szignifikáns különbség a falun és a városon élők online oktatási indexét tekintve. Az Anova teszt és az átlagok összehasonlítása alapján elmondható, hogy nem találtunk szignifikáns különbséget az online oktatási index tekintetében a falun és a városon élő egyetemisták körében. Ez azzal is magyarázható, hogy a vidéken élők, mint rizikócsoportha tartozók, az internet- és a technológiai eszközhasználat szempontjából felzárkóztak a városon élőkhez.²⁰

Online oktatás és szaktípus

■ A szaktípusokat négy kategóriába soroltuk az elemzés során. Az első kategóriát a reáلتudományok képviselték a válaszadók 20,6 százalékával, humántudományokra a válaszadók több, mint fele (55,9 százalék) jár, természet- és orvostudományokra 20,9 százalék, valamint művészeti és egyéb ágazatokban a válaszadók 2,6 százaléka tanul. Az online oktatási index kvázi egyenlően oszlik el a négy szaktípus között, tehát ebből arra következtettünk, hogy nem feltétlenül van befolyással az, hogy milyen szakon tanul a hallgató, arra, hogy mennyire aktív és milyen lehetőségekkel rendelkezik az online oktatás tekintetében.

Online oktatás és szülők iskolai végzettsége

■ A szülők iskolai végzettségét tekintve az apák és az anyák iskolai végzettsége korrelál egymással, azaz minél magasabb képzettségű az egyik szülő, annál valószínűbb, hogy a másik is magasabb végzettséggel rendelkezik. Az online oktatással és a lehetőségekkel azonban nem hozható szignifikáns kapcsolatba a szülők iskolai végzettsége.

Online oktatás és nemek közötti eltérés

■ Ami az eszközhasználatot illeti, szignifikáns különbség van a lányok és a fiúk tekintetében. A lányok az online oktatás során inkább laptopot használnak, a fiúknál hangsúlyosabban megjelenik az asztali számítógép használata is. Az attitűd tekintetében is a lányok inkább aktívabbak és szorgalmasabbak órán. Ugyanakkor a lehetőségeik, nyugodt tanulási környezetük, valamint hozzáférés tekintetében nincsenek szignifikáns különbségek a lányok és a fiúk között.

Online oktatás és egyetemi szint

■ A kérdőív során három egyetemi szintet különböztettünk meg. Egyrészt az alapképzést, másrészt a mesterképzést, valamint az osztatlan képzési típusokat (ide tartoznak az orvostudományok és a teológia is). Az átlagok elemzése során szignifikáns (p értéke kisebb, mint 0,01) különbségeket találtunk egyes csoportok között. Az eredmények alapján elmondható, hogy míg az alapképzésen az online oktatási lehetőségek és attitűd alacsonyabb átlagpontokat (1,81) kapott, addig ez a mesterképzésen (2,32), valamint az osztatlan képzésen is megugrott (2,02). Ez azzal is magyarázható, hogy az alapképzésen sokan eleve online kezdték az oktatást, és így lemaradtak az egyetemi élet extrakurrikuláris tevékenységeiről (mint szakkollégiumi tevékenységek, diákszövetségek tevékenységei, szabadidős programok), míg a mesterképzés alatt sokan már a munkaerőpiacra is beléptek, így az online oktatás némileg könnyítést jelentett e kettő összehangolásában.

Online oktatás regressziós modellje

■ Ahogyan a fentiekből láttuk, a hagyományos rétegeképző változók az online oktatási indexre nincsenek szignifikáns hatással. Így joggal tettük fel a kérdést, hogy akkor melyek azok a változók, amelyek meghatározzák az online oktatási indexet, azaz azt, hogy valakinek milyen lehetőségei és attitűdje van az online oktatás terén?

Ennek érdekében a társadalmi háttérváltozók mellé olyan változókat is bevetünk a modellünkbe, amelyek arra vonatkoztak, hogy mi motiválta a hallgatókat az adott egyetemre, szakra való beiratkozásra? Azt feltételeztük, hogy azon

hallgatók esetében, ahol a belső motivációk erőteljesebben vannak jelen, az online oktatás is jól fog menni, hiszen nem kényszerből, hanem kíváncsiság, fejlődés, hivatástudat által vezérelve választottak szakot.

A modell adta eredményeket a következő táblázatban láthatjuk:

	Függő változó: Online oktatási index
Független változók	Béta együtthatók értékei (**szignifikanciaszint: p értéke kisebb, mint 0,05)
Településtípus dummy (falú-város)	-0,193**
Nem dummy (férfi-nő)	-0,162**
Életkor	0,087
Szaktípus	-0,091
Szakkválasztási motivációk	(Szignifikáns Béta értékek feltüntetésével)
Érdekeljen, szeressem, amit tanulok	0,182**
Hozzájáruljon a fejlődésemhez és önmagam megismeréséhez	0,211**
Nem volt jobb ötletem, így választottam valamit	0,220**
Szerettem volna egyetemre járni, de nem volt még konkrét célom	-0,320**
R értéke	0,279 (27%)
R ² értéke (korrigált)	0,166 (16 %)

2. táblázat. Lineáris regressziós elemzés az online oktatási lehetőségek és attitűdök vizsgálatára (Béta együtthatók és R értékek, N=1065)

A modell összmagyarázó ereje 16 százalék, azaz a független változók 16 százalékban adnak magyarázatot az online oktatási index alakulására. A modell adta eredményeknél a háttérváltozók közül szignifikáns Béta értékekkel rendelkezik a településtípus (-0,193) és a nem (-0,162), valamint a szakkválasztási motivációk közül a következő állítások: hozzájáruljon a fejlődésemhez és önmagam megismeréséhez (0,211), érdekeljen, szeressem amit tanulok (0,182), nem volt jobb ötletem, így választottam valamit (0,220), illetve a szerettem volna egyetemre járni, de nem volt még konkrét célom (-0,320).

A modell alapján elmondhatjuk, hogy azt, hogy egy adott hallgató az online oktatás során mennyire élt a lehetőségeivel és milyen attitűddel rendelkezik részben meghatározzák bizonyos szocio-demográfiai ismérvei. A lányok aktívabbnak és pozitívabb attitűddel rendelkezőnek bizonyultak az online oktatás során. Továbbá azok a hallgatók, akiket érdekel az a szak, amelyre járnak. Ők tudatosan választották a szakot, azért, hogy a fejlődésüket és az önmaguk megismerését erősítsék. Így értelemszerűen ezek a diákok az átalakult helyzethez is jobban adaptálódtak, könnyebben és aktívabban részt tudtak venni az online oktatásban, hiszen nem kényszerből, társadalmi elvárások miatt, hanem saját kíváncsiság és döntés alapján választottak szakirányt. Ilyen értelemben tehát, amikor az online oktatással kapcsolatos attitűdökre és lehetőségekre gondolunk, akkor a belső motivációk az igazán meghatározó dimenziók, kevésbé a szocio-

demográfiai hovatartozás. Ugyanakkor fontos kiemelni azt is, hogy minél idősebb valaki, azaz felsőbb oktatási szinteken tanul, annál valószínűbb a tudatosabb választás, és a fejlődésért, továbbtanulási és megismerési szándékkal folytatott online részvétel is.

Következtetések

■ A tanulmányban az erdélyi magyar felsőoktatásban részt vevő hallgatók online oktatással kapcsolatos attitűdjét vizsgáltuk. Az elemzés során arra voltunk kíváncsiak, milyen összefüggések vannak az aktivitás, a tanulási környezet, a digitális eszközök használata, az attitűd és a szociodemográfiai háttérváltozók – mint család összjövedelme, lakóhely típusa, szaktípus, szülők iskolai végzettsége, egyetemi szint és pályaválasztási motiváció – között. A vizsgálathoz használt kutatást a koronavírus-járvány első évében, azaz 2020 decemberében végezték el. Ez már önmagában megadja az elemzett eredmények kontextusát, miszerint egy krízishelyzet előzte meg a felmérést, ahol a hagyományos oktatás egyik napról a másikra átállt online oktatásra.

A tanulmány első felében megvizsgáltuk az online oktatás oktatáseméleti megközelítéseit, majd a tanulási környezet és az aktív részvétel kérdéskörét járjuk körbe. Elemzésünk során felhasználtuk az Erdélystat²¹ 2020 áprilisában mért eredményeit is, hogy milyen mértékű volt az online oktatásra való átállás Erdélyben. Ezután a nagymintás *Egyetemisták jövőképkutatása* felmérés eredményeit vizsgáltuk online oktatási index és dimenziók mentén.

Az online oktatási dimenzió köébe soroltuk a tanulási környezetet, a tanulási eszközt, az aktív részvételt és az attitűdöt. A tanulási környezetnél azt vizsgáltuk, hogy milyen helyiségből kapcsolódik be az online órákra a hallgató: egyedül tartózkodik a szobában, folyamatosan van valaki a szobában (szobatárs, családtag, testvér) vagy csak időszakosan. A válaszadók többsége rendelkezik megfelelő tanulási környezettel, az albérlésben és a bentlakásban élők be tudnak jelentkezni olyan helyről, ahol csak ők tartózkodnak, míg azok akik a szüleikkel élnek kevésbé. A tanulási eszközt tekintve elmondható, hogy a hallgatók leginkább laptopról jelentkeznek be. Nemek szerinti megoszlás szempontjából a nők és férfiak egyforma arányban jelentkeznek be telefonról (16,8 százalékban), a fiúknál azonban a laptop mellett az asztali számítógép is megjelenik (15,9 százalékban). A kutatásban részt vevők 70 százaléka szinte minden órán részt vesz, a lányok az aktivitás tekintetében szorgalmasabbnak bizonyultak a fiúkkal szemben. Az óra hallgatás közbeni aktivitások közül a két legmagasabb pontszámot a kiscsoportos feladatokhoz való hozzászólás és a más tevékenység végzése érte el, vagyis az egyik pozitívan hat az órai aktivitásra, a másik pedig elvonja a figyelmet az online óráról. Az attitűdöknél a három legmagasabb értéket negatív viszonyulás jellemzi, miszerint unalmasnak tartják az órákat, nehezen veszik rá magukat a tanulásra és nehezebben is tanulják meg a tananyagot.

Az online oktatási index megalkotása során a fentebb tárgyalt négy dimenziót vettük, és azt vizsgáltuk meg, hogy a válaszadók hallgatók közül kik azok, akik jól tudnak teljesíteni online környezetben és kik azok, akik nem. A spektrum egyik szélén a jó tanuló, míg a másikon a gyengébb tanuló szerepel. Az index alapján magasabb pontszámot kaptak azok a hallgatók, akik mind a négy dimenzióban pozitív adatokkal rendelkeztek. Alacsony pontszámmal rendelkeznek azok a hallgatók, akiknek egyik dimenzió sem volt megfelelő. A skálán levő

számok 0 és 5 között vehettek fel értékeket. Az átlag 1,91 volt, a minimum érték 0, a maximum pedig 4,29, a szórás pedig 1,05.

Az elemzés további részében különböző társadalmi háttérváltozók mentén vizsgáltuk azt, hogy miben változik, ha valakinek magas az online oktatási indexe, azaz pozitívan éli meg az online oktatást, vagy alacsony az indexszáma, azaz nem megfelelő számára ez az oktatási stílus. Az online oktatáshoz való viszonyulás és lehetőségek összefüggésbe hozhatóak a család összjövedelmével, a településtípussal, a szaktípussal, a szülők iskolai végzettségével, a nemek közötti eltéréssel és az egyetemi szinttel, azonban egyik sem hatott szignifikánsan az online oktatási indexre. Ezért a társadalmi változók mellett bevettünk egy másik változót is, amely a szakválasztás, egyetemre való iratkozás motivációját vizsgálta. Itt szignifikáns különbségeket találunk, hiszen a modell alapján azok a hallgatók, akik tudatosan választottak szakot, jobban adaptálódtak a kialakult helyzethez, mivel érdekelte őket, amit tanulnak. Ebből következtethetünk, hogy ha az online oktatással kapcsolatos viszonyulásra és lehetőségekre gondolunk, akkor a szociodemográfiai hovatartozás kevésbé dominál, inkább a belső motiváció a meghatározó ebben a kérdésben.

Következtetesképpen elmondható, hogy az erdélyi magyar egyetemisták azon rétege, amelyet a pályaválasztáskor a kíváncsiság, az önmegvalósítás és a fejlődés lehetősége motivált, könnyebben vette az online oktatás okozta akadályokat és megtartotta pozitív attitűdjét. Ellenben azon társaik, akiknek nem volt konkrét céljuk, csak egyetemre szerettek volna járni, vagy nem volt jobb ötletük a választott szaknál, azok nehezebben adaptálódtak a kialakult helyzethez.

■ JEGYZETEK

1. Ian Roffe: *E-learning: Engagement, enhancement and execution*. Quality Assurance in Education. 2002, 10(1) 40–50.
2. I. Elaine Allen – Jeff Seaman: *Staying the course: Online education in the United States*. The Online Learning Consortium. 2008. Retrieved.
3. Lev Vygotsky: *Mind in Society: The Development of Higher Mental Processes*. Harvard University Press, Cambridge, 1978. (A továbbiakban Vygotsky 1978).
4. Vygotsky1978.
5. Jacques C. Bergeron – Nicolas Herscovics: *Models of Understanding*. International Reviews on Mathematical Education. 1983 (A továbbiakban Bergeron–Herscovics 1983).
6. Bergeron–Herscovics 1983.
7. B. J. Zimmerman: *Attaining self-regulation: A social cognitive erspective*. 2000 In: M. Boekaerts – P. R. Pintrich – M. Zeidner (szerk.): *Handbook of self-regulation*. (A továbbiakban Zimmerman 2000).
8. Zimmerman. 2000.
9. Zimmerman. 2000.
10. Komenczi Bertalan: *Elektronikus tanulási környezetek sajátosságai – elméleti megközelítések és modellek*. EKK Médiainformatikai Intézet. Bp., 2008. (A továbbiakban Komenczi 2008).
11. Komenczi. 2008.
12. Papp-Danka Adrienn: *Az online tanulási környezet fogalmának értelmezési lehetőségei*. Oktatás-informatika 2011. 1–2. sz. (A továbbiakban Papp-Danka 2011).
13. Papp-Danka 2011.
14. Szőke-Milinte Enikő: *Információ – Média(tudatosság) – Műveltség. A Z generáció tanulása*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp., 2020. (A továbbiakban Szőke-Milinte, 2020).
15. Szőke-Milinte 2020.
16. Erdélystat: *A koronavírus Erdélyben. Felmérés*. 2020. (A továbbiakban Erdélystat 2020).
17. Papp-Danka 2011.
18. Rusu Szidónia: *Internethasználati szokások és digitális megosztottság az erdélyi magyar középiskoláskorú fiatalok körében*. Média és Identitás 4. Médiatudományi Könyvtár, Bp., 2021. (A továbbiakban Rusu 2021).
19. Dániel Botond: *Kutatásjelentés. Egyetemisták jövőkép kutatása*, MIK Egyesület – YZ Intézete, Kovár, 2020.
20. Rusu 2021.
21. Erdélystat 2020.

TELEKI TIBOR-CSONGOR

AZ ERDÉLYI MAGYAR EGYETEMISTÁK PÉNZÜGYI HELYZETÉNEK ELEMZÉSE A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY TÜKRÉBEN

A pénzgazdálkodás tematikában az elmúlt évek során több olyan kutatást végeztek, amelyek a fiatalok pénzügyi ismereteit, pénzügyi helyzetét vizsgálják. Ezen tanulmányok kitértek a munkaerőpiacon aktívan részt vehető rétegnek számító korosztályok pénzhez való viszonyulására, az egyetemi tanulmányokat kezdő fiatalok pénzügyi helyzetére és annak változásaira.

Amennyiben visszatekintünk és a múlt perspektívájából vizsgáljuk a lakosság pénzügyi helyzetét, akkor megállapítható, hogy válsághelyzetben az emberek többsége pénzhányban szenvedett (lásd: háborúk, illetve gazdasági válság). A koronavírus-járvány okán bevezetett szabályozások szintén olyan változásokat eredményeztek az emberek életében, melyek számos – egészségügyi, szociális és egyéb – negatívumok mellett kihatnak a lakosság pénzügyeire. A 2008-ban bekövetkezett gazdasági világválságot követő gazdasági hanyatlást és újjáépülést követően az emberek megszokott élete a koronavírus hozta kijárási korlátozások miatt megváltozott, a gazdaság egy része és számos intézmény működése leállt. A korábbi évekhez képest a munka és az oktatás az online térbe tevődött át ezáltal egy teljesen újszerű helyzet alakult ki, amelyre eddig nem volt példa, hogy egyszerre több 10 vagy világszinten több 100 millió ember az online térben tanuljon és végezze a feladatát.

Pénzügyi tudatosság szempontjából a takarékosági hajlandóság mellett a költségvetésük kezelése és a bevételeik növelése jelent kihívást.

Az Országos Magyar Diákszövetség és Magyar Ifjúsági Központ YZ Intézete 2020. december 10–28. között végzett nagymintás egyetemista kutatásában elsősorban az online oktatás infrastrukturális körülményeire, az online oktatással kapcsolatos viszonyulásra kérdezett rá, továbbá egy tömbje a megélhetésre. Ebben a tanulmányban az erdélyi magyar egyetemi hallgatók koronavírus előtti és alatti pénzügyi helyzetét vizsgáljuk.

A kérdőívből a szociodemográfiai adatok feldolgozása mellett az alapképzés, mesterképzés és osztatlan képzés magyar nyelven tanuló diákok pénzügyi helyzetét elemezzük. Feltételezzük, hogy az erdélyi magyar egyetemisták¹ pénzügyi helyzete a koronavírus-járvány következtében sokban változott. Fontosnak tartjuk megvizsgálni azt, hogy az egyetemisták bevétele és kiadása a koronavírus-járvány előtti munkahelyek egy részének megszűnésével, illetve új online munkahelyekkel milyen mértékben változott. Mindemellett érdekesnek tartjuk megfigyelni azt, hogy milyen mértékű kiadásai voltak azon egyetemistáknak, akik 2020 előtt kezdték az egyetemet. Ez ahhoz fontos, hogy a járvány előtti és alatti helyzetet tudjuk megérteni és megvizsgálni. Kiegészítéseként az egyetemisták munkahelyeinek stabilitását, családjainak anyagi helyzetét is bevonjuk az elemzésbe.

A megfelelő pénzügyi biztonságot² a stabil anyagi háttér teszi lehetővé, hogy fiatal felnőttként és utólagosan akár szülőként a család számára az anyagi biztonságot garantálni tudja és a megélhetési kérdéskör ne a létminimum körül forogjon. Erre megoldás a tanulás, az ismeretek bővítése és a pénzügyi lehetőségek ismerete, feltérképezése. A kutatás eredménye alapja lehet egy későbbi pénzügyi tudatosságra nevelő projektnek. A tény, hogy akoronavírus okán hozott korlátozó intézkedések nehéz pénzügyi helyzetbe hozták az egyetemeket és azok vezetőségét, már bizonyított.³ Azonban az intézményi háttér mellett érdemes kutatni és felmérni, hogy az egyetemisták körében milyen változások következtek be.

A pénzügyi kultúra mérése

■ Mi is az a pénzügyi kultúra? Azelőtt, hogy a mérés lehetőségeit taglaljuk, nézzük meg, hogy maga a kifejezés mit jelent. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) megfogalmazása szerint egy olyan tanulási folyamatról beszélhetünk, amelynek segítségével az adott országban élők megértik és ismerik a pénzügyi termékeket, fogalmakat, azt, hogy milyen lehetőségeik vannak pénzszerzésre és magának a pénznek a kezelésére. Minél magabiztosabbak vagyunk, és minél inkább fejlesztjük a pénz beosztásával kapcsolatos készségeinket, annál könnyebben ismerjük fel a pénzügyi kockázatokat, ennek köszönhetően tudunk megalapozott és jó pénzügyekkel⁴ kapcsolatos döntéseket meghozni. Hung és szerzőtársai összesen kilenc megközelítési módot határoztak meg a pénzügyi kultúrával kapcsolatosan, amelyek a következők: 1. a pénzügyi tudáson; 2. a pénzügyi folyamatok megértésének képességén; 3. a pénzügyi tudás alkalmazási képességén és a megszerzett tapasztalatokon; 4. a pénzügyi összefüggések és definíciók ismeretén; 5. a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalának képességén; 6. a legalapvetőbb pénzügyi fogalmak ismeretén; 7. az egyszerű (alapvető) pénzügyi döntések meghozatalának képességén; 8. a megalapozott és tudatos döntések meghozatalának képességén; valamint 9. az egyszerű pénzügyi fogalmak ismeretén keresztül.⁵

Célként megfogalmazva, ahhoz, hogy anyagilag stabil társadalom jöjjön létre, elengedhetetlen, hogy a pénzügyi kultúránk gyarapodjon és ezen tudás birtokában tudjuk kezelni a pénzünket, ahogyan az OECD Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózata (INFE) meghatározása szól: „A pénzügyi kultúra a tudatosság, ismeretek, készségek, attitűdök és viselkedések kombinációja, melyekre szükség van a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és végső soron az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez.”⁶ Ennek a pénzügyi jólétnek az eléréséhez pedig elsősorban ismernünk kell, hogy milyen jelenleg létező attitűdök vannak a fiatal, egyetemista generáció körében. Jelen kutatásban az erdélyi magyar egyetemisták pénzügyi helyzete került feltérképezésre, amelyből kiderült, hogy milyen összegből tudnak gazdálkodni, milyen bevételi forrásaik vannak, valamint, hogy mire költik a fennálló pénzüket.

A pénzügyi tudatosság, kultúra mérésének egyik módszere a kérdőíves lekérdezés, amely során a válaszoló hallgatóktól érkezett válasz mikéntje után tudjuk elemezni és értékelni, hogy milyen alapismereteik vannak, milyen pénzköltési szokásaik, valamint, hogy a bevételen és a kiadáson kívül a döntéshozatalukba milyen mértékben szölt bele a koronavírus okozta járványügyi korlátozó intézkedések sokasága. A korlátozó intézkedések okán a munkavállalással kapcsolatosan milyen az attitűdje a fiatal generációnak, részmunkaidős vagy teljes munkaidős munkahelyeket választanak, valamint többük számára a munkahelyválasztást vagy munkahelykeresést mennyire befolyásolta a gazdasági helyzetük.

A korona-vírus gazdasági hatásai

■ Az egészségügyi krízis több területre begyűrűzött, főként a különböző korlátozó intézkedések okán, a hatásai a gazdaság, és azon belül is a munkavállalók helyzete, munkalehetőségek alakulásában figyelhető meg. A munkaerőpiac kényszerített átalakuláson ment keresztül, amelyhez hozzátartozik, hogy az online munka, a távmunka előtérbe került, egyáltalán felmerült, mint egy olyan munkavégzési forma, amely általánosan elfogadottá vált.⁷ Egyben lehetőséget is jelent a fiatal generáció számára, hogy otthon a családi házból tudjon dolgozni és ehhez nem kell bemennie egy nagyváros irodaházába, így a pénzkeresési lehetősége bővült. Mindazonáltal ez a váltás egy sokként érte a gazdaságot, amíg az átállás megtörtént a 2020-as esztendőben.

A koronavírus gazdasági hatásai megmutatkoztak a háztartások megtakarítási rátája tekintetében, ahogy az euróövezetben 20,0%-ra, az EU 27 tagállamában pedig 19,0%-ra emelkedett, mivel a kényszerből adódóan otthon maradtunk és kevesebbet költöttünk. A háztartások kiadásainak csökkenése az EU 27 tagállamában 7,0%-al csökkent, az euróövezetben pedig 7,5%-al, amely ellentétes az előző évek tendenciájával, amikor is 2% feletti növekedés volt tapasztalható.⁸

A legmagasabb éves növekedés Szlovéniában figyelhető meg (+20,8 százalékpont), majd Írország következik (+12,8 százalékpont). Ezzel szemben Dániában csökkent a háztartások megtakarítási rátája (-2,7 százalékponttal). A fennmaradó tizenhárom országban +4 százalékponttól +12 százalékpontra nőtt. A lakossági megtakarítási ráta növekedése a rendelkezésre álló adatokkal rendelkező országok többségében elsősorban a háztartások egyéni fogyasztási kiadásainak évről évre jelentősen csökkenésével magyarázható. A háztartások fogyasztásában a legnagyobb csökkenés Szlovéniában és Spanyolországban volt megfigyel-

hető (-15,4 százalék, illetve -11,2 százalék). Dánia volt az egyetlen ország, ahol a háztartások fogyasztása nőtt (+0,2 százalékkal).⁹

Az elemzés során a továbbiakban, a fő GDP-aggregátumok rövid elemzése kerül előtérbe, beleértve a munkanélküliség alakulását a járvány idején. A GDP és a munkanélküliek adatainak összehasonlításával képet kapunk, hogy milyen kapcsolat lehetséges fel, a gazdaság teljesítménye és a foglalkoztatás között. Az EU helyzetét vesszük alapul összehasonlítva Románia helyzetével, mindazt elemzve, hogy tükrözik-e a gazdasági trendeket.¹⁰

Az EU 27 tagállamának a GDP alakulása és az eurózóna GDP-jének az alakulása 2019 és 2022 között összehasonlítva Románia GDP változásával:

	2019	2020	2021	2022
EU (27)	1,5	-6,3	3,7	3,9
Eurózóna	1,3	-6,8	3,8	3,8
Románia	4,1	-3,7	6,3	4,2

1. táblázat. GDP alakulása 2019 és 2022 között EU és Románia esetében¹¹

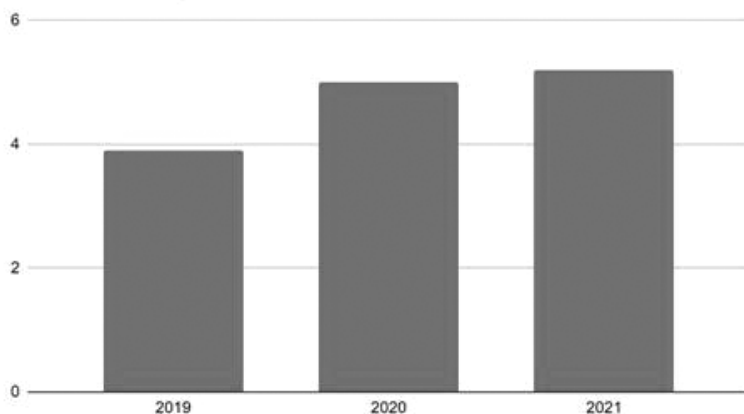
A 2022-es adat egy előrejelzett potenciális növekedést feltételez, százalékban kifejezve. A táblázatból kitűnik, hogy a gazdaság folyamatosan fejlődik, a 2020-as visszaesést követően gyors volt a helyreállítás, és a gazdaság teljesítménye 2021-ben sokat javult, és Románia rendszerváltást követő időszakának egyik legjobb teljesítményét hozta össze. Ahogy az várható volt, a gazdaság teljesítményjavulása V alakban történt, amely a hirtelen csökkenést egy erős növekedés követte.

1. ábra. Munkanélküliségi ráta a fiatalok (25 év alattiak) körében az EU-ban (kék) és az euróövezetben (piros). Forrás: Eurostat¹²

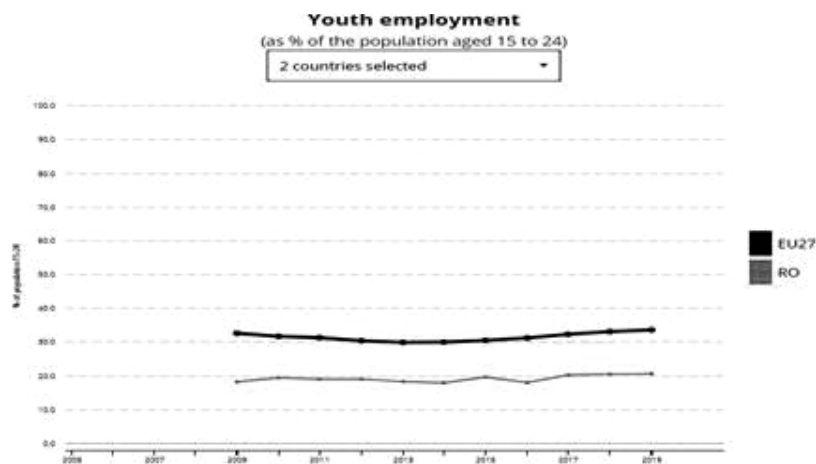
Az Európai Unió statisztikai hivatala által közölt adatok alapján a fiatalok (25 éven aluliak) körében 17,3 százalék több mint 100 000 fiatal munkakeresőt jelent.

Munkanélküliség Romániában 2019 és 2021 között

2. ábra. A munkanélküliség alakulása Romániában 2019 és 2021 között

Munkanélküliség szintje Romániában 2019-ben 3.9 százalék, 2020-ban 5 százalék és 2021-ben pedig 5.2 százalék volt, amely egy folyamatos növekedést mutat, azonban a jelenlegi szint alacsonyabb, a 2008–2009-ben kiobbant gazdasági világválság okozta több mint 7 százalékos szinthez képest.

3. ábra. Európai Unió és Románia esetében a fiatalok (15 és 24 év közötti) foglalkoztatottak alakulása. Forrás: Eurostat¹³

A fenti ábrán láthatjuk, hogy míg az EU átlag 33,5 százalék, addig Románia esetében 2019-ben 20,5 százalék, amely azt jelenti, hogy Romániában arányai-ban kevesebb 15 és 24 év közötti fiatal vállal munkát, mint az EU-ban általában. A kérdés, hogy ezen munkavállalói hajlandóságon a koronavírus hozta online munkalehetőségek mennyire változtattak.

A munkanélküliség szintjének alakulását összehasonlítva a gazdaság alakulásával, azt látjuk, hogy a gazdaság GDP szerinti fejlődése, gyarapodása nem egyenesen arányos a munkanélküliség alakulásával. A munkanélküliség csökkenéséhez szükséges a gazdaság helyreállása mellett a vállalati szektor erősödése, ennek révén új munkahelyek teremődjenek. Az európai gazdasági helyzetet összeha-

sonlítva az országos adatokkal, a kontextusban láthatjuk, hogy a gazdasági helyreállítás gyors volt, azonban, ez a munkanélküliek csökkenésében nem mutatkozik meg. Az elemzés következő részében ismertetésre kerül a kutatás, amely az erdélyi magyar egyetemista fiatalok helyzetét veszi górcső alá. A válaszokból kiderül, hogy az erdélyi magyar fiatalok munkavállalási hajlandóságát hogyan befolyásolta a koronavírus okozta egészségügyi és gazdasági válság.

A kutatás eredményeinek bemutatása

■ Az Országos Magyar Diákszövetség és Magyar Ifjúsági Központ YZ Intézete 2020. december 10–28. között végzett nagymintás egyetemista kutatásában levő tematikai tömbök közül a fiatalok pénzügyi helyzete témát dolgoztuk fel, amelyet a szociodemográfiai háttérváltozókkal összefüggésben vizsgálunk. A megélhetésre vonatkozó kérdésekre a kérdőív kitöltőinek több mint 90 százaléka válaszolt, ebből arra következtettünk, hogy a felsőoktatásban részt vevő diákok számára fontos a pénzügyek és a megélhetés problematikája, figyelembe véve a koronavírus-járvány okozta munkahelyi, pénzügyi, gazdasági hatásokat.

A korábbi fejezetben taglaltuk a pénzügyi és gazdasági helyzetre vonatkozó nemzetközi folyamatokat, az erdélyi magyar egyetemisták pénzügyi mutatóit ebbe a kontextusba ágyazottan értelmezzük. A következő fejezetekben tehát az erdélyi magyar egyetemisták pénzügyi hátterének különböző dimenzióit figyeljük meg, összehasonlítva a járvány előtti és járvány alatti helyzetet.

Az erdélyi magyar egyetemisták pénzügyi háttere

■ Annak érdekében, hogy az erdélyi magyar egyetemisták támogatottságát megvizsgáljuk, rákérdeztünk a családjuk társadalmi és pénzügyi hátterére. Ami a szülők iskolai végzettségét illeti, a legtöbb szülő szakiskolai, középiskolai érettségivel rendelkezik. A családi jövedelemkategóriák tekintetében pedig a legtöbben (30,3 százalék) 1501-3000 lej közötti bevételelrel rendelkeztek. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a szülők iskolai végzettsége, illetve a családi jövedelem között van-e szignifikáns kapcsolat. Az anya és az apa iskolai végzettsége között szignifikáns kapcsolat van, pozitív előjelű korrelációs együtthatóval (r értéke 0,625), tehát a szülők hasonló iskolai végzettséggel rendelkeznek. Ez a jövedelmet is befolyásolja, hiszen minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál inkább magas jövedelemkategóriákba tartozik a család (r értéke apa esetében: 0,433, anya esetében 0,434).

Míndezek mellett pedig fontos megjegyezni, hogy a kérdőív kitöltésére a 2020-as esztendő végén került sor, ebből adódóan azon diákok, akik első vagy másodévesek voltak, nem volt a járvány előtti egyetemi tapasztalatuk, illetve pénzügyi gazdálkodással kapcsolatos tapasztalataik. Ez azért lényeges információ, mert a járvány előtti és a jelenlegi helyzet megértése és a helyes konzekvenciák levonása érdekében egy szűrő került beillesztésre, amely nyomán értelmezhetővé vált a koronavírus-járvány előtti és alatti időszak pénzügyi összehasonlítása.

Mielőtt rátérnénk a járvány előtti és alatti pénzügyi helyzetre, arra is kíváncsiak voltunk, hogy a válaszadó egyetemisták milyen havi jövedelmet remélnek, mekkora havi jövedelemre lesz szükségük az általuk választott településen ahhoz, hogy egy nyugodt, pénzügyi gondok nélküli életet éljenek. Lejben átlagosan 3 959 lejt remélnek, amennyiben az országban maradnak, ha Magyar-

Iskolai végzettség	Édesapa/nevelőapa (%)	Édesanya/nevelőanya (%)
8 osztály vagy kevesebb	3,5	4,2
szakiskola, középiskola érettségi nélkül	26,7	18,2
szakiskola, középiskola érettségivel	36,9	32,7
technikum, posztliceális	10	15,1
főiskola, egyetem	15,2	21
mesteri	5,6	7,5
doktori	2,1	1,5

Családod havi összjövedelme (százalék)

1500 lej alatt	8,2
1501-3000 lej között	30,2
3001-4500 lej között	26,9
4501-6000 lej között	18,6
6000 lej fölött	16,1

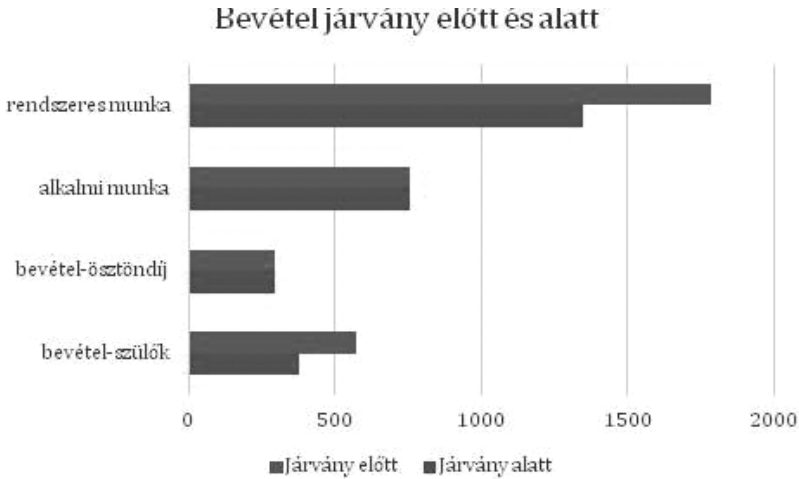
2. táblázat. A szülők iskolai végzettsége

országra költöznek, akkor átlagosan 361 042 forintot, ha pedig külföldre, akkor 1 854 eurónyi jövedelemmel tudnának boldogulni. Ezeket a jövedelemkategóriákat megnéztük nemi elosztásban is, és a lej tekintetében szignifikáns különbséget találtunk a férfiak és nők remélt jövedelemátlaga között (p értéke kisebb, mint 0,05), hiszen a nők 3 770 lejt jelöltek meg remélt havi jövedelemnek ahhoz, hogy anyagi gondok nélkül meg tudjanak élni, míg a férfiak 4 576 lejt átlagosan. Valószínűleg ez összefüggésbe hozható a kulturális és nemi szocializációs háttérrel a jövedelemkategóriákat illetően. Míg a forint és euró esetében nincs szignifikáns különbség a nemek között.

	remélt havi jövedelem (lej)	remélt havi jövedelem (forint)	remélt havi jövedelem (euró)
Átlag	3 959	361 042	1 854
Módusz	3 000	300 000	1 500
Szórás	3 041,86	134 195,60	1 515,38
Minimum	1 000	150 000	1 500
Maximum	60 000	700 000	10 000

3. táblázat. A hallgatók remélt havi jövedelme

Az elemzés következő részében a járvány előtti és járvány alatti időszakot vesszük górcső alá, mind a bevételek, mind a kiadások tekintetében. Az alábbi ábrán a bevételt láthatjuk (lejben) a különböző bevételi kategóriák szerint, valamint a járvány előtti és a járvány alatti időszakban.

4. ábra. Bevétel a járvány előtt és alatt

Az eredmények alapján elmondhatjuk, hogy a járvány alatti időszakban alkalmi munkát kevesebb diák vállal, mivel csökkent a lehetőségük ilyen bevétel-szerzésre. Azonban a járvány ideje alatt a rendszeres munkában dolgozó diákok száma szintén csökkent, ahogyan a szülőktől kapott bevételek is.

A fiatalok a más személy megsegítését (szülő, gyermek) jelölték meg fő motívációs forrásként a munkavállalás szempontjából. Emellett pedig személyes célok jelennek meg, mint autóra, lakásra gyűjteni vagy pedig az, hogy a válaszadó tudja fedezni a kiadásait, ami a tanulmányait illeti, vagy pedig, hogy szakmai tapasztalatot tudjon szerezni a munkaerőpiacon.

Arra a kérdésre, hogy „körülbelül mennyi bevételed volt egy átlagos hónapban, járvány előtt és jelenleg (lejben) a szülőktől a járvány előtt”, 1065 diákból 600 válaszolt. Mivel a kérdőívet 2020 decemberében töltötték ki a diákok, a kérdésre azok válaszoltak, akik másodévesek vagy másodévnél régebb jártak egyetemre. Az elsőévesek már a korlátozások alatt iratkoztak be egyetemre, és online oktatásban részesültek. A kutatási eredmények alapján elmondható, hogy egyetemi hallgatók esetében az alapszakos diákoknál jelentősebb a szülői támogatás. Mivel alapszakos hallgatóként az egyetemi órák és feladatok mellett nehezen lehet munkát vállalni, ezért a szülők nyújtotta anyagi segítség sokkal szükségesebb. Ellenben a mesterszakos hallgatókkal, akik az órarendjük alapján sokkal könnyebben tudnak munkát vállalni, és mindezek közepette pedig egy alapszakos diploma megszerzése révén a tanult szaterületen tudnak elhelyezkedni. Mindezek mellett a mesteri képzés ideje alatt az egyetemi hallgatók 22, illetve 23 éves korukban megjelenik az a vágy, hogy anyagilag függetlenedjenek és önállóan tudjanak megélni. Fejlődési és tudatos folyamat, amely a pénzügyek esetében a saját bevételi forrás növelése és az anyagi szükségletek fedezése saját forrásból célként fogalmazódik meg.

Ebből a kérdésből, hogy „körülbelül mennyi bevételed volt egy átlagos hónapban, járvány előtt és jelenleg? (lejben) ösztöndíjból – járvány előtt”, arra következtettünk, hogy a járvány ideje alatt azon alapszakos diákok száma növekedett, akik a szüleiktől kapták a pénzt. Ez arra vezethető vissza, hogy az alkalmi munkák lehetőségének a beszűkülése okán a szülőkre támaszkodtak, hogy a kiadásukat fedezni tudják.

	bevétel – ösztöndíjból – járvány előtt	bevétel – ösztöndíjból – járvány alatt
Átlag	295,23	295,80
Medián	150	0
Szórás	387,22	470,14
Minimum	0	0
Maximum	2200	6000

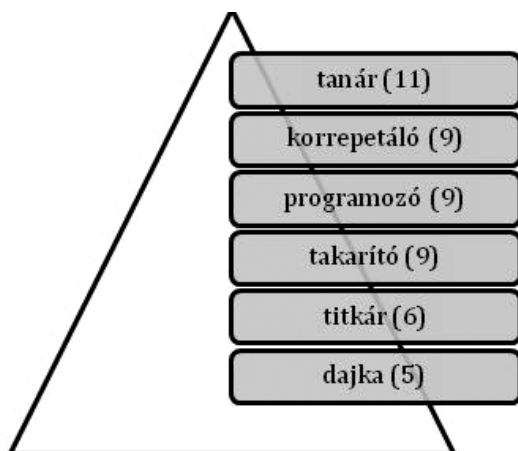
4. táblázat. A hallgatók ösztöndíjból származó jövedlemének az alakulása

A fenti táblázatban látható, hogy az ösztöndíjban részesülő diákok összlét-száma szinte ugyanannyi maradt a járvány ideje alatt, valamint azon hallgatók, akik sikeresen elnyerték ösztöndíjukat, maga az ösztöndíj értéke növekedett, mivel egyes egyetemeken halmozni lehet az ösztöndíj-lehetőségeket.

A különböző egyetemeken az elérhető ösztöndíjak összege változó, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem esetében az elérhető ösztöndíjak összegei 580 és 1100 lej között mozognak havonta, ami függ a diák eredményeitől vagy szociális helyzetétől.¹⁴ A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem esetében pedig az elérhető ösztöndíjak a 220 lej és 1000 lej között mozognak, szintén annak függvényében, hogy az adott hallgatónak milyen tanulmányi eredményei vannak, vagy milyen szociális háttérrel rendelkezik, illetve ez esetben lehetőség van a dupla ösztöndíj megszerzésére.¹⁵

A diákok az egyéb forrás megjelölése során: járvány előtt a válaszadók 75% 1000 lejnél kevesebbet keresett egyéb forrásból, és 57 válaszadó keres 1500 lejnél többet, minimum 30 lejt maximum 3 000 lej feletti összeget keresnek az egyetemisták. Jelenleg 608 válaszadó minimum 10 lejt nyer egyéb forrásokból. A kutatás során viszont az nem derült ki, hogy melyek ezek az egyéb pénzszerezési lehetőségek.

Az elvállalt munkakörök szempontjából a válaszok alapján a következő szakmák voltak a leggyakoribbak:

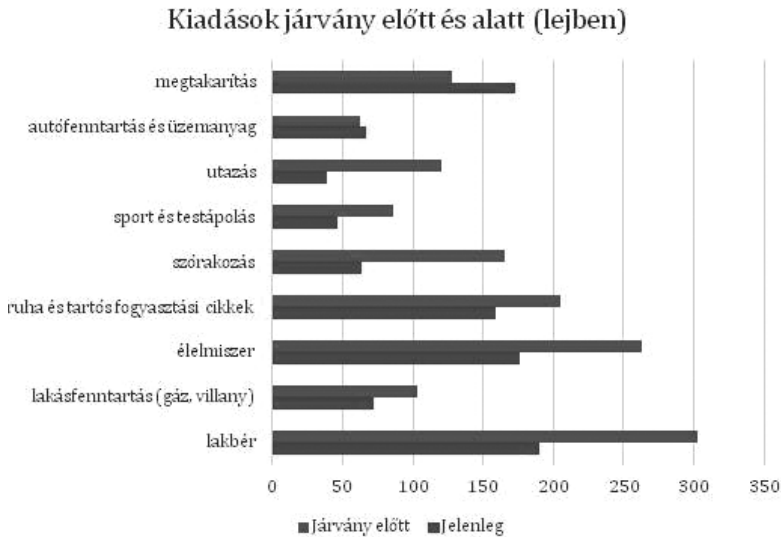
5. ábra. Elvállalt munkakörök (esetszámok)

Amennyiben a kiadási oldalt vesszük górcső alá, ebben az esetben elmondható, hogy kevesebb a kiadás, mint a bevétel, így a diákok költségvetése nem deficitese.

A járvány előtti időszakban az átlagos összkiadások 787,58 lejre tehetőek, amely átlagérték a járvány alatt 708,6 lejre csökkent. Ez azzal is magyarázható, hogy sok hallgató hazaköltözött a szüleihez, így kevesebb kiadásuk lett. A 0 kiadást megjelölő egyetemisták aránya is 2.4 százalékról 8.5 százalékra növekedett, amely azzal magyarázható, hogy a családdal élnek és ezért számukra külön kiadás nem merül fel, mert az hozzátartozik a család havi költségvetéséhez.

A kutatás során a különböző kiadási tételeket is megnéztük a járvány előtti és járvány alatti időszakban. Összehasonlítva az eredményeket (6. ábra), arra a következtetésre juthatunk, hogy míg a legtöbb tételnél, mint lakbér, lakhatás, ételmiszer, szórakozás, sporttevékenységek és egyéb kiadások csökkentek az átlagértékek (lejben kifejezve), addig az autófenntartásra és üzemanyagra többet költöttek az egyetemisták a járvány alatt, valamint a megtakarításaik mértéke is nagyobb volt a járvány előtti időszakhoz képest.

6. ábra. Kiadások alakulása járvány előtt és alatt lejben

A kérdőív kitöltése során arra is kaptunk választ, hogy a kérdésre választ adó hallgatók 49 százaléka nem dolgozik sehol, azok pedig akik dolgoznak, többségükben alkalmi munkát vállalnak, valamint részmunkaidős állásban dolgoznak. A ledolgozott óraszámok szempontjából a válaszadók körében a legtöbben heti 40 órában dolgoznak, az alkalmi munkák esetében jellemző a heti 1-3 órás munkaidő is.

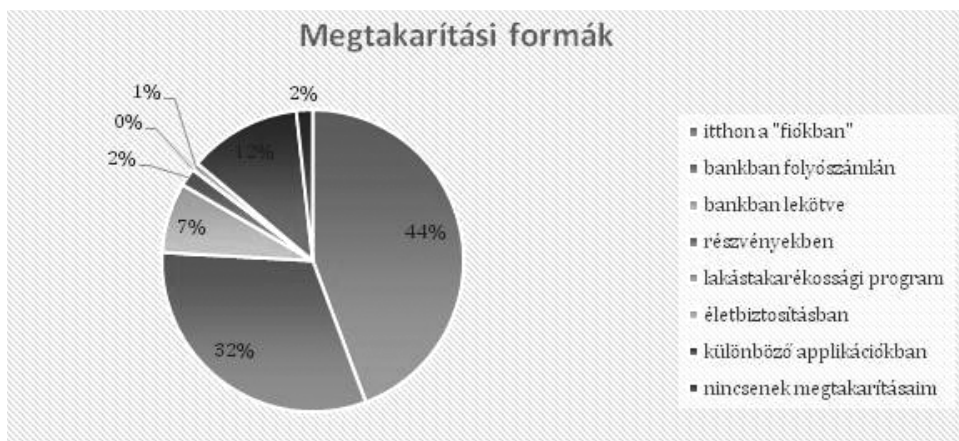
A megkérdezett diákok esetében az anyagi helyzetük alakulása a járvány kitörése óta szembetűnően nem változott, a többségnek se nem romlott, se nem javult az anyagi helyzete, azonban a választ adó diákok harmada esetében anyagi helyzetük romlott.

A járvány által okozott negatív gazdasági hatások nem érintették magas arányban a válaszadó hallgatókat, azonban többen bejelölték azt, hogy elvesztették a munkahelyüket, és közben a munkalehetőségeik is beszűkültek. A válaszadók esetében 5 százalékuk mondta azt, hogy a szülei elvesztették munkahelyüket. Azonban több mint 20 százalékuk állította azt, hogy a család jövedelme

csökkent, főként a korlátozó intézkedések okán a technikai munkanélküli segély bevezetése miatt.

Ami a megtakarítási hajlandóságot illeti, a többség a járvány előtt és közben is takarékoskodott, valamint a válaszadók közül 29 százalékának sikerült többet megtakarítania, mint a járványhelyzet előtt és 21 százalékának pedig körülbelül annyit, mint a járványhelyzet előtt. Ezenkívül 17 százalékának kevesebbet sikerül megtakarítani, összességében a választ adó hallgatók 67 százalékának sikerül megtakarítania a járványhelyzet alatt is. Csupán 33 százalékának nem sikerül jelenleg megtakarítania.

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy az egyetemisták milyen megtakarítási eszközöket használnak. A következő ábra szerint:

7. ábra. Az egyetemisták által használt megtakarítási formák

A megtakarítás mértékét véve figyelembe a válaszadók maximum 6 hónapig tudnák fenntartani a mostani életvitelüket nulla bevétel mellett, valamint a legkevesebb csak egy hónapra elegendő tartalékuk van. Pénzügyi tudatosság szempontjából kijelenthető, hogy a megtakarítás, tartalékepzés alapelveként jelenik meg az egyetemisták pénzügyeikhez való hozzáállásban, valamint a tudatosságukat erősíti, hogy több mint 80 százaléka a válaszadóknak jegyezte meg, hogy mielőtt meghoznának egy kiadással kapcsolatos döntést, segítséget, tanácsot kérnek. Valamint 84 százaléka a válaszadóknak vásárlás során odafigyel, hogy az adott termék, amelyet meg szeretnének vásárolni, milyen árkategóriába tartozik. Ami az egy havi költségvetés-beosztást illeti, a választadók 33 százaléka készíti költségvetést és osztja be a pénzét az adott hónapra. Valamint a választ adó hallgatók kevesebb mint negyede állítja, hogy időnként megtörténik vele, hogy a hónap végére elfogy a pénze. Az egyetemisták többsége számára a megtakarítás, előtakarékoskodás fontos pillért jelent, ami a pénzügyeket illeti.

Következtetések

■ Összességében elmondható, hogy az erdélyi magyar egyetemisták pénzügyi helyzetét részben meghatározta a koronavírus-járvány. Kevesebb kiadásuk, több megtakarításuk lett, viszont nem feltétlenül lett sokkal több bevételük a járvány előtti időszakhoz képest. A pénzügyi helyzetüket meghatározzák a családi min-

ták és esetenként az, hogy milyen képzési szinten, szakon vannak. Pénzügyi tudatosság szempontjából a takarékosági hajlandóság mellett a költségvetésük kezelése és a bevételeik növelése jelent kihívást, az egyetem elvégzése után nettó minimálbérnél jóval magasabb jövedelmet remélnék.

Az erdélyi magyar egyetemisták esetében a kiadási oldal és a bevételi oldal egyensúlyban van, nem jellemző rájuk a túlköltekezés, jelentős a megtakarítási hajlandóság. Jelenlegi pénzügyi szokásaik továbbvitele dolgozó felnőtt korokra jelenthet újabb kutatási témát, amely során kiderülhet, hogy a pénzügyi helyzetüket és költekezési szokásaikat mennyire befolyásolja, hogy elvégezték az egyetemet, már nem mint egyetemisták osztják be a jövedelmüket, hanem mint dolgozó fiatal felnőttek. Megfigyelhető lenne bármilyen változás, ami a megtakarítási szándékot illeti, valamint, hogy költekezés szempontjából milyenné válik az attitűdjük. Ezen kutatásból kiderült, hogy megtakarítási eszközökkel kapcsolatos ismereteik hiányosak, ez pedig egy olyan terület, amely fejlesztésre szorul, hogy ismerjék és ne féljenek használni a különböző megtakarítási, pénzgyarapítási lehetőségeket, amely utólagosan a családjuk életére lesz nagy hatással.

■ JEGYZETEK

1. A kérdőívre választ adó 1065 egyetemista átlagéletkora 21 év, ezért Z generációhoz tartozó korosztályról beszélünk.
2. Vígvári András: *Pénzügyrendszer)tan*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2009. 192–194.
3. Ian Marshman – Frank Larkins: *Modelling Individual Australian Universities Resilience in Managing Overseas Student Revenue Losses from the COVID-19 Pandemic*. Honorary Fellows, Centre for the Study of Higher Education, Melbourne, 2021.
4. Székely Levente: *A holnap pénze – Pénzügyi kultúra az információs társadalomban*. Excenter Kutatási Központ, Bp., 2010. 33–44.
5. Angela A. Hung – Andrew M. Parker – Joanne K. Yoong: *Defining and Measuring Financial Literacy*. RAND Working Paper Series. WR-708, Santa Monica, 2009. 28.
6. Adele Atkinson – Flore-Anne Messy: *A pénzügyi kultúra mérése. Az OECD/Nemzetközi Pénzügyi Képzési Hálózat (INFE) kísérleti kutatásának eredményei*. OECD Pénzügyi, Biztosítási és Magán-nyugdíjpénztári Műhelytanulmányok, OECD Publishing, 2012.
7. Valentina Vasile – Cristina Boboc – Simona Ghiță – Simona Apostu – Florin Marius Pavelescu – Raluca Mazilescu: *Efectele Pandemiei SARS COV 2 asupra ocupării. Rolul politicilor publice și reziliența pieței muncii în contextul adaptării mediului de afaceri*, Academia Română, Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie Institutul de Economie Națională, Buc., 2020.
8. Az Európai Unió tagországainak a GDP növekedése, forrás: <https://bit.ly/3hJCTbh> (letöltve: 2022.03.04.)
9. I.m. forrás: <https://bit.ly/3hJCTbh> (letöltve: 2022.03.04.)
10. GDP alakulása 2019 és 2022 között EU és Románia esetében, forrás: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Impact_of_COVID-19_on_main_GDP_aggregates_including_employment (letöltve: 2022.03.03.)
11. Jan Maarten De Vet – Daniel Nigohosyan – Jorge Núñez Ferrer – Ann-Kristin Gross – Silvia Kuehl – Michael Flickenschild: *Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries Policy Department for Economic, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies Directorate-General for Internal Policies, Luxembourg, 2021.*
12. A munkanélküliség alakulása Romániában 2019 és 2021 között, forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tipsun20/default/table?lang=en> (letöltve: 2022.03.03.)
13. Eurostat: <https://bit.ly/3IPJU6s> Európai Unió és Románia esetében a fiatalok (15 és 24 év közötti) foglalkoztatottak alakulása. (letöltve: 2022.03.02.)
14. BBTE, Ösztöndíj szabályzat, forrás: https://www.ubbcluj.ro/ro/studenti/burse/regulament_burse (letöltve: 2022.03.03.)
15. Sapientia EMTE, Ösztöndíj leírások, forrás: https://kv.sapientia.ro/hu/hallgatoi-tajekoztato_osztondij (letöltve: 2022.03.03.)

VITA EMESE

AZ EGYETEMISTA IFJÚSÁG NETÁN FELNŐTT?

A felnőtté válás folyamatai az önálló életkezdéstől a párválasztásig

Bevezetés

■ Az ifjúság és az egyetemi polgárok mai társadalmunknak lényeges csoportját képezik, hiszen a tanuló ifjúság számos területen innovátorként, a társadalmi változások előmozdítójaként van jelen. Az elmúlt két évtizedben az erdélyi magyar hallgatók társadalmi súlyuknál fogva¹ és jelentőségüket tekintve gazdasági, munkaerőpiaci szereplőkként, fogyasztói csoportként, kulturális mintaadókként és a jövőbeni demográfiai folyamatok alakítóiként is megkerülhetetlenekké váltak. Ebből kifolyólag mind a fiatalok, mind az egyetemi hallgatók önálló életkezdésének, családalapítási terveinek és attitűdjeinek vizsgálata kulcsfontosságú az értelmiség felnőtté válási folyamatának megértéséhez, bizonyos mértékben pedig a jövőbeni népeségi folyamatok előrejelzéséhez.

A tanulmányban az erdélyi magyar ifjúság és az erdélyi magyar egyetemi hallgatók felnőtté válásának, önálló életkezdésének kérdéseivel, a megtörtént és tervezett életeseményekkel foglalkozunk. E fontosabb ifjúkori életesemények közül a párválasztás kulturális szempontrendszerének ismertetésére is kitérünk. A tanulmány célja az egyetemi hallgatók életterveinek bemutatása mellett, hogy összehasonlító perspektívában vázolja azokat a főbb pontokat, amelyek menetén az egyetemi hallgatóság eltér az ifjúság többi tagjától.

A tanulmány első részében az elemzés elméleti kereteit vázoljuk, mely során kitérünk az

**... az egyetemi
hallgatók önálló
életkezdésének,
családalapítási
terveinek és
attitűdjeinek vizsgálata
kulcsfontosságú az
értelmiség felnőtté
válási folyamatának
megértéséhez.**

utóbbi években újból népszerűvé vált generációs elméletekre és az átmenet-elméleti keretrendszerbe illeszkedő írásokra, különösen, amelyek a fiatalok felnőtté válásával, az életeseményekben bekövetkezett változásokkal, valamint a fiatalok párválasztásának kérdéseivel foglalkoznak. A kutatási eredmények ismertetése három részre tagolódik: az elsőben arra az általánosabb kérdésre igyekszünk válaszolni, hogy milyenek az erdélyi magyar hallgatók az erdélyi magyar ifjúsággal való összehasonlításban.

A második résztől csak a felsőoktatásban tanuló fiatalok adatainak bemutatására fókuszálunk, ez a rész az erdélyi magyar hallgatók életében bekövetkezett eseményeket, illetve ezen eseményekkel kapcsolatos terveket írja le. A tanulmány empirikus részének harmadik fejezete a párválasztással kapcsolatos elképzelésekre összpontosít, annak a kulturális, nyelvi, nemzetiségi és vallási szempontrendszernek a bemutatására, amely alapján a fiatalok kialakítják partnerük (kulturális) ideáltípusát. Tanulmányunk végén összegezzük az eredményeket és a következtetések levonásával zárjuk írásunkat.

Elméletek az ifjúságról

Az ifjúság generációs megközelítése

■ A generáció fogalmi alapjait lefektető Mannheim² szerint generáció alatt kortárscsoportok összessége érthető, amennyiben azokat közös szocializációs élmények, történelmi tapasztalatok és események kötik össze, létrehozva egyfajta élményközösséget. A közös tapasztalás és szocializáció révén a generáció tagjai hasonló módon értelmezik, és reagálják le a körülöttük zajló folyamatokat, a sorsközösségen belül pedig „nemzedéki egységek”³ alakulnak ki. Az ifjúság generációelméleti alapjait viszi tovább Székely, aki több munkájában (2018⁴, 2020⁵) az új csendes generáció paradigmájára hivatkozik. Mannheim, továbbá Strauss és Howe koncepciója alapján ő is azt állítja, ahhoz, hogy egy valamelyest jól körülhatárolható, sajátos ismérvekkel rendelkező generációról beszélhessünk, kell lennie egy olyan közös szocializációs élménynek, megélésnek vagy társadalmi körülménynek, amelyen az adott nemzedék tagjai osztoznak, ami összeköti őket és ugyanakkor elkülöníti más nemzedékektől (Mannheim, idézi Székely 2020). A generációs elméletek egyik iránya szerint a generációváltás ciklikusan végbemenő folyamatként is értékelhető, melynek keretében bizonyos generációs archetípusok (domináns és visszahúzó) nagyjából húszévenként ismétlődnek (Strauss–Howe, idézi Székely 2020). A Strauss–Howe szerzőpáros így jut arra a következtetésre, hogy a millennium környékén született generáció a II. világháború előtt születettekkel mutat általában véve hasonlóságot, mindent pedig a csendes, illetve új csendes generáció fogalmával írják le a szakértők. Székely, aki magyarországi viszonylatban tett kísérletet az „új csendesség” modelljének adaptálására, valamint a fogalom konceptualizálására a magyar társadalom kontextusában, rávilágít az ún. új csendes generációhoz tartozó magyarországiak és amerikaiak közötti különbségekre, a munkához való viszony, az intézményekbe vetett bizalom, a demográfiai magatartás és az értékeállítódás terén. Kiemeli, hogy bár tetteiket illetően a magyarországi csendesek nemzedéke – vagyis a rendszerváltás környékén születettek, valamint ez idő tájt szocializálódnak – nem feleltethetők meg pontosan a nyugati ideáltípussal, a vallott értékeik és attitűdjeik alapján a csendesség jegyei empirikusan igazolhatók náluk. A szerző az elsődleges, a másodlagos és a harmadlagos szocializáció közegeiben⁶

vizsgálta a magyarországi új csendes generáció jellemvonásait, a generáció legfontosabb ismérvei közül kiemelve az általános bizonytalanságot, a passzivitást és a konformitást.

Az ifjúságügy narratívája és a posztadoleszcencia

■ Az ifjúság értelmezései közül elsősorban az ifjúságügy narratívája⁷ foglalkozik azzal, hogy kik is a fiatalok. Ebben a megközelítésben az ifjúságot más demográfiai csoportoktól megkülönböztető, sajátos ismérvek közül a döntési készségre és a felelősségvállalásra tevődik a hangsúly. Pontosabban, e narratíva szerint nem az életkor alapján definiált csoportok mentén beszélhetünk *ifjúságról*, hanem sokkal inkább az egyén önmagáért és másokért való felelősségvállalása, illetve a különböző döntésekkel járó felelősségek vállalása jelentheti az egyén felnőtté válásának határait.⁸ Az ifjúságügyi narratíva képviselőinek törekvése különbséget tenni a biológiai, a pszichés és társadalmi érettség között, felhívva a figyelmet arra, hogy ezek nem feltétlenül esnek egybe az életkori csoportok alapján alkotott határokkal.

A felnőtté válás kritériumainak elmosódása, a standard (szekvenciális) életútmodell⁹ felbomlása együtt jár a kamaszkor elhúzódásával. E jelenség leírására gyakran használt fogalom a posztadoleszcencia (Keniston 1968¹⁰, Somlai 2007¹¹), amely szerint az „új ifjúsági nemzedék” esetében a felnőtté válás folyamatai (a biológiai/szexuális érettség és a társadalmi értelemben vett felnőtté válás, a munkavállalás) elcsúszva jelentkeznek az életszakaszban, azaz a jelentősebb életesemények fokozatosan elkülönülnek egymástól. Vaskovics¹² úgy fogalmaz, hogy a posztadoleszcencia nem definiálható korkategóriák alapján, mivel az egy speciális társadalmi pozíciót jelöl. Zinnecker¹³ meglátása pedig, hogy a felnőtté válás alapvető kritériuma a társadalmi alrendszerekben való kompetens részvétel és nem az olyan életesemények bekövetkezése, mint az önálló kereset vagy a családalapítás. Somlai¹⁴ azt hangsúlyozza, hogy a gyermekkor végének és a felnőtté válás kezdetének meghatározásakor nem annyira a feltételek megváltozásán van a hangsúly, hanem sokkal fontosabb, hogy az élet számos területén a posztindusztriális korszakra jellemző bizonytalanság következtében a korábban jól ismert határok elmosódnak, és a kamaszkor elnyúlása tömegjelenséggé válik. Az új életpályamodellek és az új ifjúság identitásának kialakulása mögött társadalomtörténeti változások állnak. Ezek közül az egyik legfontosabb a munkamegosztásban elfoglalt hely és a kereső munka jellegének átalakulása. A szakma a modern társadalomban az identitás legfontosabb összetevője volt és nagymértékben meghatározta az egyén társadalmi struktúrában elfoglalt helyét, egyszerűen kiszámíthatóbbá tette a jövőt, mindazonáltal korlátozta az egyéni szabadságot. A tanulással, munkavállalással és családalapítással kapcsolatos döntések szorosan összekapcsolódtak, az életpályán helyesbítéseknek, változtatásoknak kevés tere volt.¹⁵ A standard életút fellazulásával az egyének többségének lehetősége van a pályamódosításra, a partnercserére, a családalapításra, akár többször is az életút folyamán. A többszöri újrakezdés lehetősége mellett ugyanakkor a folyamatosan változó körülmények között a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság erőteljesebb a „jó nemzedék” életében.¹⁶ Az oktatásban eltöltött egyre hosszabb idő, mely gyakran szolgál „parkolópályaként” a kedvezőbb munkaerőpiaci esélyek kiváráshoz, a standard munkaviszony felbomlása, az oktatási rendszerben és a munkapiac közötti ingadozás fokozza a bizonytalanságérzetet és hozzájárul a kamaszkor elnyúlásához. A jövő tervezhetőségét, az önál-

ló életkezdést, a családalapítást a bizonytalan létfeltételek nehezítik, ezért a fiatalok stratégiáiban egyre gyakoribb a kivárás, a halasztás.

Családalapítás, partnerszelekció

■ Már-már szociológiai közhely, ami a legtöbb fiatalokról szóló demográfiai, családszociológiai elemzésben megjelenik, hogy ti. a fiatalok egyre később és egyre kevesebben kötnek házasságot.¹⁷ Eközben az erdélyi magyarok többsége elsődlegesen a házasságot preferálja, szeretne gyermeket vállalni, illetve a házasság keretei között tudja leginkább elképzelni a gyermekvállalást.¹⁸ A házasságkötések és a gyermekvállalás halasztása, illetve elkerülése mögött az életformák pluralizációja, az individualizmus előtérbe kerülése, továbbá a fentebb már érintett bizonytalanság és szkepticizmus áll, tehát összességében több tényező együttes hatása mutatkozik meg a fiatalok demográfiai magatartásváltozásában. Mint azt többen¹⁹ hangsúlyozzák, a házasság és a család intézménye közötti különbségtétel fontos a demográfiai folyamatok megfelelő értelmezéséhez. A házasság (időszakos) népszerűségvesztése²⁰ ellenére, a családalapítás iránti vágy és a család jelentősége nem csökkent, viszont elterjedtek új párkapcsolati modellek (élettársi kapcsolat, látogató párkapcsolat, távkapcsolat), főleg a fiatalok körében. Többen élnek egyedül, „szingliként”, akár kényszerből,²¹ és az egyedülálló életformát választók között ott vannak a „yuppie-k”, ők általában véve jól szituált fiatalok, magas szintű fogyasztási, szabadidős igényekkel, akik életében fontos értékként jelenik meg a függetlenség, a szakmai sikerek, valamint a karriercélok.

A párkapcsolat-alakítás a mai fiatalok életében abból a szempontból hasonló az elődök generációjához, hogy a fiatalok többsége – hosszabb-rövidebb ideig tartó kitérőkkel, egyedülálló és párban eltöltött szekvenciákkal – a tartós kapcsolatot, akár élettársi kapcsolat, vagy házasság ideája felé igyekeznek. Tóth²² történelmi háttérű kutatásaiból látszik, hogy az *akkori* fiataloknak a hetvenes években, de azt követően, a kevésbé szabályozott keretek között felnövő *mai* fiataloknak sem egyszerű a pártalálás. A párválasztás színtereinek és a partnerszelekciós mechanizmusok vizsgálatának nagy múltú hagyománya a rétegződéskutatáshoz kapcsolódik, és a nemzedéki mobilitáshoz hasonlóan a társadalmi nyitottság vs. zártság mutatójaként értelmezhető.²³ A párválasztás tárgyalásakor ezért említést kell tennünk három olyan dimenzióról, amely a partnerszelekcióhoz kapcsolódik. Ezek röviden: az egyéni preferenciák (milyen elvárásoknak feleljen meg a partner), a „harmadik fél” hatása, vagyis a külső körülmények (etnikai csoport, vallási felekezet, származási család) befolyása, és a házassági piac, melyek közül lokális szinten az iskola, a lakóhely, és a munkahely emelkednek ki.²⁴

A házasfelek közötti kutatások eredményei a vallási, iskolázottsági, társadalmi pozíció szerinti homogámia jelentőségét igazolták. A 20. század eleji, magyarországi adatokból tudni lehet, hogy a vallásfelekezet szerinti házassági homogámia a partnerek foglalkozási helyzeténél is erőteljesebben érvényesült, a párok körülbelül 90 százalékban azonos felekezethez tartoztak.²⁵ A különböző társadalmi jellemzőkkel rendelkezők közötti házasság a későbbiek folyamán emelkedett, de a saját csoporthoz (pl. ugyanazon rasszhoz) tartozó partner preferálása erőteljes a digitális korszakban is, egy európai összehasonlító kutatás szerint.²⁶ Az azonos társadalmi csoportból származó partner iránti preferencia lényegében azokra az elvárásokra és előnyökre reflektál, amelyeket a hasonló értékekkel rendelkező partner jelent. Ezek közé tartoznak a kölcsönösen osztott vi-

selkedési szokások, a közös érdeklődés és a hasonló életstílus felőli bizonyosság.²⁷ A hasonló kulturális erőforrásokkal rendelkező partner választása lehetővé teszi a kulturális javak könnyedebb elérését és továbbadását a következő generációnak.²⁸ A „harmadik felet” megtestesítő közösségek érdeke megóvni a házasulandókat a csoporton kívüli, heterogám kapcsolat létesítésétől, mely gyengíti a közösség kohézióját és veszélybe sodorhatja fennmaradását. Az etnikai kisebbségek esetében nem véletlen, hogy a vegyes házasságokat az asszimiláció elsődleges terepének tekintik.

Összegezve, elemzésünket három nagyobb elméleti irányból közelítettük meg, melyek metszéspontjában helyezkednek el felvetett kutatási kérdéseink. Ezek röviden összefoglalva a következők: milyenek a *mai* erdélyi fiatalok, és hozzájuk képest milyen sajátos jellemzőkkel írhatók le az egyetemi hallgatók, hogyan néz ki az egyetemisták életútja, milyen jellegzetességek láthatók az élet-események sorrendjében és a jövőtervekben, továbbá, hogy a fontosabb élet-események közül a párválasztást illetően milyen sajátos szelekciós kritériumok, milyen preferenciák érvényesülnek a kisebbségi lét kontextusában. A soron következő, immár általunk elemezett eredmények bemutatásán keresztül e fenti kérdésekre igyekszünk válaszolni.

Eredmények

■ Tanulmányunk empirikus részének első fejezetében arra keressük a választ, hogy milyenek az erdélyi magyar fiatalok, és különösképpen milyenek az erdélyi magyar egyetemisták. Viselkedésükben és értékszemléletük alapján vajon hordozzák-e a csendesség jegyeit? Visszahúzódnak, bizonytalanok vagy netán dominánsnak? Kutatási kérdéseink megválaszolásához Székely (2020)²⁹ nyomán kísérletet teszünk a generáció sajátos jegyeinek megragadására. Az elemzéshez használt adatok empirikus forrásait a MOZAIK2001, a Magyar Ifjúságkutatás 2016, 2020-as hullámai³⁰ és az OMDSZ – ZY Intézet 2020-as nagymintás egyetemista kutatásából³¹ származó adatok képezik. Elemzésünk fókuszát az elsődleges és a másodlagos szocializáció közegeire, illetve ezekhez kapcsolódó kérdésekre irányítjuk, mivel a rendelkezésre álló adatbázisok e két terület konzekvens összevetésére adnak lehetőséget, de egy nagyobb ívű elemzés a témában szétfejténe jelen munka keretét. Nem térünk ki tehát a kulturális terek, a médiahasználat, az online jelenlét, és a szabadidős tevékenységekben való részvétel vizsgálatára, ezekről a *Korunk* jelenlegi lapszámának szerzői nyújtanak áttekintést az egyetemista kutatás vonatkozásában.

Az erdélyi magyar fiatalok és a magyar hallgatók generációs jellemvonásainak vizsgálatakor abból az előfeltevésekből indulunk ki, hogy az említett populáció az elmúlt évtizedekben a perifériáról a centrumba tartva³² több szempontból hasonlóságot mutatott a magyarországi fiatalokkal, és a nyugati világgal, ideértve annak lehetőségeit, a nyugati világra jellemző újfajta életformákat, ugyanakkor kihívásokat és egyenlőtlenségeket.³³ A témában született korábbi elemzések alátámasztották, hogy az erdélyi magyar ifjúság szocializációs tapasztalatai tekintetében, többek között demográfiai és családalapítási magatartása, fogyasztási szokásai, bizonyos mértékben pedig az iskolázottsági és munkapiaci pozíciói mentén egyre inkább nemzetközi összehasonlításban is értelmezhetővé válik.³⁴

Az erdélyi ifjúság és a felsőoktatásban tanulók főbb jellemzői

■ Az elméleti részben hivatkozott új csendes generáció modelljének analógiáján tanulmányunk következő részében azt vizsgáljuk tehát meg, hogy milyen sajátos jegyekkel rendelkeznek a fiatalok, és ezek milyen mértékben jelennek meg a primér szocializáció közegében.

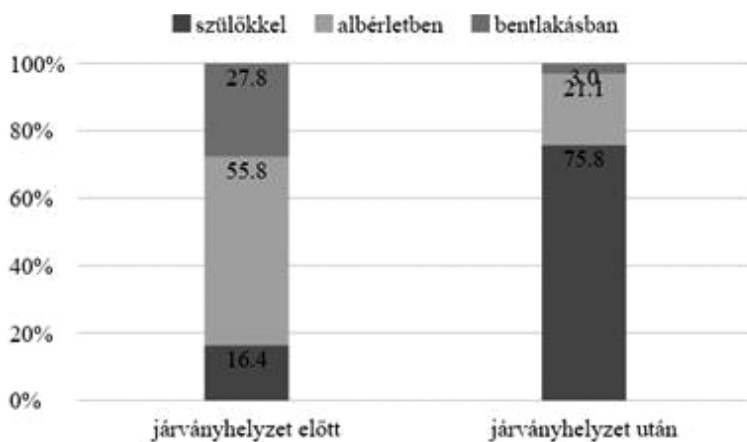
A családi állapot tekintetében az erdélyi magyar fiatalokról (15-29 évesek) általában elmondható, hogy az elmúlt két évtized alatt jelentősen csökkent körükben a házasságra lépők aránya, 2001 és 2020 között csaknem 10 százalékponttal. A 2020-as Magyar Ifjúságkutatás³⁵ szerint a 20-24 évesek körében 80 százalék volt az egyedülálló, 6,4 százalék a házasok aránya, a 25-29 éves korcsoportban valamelyest növekszik a házasság iránti elköteleződés (37% házas), ugyanakkor a korosztályban az egyedülálló státusú fiatalok jelenléte (45%) relatív domináns marad, a fennmaradó 18 százalék élettársi kapcsolatban él. Az együttélés formái közül a hosszú távú kötelezettségvállalással járó házas kapcsolat mellett növekvő érdeklődés övezi az élettársi kapcsolatokat, amelyek kevésbé köteleznek el, a fiatalok esetében nem járnak együtt hosszabb távra kiható döntési kötelezettséggel. Az egyetemisták körében végzett felmérésben direkt módon nem kérdeztek rá a hallgatók családi állapotára, de a már megélt életesemények közül a házasságkötés bekövetkeztéről a hallgatók 2,6 százaléka számolt be, amiről arra következtethetünk, hogy a felsőoktatásban tanulók az összfiatal-ságnál nagyobb szkepszissel tekintenek a házasságra. Rögtön hozzá kell tennünk, hogy a kérdést illető magas válaszmegtágadás miatt érdemes fenntartásokkal kezelni ezt az eredményt. A házasságban élő hallgatók számaránya a valóságban ennél magasabb lehet, erre utalnak a MI adatai. A középfokú végzettséggel rendelkező fiatalok (akinek jelentős része továbbtanult) közül a házasságban élők aránya 19 százalék, a diplomások körében ez az arány 21 százalék volt 2020-ban.

Csökkenő tendenciáról beszélhetünk a gyermekvállalást illetően. Húsz év alatt a gyermekkel rendelkező fiatalok aránya 20,5-ről 14,4 százalékra csökkent,³⁶ az egyetemi hallgatóknak pedig 1,6 százaléka nyilatkozta, hogy túl van az első gyermekvállaláson. Az erdélyi magyar ifjak 4,4 százaléka, az egyetemi hallgatók mintájában a válaszadók 5,3 százaléka nem szeretne gyermeket vállalni. A gyermeket tervezők elképzelései szerint a kétgyermekes család lenne a legideálisabb, ezt mutatja, hogy a hallgatók közel fele 45,5 százaléka, két gyereket szeretne vállalni a jövőben, és további egyharmad részük (34,1%) három gyereket vállalna. A teljes ifjúsági populációt tekintve az alapfokú végzettségűek felől a felsőfokú végzettségűek irányába egy emelkedő gyermekszám látszik a tervekben, a tervezett gyerek-szám a fiatal diplomás nők körében volt a legmagasabb 2020-ban (átlagosan 2,34) a MI adatai szerint, ami nagyjából egybeesik az erdélyi magyar egyetemisták körében mért átlagos tervezett gyermekszámmal.

A szülők életeseményének elfogadásával kapcsolatban csak a Magyar Ifjúságkutatásból állnak rendelkezésünkre adatok, ami alapján kijelenthető, hogy 2020-ban a fiatalok kevesebb mint fele, 46 százaléka fogadta el szülei életeseményét. Bár ez a kérdés nem vethető teljes mértékben össze a két évtizeddel korábbi ifjúságkutatási adatokkal,³⁷ úgy tűnik, hogy 2001-hez képest jóval kevesebben tudnak azonosulni a szüleik életfelfogásával: a MOZAIK2001 kutatásban ugyanis a fiatalok 79 százaléka nyilatkozta, hogy törekszik megérteni a szüleit, még akkor is, ha ez olykor nehéz. 2001 óta a szülőktől való függetlenedés tekintetében alig látunk változást. A millennium táján az erdélyi magyar fiatalok bő egynegyede (27%-a) nem élt együtt a szüleivel, 2020-ban pedig 29 százalékuk. Érde-

mes hozzátenni azt is, hogy saját lakásban vagy házban a fiatalok mindössze 13 százaléka lakott.

A szülői családtól való függés a pandémiás helyzetben fokozódott. Az egyetemi hallgatók életét a koronavírus-járvány több tekintetben, így az önálló életre való tartós berendezkedést illetően is ellehetetlenítette. A járvány kitörése előtt a hallgatók 16,4 százaléka lakott a szüleinél, háromnegyedük albérletben vagy bentlakásban élt (1. ábra). A járványhelyzet eszkalálódásának hatására jelentősen megváltoztak az egyetemi hallgatók lakhatási és életkörülményei: a korábban társbérletben, önállóan vagy kollégiumban lakók döntő többsége (csaknem 78%) arra kényszerült, hogy visszaköltözzön családjához. Csupán 10 százaléuk maradt abban az egyetemi városban, ahol tanult (ide nem értve azokat, akik korábban is szüleikkel közösen éltek), egyharmaduk (33,85) a hazaköltözés és az albérlet, illetve a bentlakás felmondása mellett döntött, 42,2 százalékuk pedig úgy költözött ki albérletéből/a bentlakásból, hogy nem mondta fel véglegesen a bérleményt.

1. ábra. Az egyetemi hallgatók lakáshelyzete a koronavírus-járvány előtt és alatt, 2020

A fiatalok a tanulás és a munka világában

■ A szekunder szocializáció közegeiben, a tanulást és a munkát figyelembe véve az elmúlt húsz évben enyhe elmozdulást látunk az oktatás irányába a 15-29 éves erdélyi magyar fiatalok részéről. A tanulók aránya több mint 10 százalékponttal nőtt az utóbbi évtizedekben, ezzel párhuzamosan ugyanakkor a gazdaságilag aktívak aránya csökkent (2001-ben 53% vs. 2020-ban 43%) a korosztályban. Látványosabban csökkent a NEET³⁸ fiatalok aránya, a 2001-es 17,7 százalékról 6 százalékra (2016-os adat) majd 2020-ban 9 százalékig kúszott vissza. A fiatal népesség egyharmada elképzelhetőnek tartotta, hogy noha befejezte tanulmányait, a későbbiekben akár visszatérne az oktatásba valamilyen formában. Azon bizonytalanok aránya, akik nem fejezték be az iskolát, és nem tudták, hogy a jövőben hogyan döntenek a tanulmányaikkal kapcsolatban, 10 százalék körüli volt 2020-ban.

A felsőfokú képzésben részt vevő hallgatók eltökéltebbek a tanulmányi terveikkel kapcsolatban, több mint 90 százalékuk szeretné befejezni jelenlegi tanulmányait, a tanulmányaikat abbahagyni, időszakosan beszüntetni vagy szakot váltani kívánok aránya elenyésző, mindösszesen 4 százalék. Jellemzőbb a záró-

vizsga halasztásának terve, de ez is a hallgatók relatív kis részét érinti, bevállásuk szerint 4 százalékukat. Az erdélyi magyar hallgatók több mint fele (57,6%) tervezi, hogy legmagasabb iskolai végzettsége a mesteri fokozat lesz, a PhD-t egyharmaduk (27,3%) tűzte ki magának célul, míg az alapképzést mint legmagasabb iskolai végzettséget mindössze 15,1 százalékuk vizionálja.

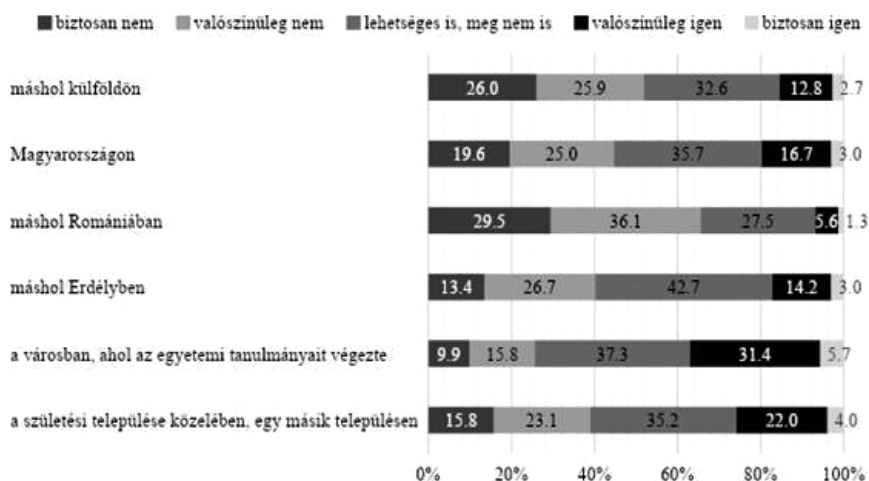
Az egyetemista-kutatás alapján ugyanakkor megvizsgáltuk a hallgatók mobilitási terveinek egy lehetséges forgatókönyvét azáltal, hogy összevetettük a szülők legmagasabb iskolai végzettségét a hallgatók tervei szerinti legmagasabb végzettséggel, amit a jövőben szeretnének elérni. A kontingenciaelemzés eredményei szoros szignifikáns kapcsolatot mutattak az apa és az anya végzettsége valamint a hallgatók tervezett végzettségi szintje között. Kijelenthető, hogy az apa iskolai végzettségének növekedésével párhuzamosan, de legfeljebb a középiskolai szintig rendre növekszik a mesteri diplomát megcélzók aránya, és folyamatosan növekszik a PhD-t tervezők számaránya. A mesterszintű végzettség felé aspiráló diákok mindössze 2-3 százaléka származik alapfokú (legfeljebb nyolc osztály) végzettséggel rendelkező szülőktől, és az egyetemi alapképzést célul kitűző hallgatók között is mindössze 5-7 százalék származik a legalacsonyabban kvalifikált családokból. A diploma utáni vágy eltérő ütemben, de növekszik a szakképzett szülők gyermekei körében: 23-35% közöttire tehető az alapidplomára-, és 17-24%-ra a mesterire vágyó szakiskolát végzett szülők gyermekeinek aránya. A mesterképzés és az doktori tanulmányok elvégzésének kilátásba helyezésére akkor van a legnagyobb esély, ha a diákok szülei legalább középiskolai érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Az alacsonyán képzett családokból jövő hallgatók iskolai mobilitási terveik megvalósítása során jelentős esélyhátránnyal szembesülnek, amennyiben eljutnak a felsőfokú képzés megkezdéséig. Ahogy azt Veres (2020)³⁹ összehasonlító elemzésében már korábban is megállapította, a szülők iskolai reprodukciója domináns jelensége az erdélyi magyar tanuló ifjúság életpályájának. Eredményei alátámasztották, hogy az egyetemen tanuló és a felsőfokú diplomát szerzett hallgatók szüleinek többsége (valamivel több mint fele) legalább középfokú végzettséggel rendelkezik, és a diplomás szülők aránya magasabb az egyetemi hallgatók között (20-24%), miközben a szakképzetlen szülők gyermekeinek a legjelentősebb az esélyhátránya az iskolai mobilitási pályán.

A munka világára rátérve megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatásban résztvevők a járvány kitörése előtt és azt követően nagyjából hasonló arányban voltak jelen főállásúként a munkaerőpiacon, 6-7 százalékuk dolgozott főállásban, és ugyanennyiüknek volt részmunkaidős állása. Az egyetemi hallgatók által végzett legjellemzőbb munkaforma a „beugrós” állás, vagyis az alkalmi munka, amely csaknem felével csökkent a járvány kitörésének hatására, 17 százalékról 9 százalékra. Ami nem véletlen, hiszen a koronavírus-járvány azokat az ágazatokat – például a vendéglátás, a szórakoztató ipar, illetve a rendezvényszervezés terén – sújtotta legerőteljesebben, amelyek a másodlagos munkaerőpiacon foglalkoztatták a diákmunkaerőt. A nem dolgozó egyetemisták aránya enyhén növekedett a járványhelyzet kihirdetését követő időszakban, 71-ről 78 százalékra. A járványhelyzet eltérő mértékben érintette a férfiakat és a nőket, a járvány előtti időszakhoz képest több férfinak⁴⁰ nem volt munkája a járvány alatti időszakban, amikor a kérdés is zajlott. A járvány munkaerőpiaci negatív hatásait leginkább az idősebb korosztály, vagyis a 25-30 év közöttiek⁴¹, és a falusi környezetből származók szenvedték el. Összehasonlítóképpen jelezzük, hogy a falvokról

származó hallgatók körében 13 százalékkal, a városiak esetében 3 százalékkal nőtt a nem dolgozók aránya a járvány kitörését követően.

Rövid távú jövőtervek

■ Tanulmányaik végeztével az erdélyi magyar hallgatók azt valószínűsítették leginkább, hogy rövidtávon abban a városban fognak élni, ahol az egyetemet végezték (37,1%) és nem elhanyagolható azok számaránya sem, akik visszamennének arra a településre, ahonnan származnak (26%). Magyarországra vagy külföldre 3 százalékuk menne biztosan, és további 13-17 százalék valószínűleg elhagyná az országot. A hallgatók körülbelül egyharmada, bizonyos kérdések vonatkozásában pedig még ennél is többen bizonytalanok, nincs kikristályosodott elképzelésük a jövőterveiket illetően, legalábbis ami a letelepedést, lakóhelyet illeti (2. ábra).

2. ábra. Az egyetemi hallgatók elképzelései arról, hogy hol fognak a közeljövőben élni és dolgozni, 2020

Faktorelemzéssel megvizsgáltuk a hallgatók érvrendszerét arra vonatkozóan, hogy milyen szempontok szerint választanák ki azt a települést, ahol tanulmányaik után, a közeljövőben élni és dolgozni szeretnének. Az elképzelések alapján két dimenziót azonosítottunk, egy jól elkülönült gazdasági-anyagi szempontokat tartalmazót és egy interperszonális dimenziót. Az első, vagyis a gazdasági faktor súlya nagyobb, az összvariancia 29,91 százalékát magyarázza a modellben, a második faktor 20,08 százalékot. Az anyagi dimenzióban legnagyobb hangsúllyal a munkalehetőségek kívánalma jelenik meg, és ehhez hasonló szempont, hogy könnyen lehessen elhelyezkedni a településen, amihez hozzáadódik az az elvárás, hogy versenyképes kereseti lehetőségek legyenek. Az interperszonális faktor azokat az elvárásokat testesíti meg, amelyeket a hallgatók a személyes kapcsolataikban fontosnak tartanak. Ezek között nagy hangsúly tevődik a baráti kötélekekre. A faktorelemzés⁴² eredményeit az 1. táblázat tartalmazza.

Az egyetemista-kutatásból arra is fény derült, hogy a felsőoktatásban résztvevőkre kevésbé jellemző az önkéntességi hajlam, bár azt hozzá kell tenni, hogy őket elsősorban a külföldi önkéntes tapasztalatokról és tervekről kérdezték. A hallgatók kétharmadának nem volt sem tanulmányi, sem munkajellegű, sem

Faktorok	Itemek	Faktorsúlyok
Gazdasági faktor	Több munkalehetőség van.	0,808
	Könnyen el tud helyezkedni a szakmájában.	0,754
	Jobban tud keresni, mint más településen.	0,747
Interperszonális faktor	A barátai is azon a településen élnek.	0,779
	A családja, rokonai azon a településen élnek.	0,571
	A párja is azon a településen élne.	0,519

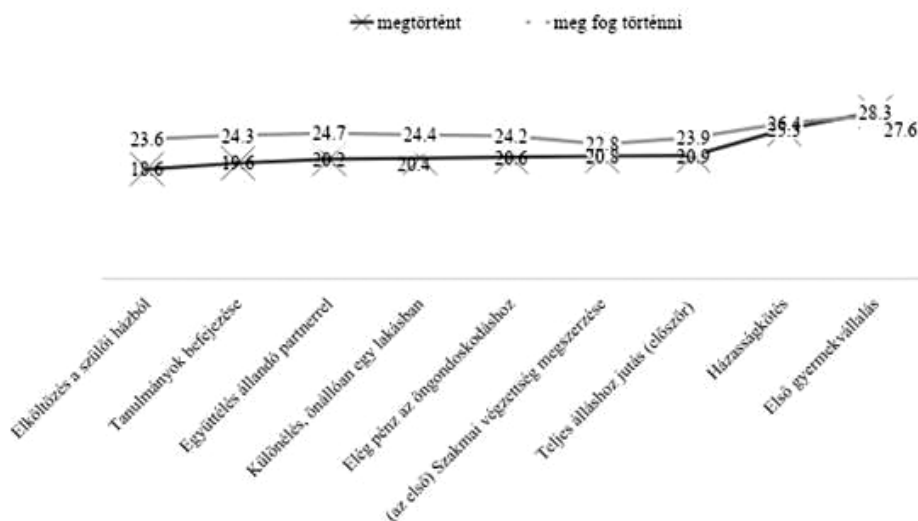
1. táblázat. A jövőbeni lakóhely kiválasztásának meghatározó szempontjai (faktorelemzés)

pedig önkéntességi tapasztalata külföldön. Egyharmaduk szeretne tanulmányi (37,9%) vagy munkajellegű (32,2%) külföldi útra menni rövidebb időre, három hónaptól legfeljebb két évig terjedő intervallumban, önkéntességet kevesebb, mint félszer ennyiük (16,2) vállalna. Egyébként a civil aktivitás és általában a szervezeti részvétel mérsékelten jellemezte a 15–29 éveseket is, 2020-ban a korosztály nem egészen egyharmada végzett önkéntes tevékenységet (a kérdés az elmúlt egy évre vonatkozott) és nagyjából ugyanennyin (32%) kötődtek valamilyen egyesülethez, alapítványhoz, önkéntes társuláshoz, csoporthoz, mozgalomhoz, közösséghez.⁴³

A felnőtté válás folyamata a tervezett életesemények tükrében

■ A jelentősebb életesemények közül az egyetemi hallgatók életében legkorábban a szülői házból való elköltözés következik be, majdnem egy időben a nagykorúvá válással – mely a hallgatók körülbelül egyharmadát érintette. Mindemellett, a válaszadóknak kevesebb mint fele (43%) a családi fészekből való kilépést 23 éves korára tervezi. A tanulmányok befejezésére nemcsak az eddigi gyakorlatok⁴⁴, hanem a tervezés szintjén is valamivel korábban kerül sor, mint a fiatal párok összeköltözésére, a saját család alapítása felé tett lépésre. A partnerrel együtt élő fiatalok (16,5%) átlagosan húsz éves koruktól élnek együtt. A többség, akik még nem élték át az említett eseményeket, a jövőben a tanulmányok befejezését és az összeköltözést egyaránt, egymáshoz nagyon közeli, szinte azonos életkorokban, a 24. életévük körül tervezik meglépni. A leválással, az önálló életkezddéssel és a társadalmi státus megalapozásával kapcsolatos további életeseményeket a húszas évek első felére időzítik a felsőoktatásban tanulók. Nagyságrendileg viszont kevesebben vannak azok, akik 20 éves koruk körül el tudtak költözni egy olyan önállóan fenntartott lakásba, ahol szülők vagy lakótársak nélkül élnek (14,1%), elég pénzt keresnek ahhoz, hogy gondoskodni tudjanak magukról (13,2%), megszerezték az első szakmai végzettségüket (18,9%) és megkapták életük első teljes állását (12,8%). A fent említett eseményekkel összefüggésében, a hallgatók javarésze úgy látja, hogy a gazdasági önállósodás valamikor a 24. életév tájékán következhet be, terveik szerint ezt megelőzné a diplomaszerezés, nagyjából 23 éves korban. 30 éves kor előtt további két fontos állomás azonosítható a felnőtté válás folyamatában, mégpedig a házasságkötés és a gyer-

mekvállalás. A felsőoktatásban tanulók elképzelései szerint a házasságkötés körülbelül két évvel megelőzi a gyermekvállalást. Noha, átlagosan a 25. életév betöltéséig a hallgatók mindössze 2,6 százaléka élt házasságban, 61 százalékuk úgy gondolta, hogy nagyjából 26 éves korára házasságot fog kötni. A gyermekkel rendelkező válaszadók aránya ennél alacsonyabb, mindösszesen 1,6 százalék az egyetemi hallgatók körében, akik átlagban 27,6 évesen lettek szülők. Az első gyermekvállalást a hallgatók körülbelül egyharmada (65%) 28 éves korára tervezi. A legtöbb életeseményt a nők korábban tervezik, mint a férfiak. Szignifikáns különbség van a nők és férfiak tervei között a szülői ház elhagyását (nők 23,3; férfiak 24,4), valamint az önálló lakásba költözést (nők 24,0; férfiak 25,3), az első szakmai végzettség megszerzését (nők 22,6; férfiak 23,2) és a pénzkeresést (nők 23,8; férfiak 25,3) illetően. A női hallgatók a családalapítással kapcsolatos eseményeket is szignifikánsan korábban időzítenék, úgy, mint az állandó partnerrel való összeköltözést (nők 24,2; férfiak 25,6), továbbá a gyerekvállalást (nők 27,1; férfiak 28,9). Ez alól kivételt képez a tanulmányok befejezése és ezzel egy időben az első teljes állás vállalása, melyet a női és a férfi hallgatók egyaránt 24 éves koruk környékén szeretnék megvalósítani.

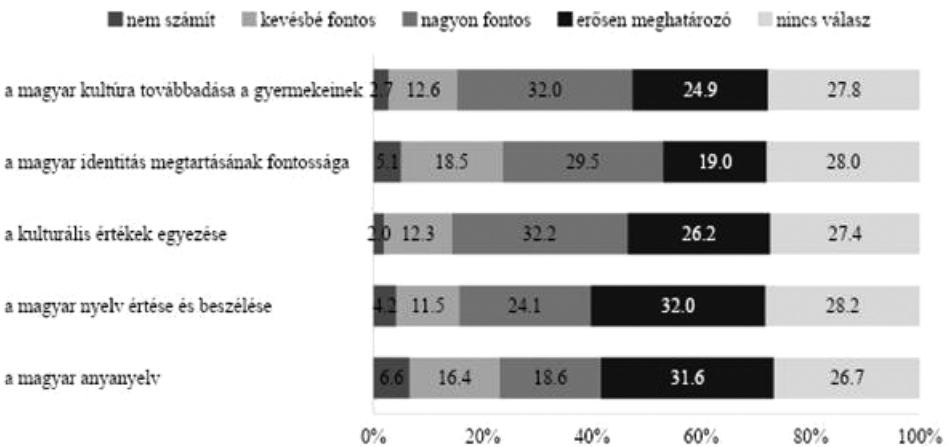
3. ábra. Az egyetemi hallgatók körében megtörtént, továbbá a jövőben történni fogó fontosabb életesemények átlagéletkor szerint, 2021; (Kérdés: Az emberrel élete folyamán sok olyan dolog történhet, ami megváltoztatja az életét. Ezekből állítottunk össze egy válogatást. Hány éves korodban történt...? Mít gondolsz, hány éves korodban fog megtörténni...?)

Akit (nem) választanál

■ A fontosabb életesemények közül az elkövetkezőkben a párválasztás folyamatára irányítjuk figyelmünket és a tanulmány utolsó részében azt vizsgáljuk meg, hogy milyen tényezők lehetnek hatással a hallgatók életének e fontos eseményeire.

A párválasztási döntések és a párválasztást befolyásoló tényezők több szempont mentén csoportosíthatók. Ezek között egyaránt szerepelnek emocionális, racionális és kulturális tényezők. Az általunk feldolgozott kutatás az utóbbi, vagyis a párválasztási szempontok kulturális, a nemzeti identitáshoz köthető dimenziójának feltárására tett kísérletet, aminek relevanciája az erdélyi magyar

hallgatók sajátos kisebbségi helyzetéből fakad. Az eredmények alátámasztják a kulturális homogenitás elve mentén tervezett párkapcsolati döntések jelentőségét. Az erdélyi, felsőoktatásban tanuló fiatalok szempontjából a magyar anyanyelv, valamint a magyar nyelv értése és beszélése a párválasztás kulturális dimenziójának legkiemelkedőbb és a legtöbbször által fontosnak ítélt választási kritériuma: a hallgatók körülbelül egyharmada mindkettőt erősen meghatározó tényezőnek tartja a partnerkiválasztás során. A kulturális értékeken való osztozás összességében véve a nyelvi kompetenciánál is fontosabbnak tűnik, a válaszadók több mint fele (58,4%-a) tartja erősen meghatározónak vagy nagyon fontosnak. A párválasztás szempontrendszer tartalmaz két olyan érvet is, amelyek a nyelvi, kulturális adottságokon túl leginkább a jövőbe mutatnak, és némiképp előrevetítik a magyar identitás továbbörökítésének igényét a saját család alapításának folyamatában. A hallgatók egynegyede a magyar kultúra továbbadását rendkívüli fontosságúnak, további egyharmaduk pedig nagyon fontosnak tartja párválasztáskor. A magyar identitás megőrzése, bár a válaszadók közel felének, vagyis 48,5 százalékuknak legalább fontos, a többi szemponttal összehasonlítva, egyben a legtöbbször által (18,5%) kevésbé fontosnak vélt tényező is a partner megválasztásakor. A korábban felsorolt tényezőkről a hallgatók 12-16 százaléka gondolta, hogy kevésbé fontos számára, amikor párt választ. Érdekes szólnunk még arról, hogy a hallgatók mit hagynának leginkább figyelmen kívül a partnerszelekció folyamatában. A nyelvi és az identitás megtartására irányuló feltételektől 4-7 százalékuk minden valószínűség szerint eltekintene, ők úgy vélekednek, hogy ezek az ismérvek egyáltalán nem számítanak. A kulturális értékek egyezéséről továbbá a kulturális örökség továbbadásáról valamivel kevesebben, legfeljebb 3 százalékuk vélekedett úgy, hogy nincs jelentősége a párválasztás során. Összességében az egyetemi hallgatók többsége kiemelten fontos szelekciós kritériumnak tartja a kulturális és nyelvi egyezést, valamint a magyar kultúra értékei iránti elköteleződést, ha párválasztásra kerül sor, bár hozzá kell tenni, hogy a hallgatók valamivel több, mint negyede tartózkodott a kérdés megválaszolásától (4. ábra).

4. ábra. A párválasztásban szerepet játszó tényezők fontossága (%), 2021;
(Kérdés: Párválasztáskor mennyire fontosak számodra a következő tényezők...?)

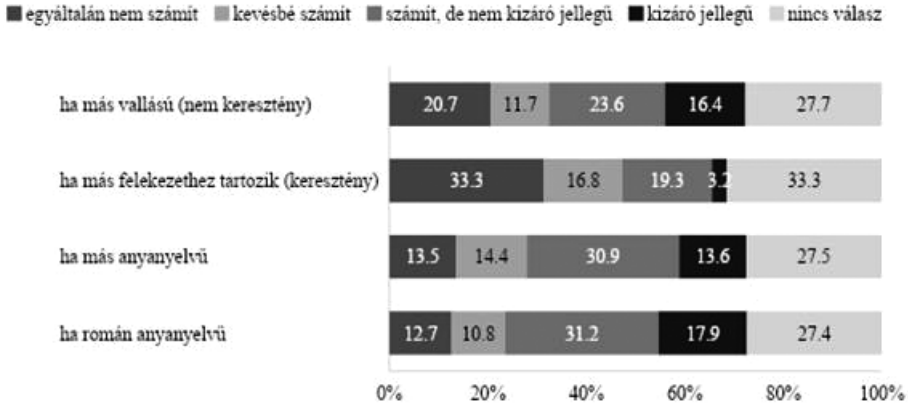
A nők körében magasabb azok aránya, akik fontosnak vagy igencsak meghatározónak tartják a leendő partner vonatkozásában a magyar nyelvi kompetenciát, az egyező kulturális értékeket, valamint a magyar identitás megőrzését és a kultúra továbbörökítésének vágyát az utódokra – a női hallgatók több mint fele (legalább 52-60 százaléka) képviselte ezt az álláspontot, a férfi válaszadók esetében körülbelül 10 százalékponttal alacsonyabb volt a fenti kritériumokat fontosnak vélők aránya. A hallgatók lakóhely szerinti származási háttere gyenge szignifikáns kapcsolatot mutat azzal az elvárással, hogy potenciális partnerük számára fontos legyen a magyar identitás megtartása. Ez inkább a községekben és városban élőknek fontos és meghatározó szempont, a falusias környezetből, de ugyanúgy a megyeszékhelyekről jövő diákoknak kevésbé.⁴⁵ A községekből és városokból származó hallgatók több mint fele, 55, illetve 51 százaléka tartja nagyon fontosnak a magyar identitás megőrzését, és veszi figyelembe ezt a szempontot a párválasztáskor. Az eredményekből az is látható, hogy a felsőbb éves, vagyis a mesteri programban részt vevő egyetemisták nagyobb része érintett a nyelvi és kulturális szempontok figyelembevételében, amikor párválasztásról van szó. A mesteri szinten tanulók 55 százalékanak, az alapképzésen tanulók 48 százalékanak fontos a magyar nyelvű partner, és a kulturális értékek egyezése szintén nagyobb arányban fontosabb az egyetemi képzésben előrébb járó hallgatóknak.⁴⁶ A párválasztás hallgatók által figyelembe vett szempontjai közül csak a kulturális értékek egyezésének fontossága mutat szignifikáns kapcsolatot a hallgatók társadalmi származási hátterével. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a kulturális értékek egyezésére nagyobb arányban fektetnek nagy hangsúlyt az alacsonyabb társadalmi háttérrel rendelkező hallgatók, a szakmunkás és a középfokú végzettségű apák gyermekei pedig nagyobb valószínűséggel hagyják figyelmen kívül a kulturális értékek hasonlóságának elvét a párválasztási folyamat során. Az anya végzettsége és a párválasztásban szerepet játszó tényezők között viszont nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat.

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a nyelvi különbözőségek mellett mit gondolnak a hallgatók a vallási, felekezeti másság szerepéről a párválasztásban. A román anyanyelvű és a nem keresztény vallású lehetséges partnereket zárna ki egyértelműen a legtöbb hallgató a partnerszelekció során. Amennyiben a másik fél nem keresztény vagy román anyanyelvű, az egyetemisták 16 illetve 18 százaléka kizáró jellegűnek tartja a kapcsolat létrejöttét. Hozzá kell tenni, hogy a nyelvi alapokon nyugvó határmeghúzást a románok mellett a más anyanyelvűekkel szemben közel ennyi hallgató (14%) alkalmazná. Valamivel kevesebben vannak azok, akik a nyelvi másságot egyáltalán nem vennék számításba (körülbelül 13%). Mindazonáltal 11-14 százaléuk gondolja úgy, hogy kevésbé számít a nyelvi különbözőség a párválasztás során, és majdnem egyharmaduk szerint a nyelvi kérdés ugyan számít, de nem kizáró jellegű (4. ábra). A másik póluson az látszik, hogy a keresztény felekezetű potenciális partnerekkel szemben kevésbé jelentős az ellenállás, akkor is, ha a partnerek különböző vallási felekezetekhez tartoznak, mely adottságot a hallgatók mindössze 3 százaléka véli kizáró jellegűnek a párválasztás során. Ez azt is jelenti, hogy az erdélyi magyar hallgatók legnagyobb arányban a keresztény kultúrkörön belüli partnerekkel szemben a legelfogadóbbak: háromból egy hallgató szerint egyáltalán nem számít a párválasztáskor, ha a másik fél eltérő, de keresztény felekezethez tartozik, és további 17 százaléuk szerint ez a tény kevésbé számít. A nem keresztény vallású partnerekkel szemben viszont kevesebben toleránsak: 21 százaléuknak nem számít-

tana egyáltalán, és 12 százaléknak pedig kevésbé számítana a párválasztásnál, ha a másik nem keresztény vallású (5. ábra).

A kizáró jellegű tényezőkről a hallgatók körülbelül egyharmada nem formált véleményt. Az érvényes válaszokból arra következtethetünk, hogy főképpen a többségi nemzettel szemben támasztott nyelvi különbség és a nem keresztény valláskultúrához tartozás jelenti a legtöbbször által kizáró jellegű feltételt a párválasztásban.

5. ábra. A párválasztásban szerepet játszó tényezők (%), 2021; (Kérdés: Párválasztásnál mennyire kizáró jellegűek számokra a következő tényezők a partner vonatkozásában?)

Adódik a kérdés, hogy vajon kik, mely társadalmi csoportok tagjai zártabbak és kik lehetnek nyitottabbak a nyelvi és vallási preferencia alapján, amikor párválasztásról van szó. Azok a hallgatók, akik elképzelhetetlennek tartanák, hogy román anyanyelvű legyen a párjuk, zömében nők (80,1%), akiknek édesanyja középfokú végzettséggel (43,6%) vagy diplomával (36,2%) rendelkezik. Az apa végzettsége, a származási település típusa és a hallgató évfolyama nem befolyásolja szignifikánsan a román anyanyelvű partner kizárását az esetleges szelekció során. A nem román, de egyéb, idegen anyanyelvű partnert elutasító hallgatók döntő többsége szintén nő (83,7%), jellemzően alapképzésben tanul (65,7%) és nagyobb, városi jellegű településről származik (pl. megyeszékhelyről 39,9%) vagy infrastrukturálisan fejlettebb vidékies központokból (pl. községek 33,7%). A más felekezeti, keresztény és a nem keresztény vallású lehetséges partnereket ugyancsak több nő utasítaná el, mint férfi. Akik kizáró jellegűnek tartják a vallási heteronómiát, 85-90 százalékban női hallgatók. A párválasztási folyamat előrevetítése során az eredmények azt igazolták, hogy a hallgatók közül több férfi mutatott mind nyelvi, mind pedig vallási/felekezeti nyitottságot.

Össességében tehát azt láthatjuk, hogy a nyelvi és kulturális határok szigorú meghúzása a felsőfokú képzésben résztvevőknél jóval nagyobb mértékben érinti a nőket, mint a férfiakat. A román anyanyelvű partnerrel szembeni elutasítás valószínűbb az iskolázottabb anyák gyermekeinél, más esetekben viszont a szülők végzettsége nem befolyásolja a párválasztási attitűdöket.

■ Tanulmányunk az erdélyi magyar ifjúság és annak egy speciális csoportja, a felsőoktatásban tanuló fiatalok vizsgálatára irányult. Az elemzés egyik fontos célkitűzése volt, hogy az egyetemista fiatalságról ne csak mint különálló csoportról tárjon fel információkat, hanem tágabban, a generáció jellemzőit és a társadalmi kontextust figyelembe véve, ahol lehetséges, összehasonlító jelleggel írja le, hogy milyen főbb trendek jellemzik a fiatalság, illetve a hallgatók család-demográfiai magatartását, önállósodásukat, tanulmányaikkal és munkával kapcsolatos rövid távú terveiket.

Az erdélyi magyar fiatalokról, beleértve a felsőoktatásban résztvevőket elmondhatjuk, hogy a családalapítás terén a házasság késleltetése jellemző rájuk, e mellett alternatív párkapcsolati formaként jelen van életüknek ebben a szakaszában az élettársi együttélés, de ez korántsem nevezhető dominánsnak. A fiatalok csaknem fele hivatalosan egyedülálló, ami ugyan nem jelenti, hogy közülük egyeseknek ne lenne tartósan vagy időszakosan párkapcsolata. A hosszabb távú elköteleződést feltételező párkapcsolattól való távolmaradás értékelhető kivárási stratégiaként a fiatalok és a még tanulók részéről. A gyermekvállalás halasztása és az alacsony gyermekszám bizonyos értelemben a jövőbe vetett bizalom hiánya, egy lehetséges jele annak, hogy kevésbé látják kiszámíthatónak és biztonságosnak azokat az életfeltételeket, amelyek szükségesek az önálló családi élet elkezdéséhez. A fiatalok viselkedése és a jövőre irányuló tervek között ezen a téren viszonylag nagy a távolság. Az életeseményekre vonatkozó elemzésből azt láttuk, hogy miközben az egyetemi hallgatók csekély része számolt be megtörtént események között arról, hogy házasságot kötött 30 éves koráig, felénél is többen (57%) vannak, akik úgy tervezik, hogy 30 éves korukra fognak házasságban élni. Hasonló a helyzet a gyermekvállalást illetően is: szinte alig találni olyan hallgatókat, akik gyermeket vállaltak, ehhez képest a gyermekvállalás előtt állók 60 százaléka gondolja, hogy 30 éves korára anya/apa lesz. A családalapítással kapcsolatos kérdéseknél – főleg a már megtörtént eseményekre vonatkozóknál – magas fokú a válaszmegtágadás, ami egyrészt óvatosságra inti az értelmezőt, másrészt jelzés értékű, hogy a fiatalok ilyen nagy számban elzárkóznak családi életük, alapvető demográfiai jellemzőik megosztása elől. A családalapítással kapcsolatos elképzelésekben sokaknál szereplő házasság és gyermekvállalás gondolata tehát inkább csak a tervekben jelenik meg. Kérdés ugyanakkor, hogy a jövőbeni magatartásban ez meg fog-e mutatkozni, illetve, hogy a jövőben milyen mértékben tudják megvalósítani a fiatalok gyermekvállalási terveiket. Ennek megválaszolásra további vizsgálatok folytatása szükséges. A tervek realizálódása esetén a diplomások körében lenne legmagasabb az átlagos gyermekszám, ami túl is mutatna a reprodukcióhoz szükséges értéken. A tények alapján ugyanakkor azt mondhatjuk, hogy összességében a saját család alapítása nem központi motívuma ennek az életszakasznak, a jelent inkább a kivárási, a kételkedés hatja át, és ez az attitűd a felsőoktatási hallgatókra még inkább jellemző.

Az egyetemisták jellegzetes életpályája a következőképpen alakult: 18-19 éves korban kilépnek a kibocsátó család kötelékéből, elköltöznek otthonról. A 20-21. életév közé számos esemény sűrűsödik, rövid szekvenciákkal. A hallgatók 20 éves kor táján komolyabb párkapcsolatot alakítanak és összeköltöznek a partnerükkel. A következő fordulópont szintén ez időtájtban, 20-21 éves kor között következik, ekkor szerzik meg első szakmai végzettségüket és nagyjából

ezzel egyidőben munkába állnak, egyszermind öneltartóvá válnak. A saját család kialakítása a házasságkötéssel már jóval később kezdődik, 25 éves kor körül, majd 2,5 év múlva történik a gyermekvállalás. A munkaerőpiaci részvételt és az életeseményekre vonatkozó terveket vizsgálva a tanulmányok és a pénzügyi önállósodás, a keresőtevékenység irányába történő lavírozás fázisa rajzolódott ki az ifjúkor és a felnőtté válás közötti átmenet meghatározó irányaként.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az elmúlt időszakot, beleértve a tanulmányban felhasznált adatok gyűjtésének és a kutatás kivitelezésének idejét is a koronavírus-járvány okozta többszintű válság diskurzusa dominálta. A bemutatott egyetemista kutatás adatai azt is illusztrálták, hogy a koronavírus-járvány hatásának következtében életbe léptetett korlátozó intézkedések (oktatási, kulturális intézmények, szórakozóhelyek, éttermek stb.) alapvetően megváltoztatták a tanuló ifjúság életmódját, életvilágát. A hallgatók tömegei, soha nem látott mértékben kényszerültek arra, hogy huzamosabb ideig visszaköltözzenek családjukhoz, nevelőikhez. Az önálló életkezdés szempontjából a szülői háztól való elkülönülés sokak számára a leválás egyik emblematikus momentumuma nem vagy valamilyen pseudoformában valósult meg. A világ normális rendjének felbomlása számos téren kihatott a fiatalok életére, akik hirtelen kényszerpályán, az ifjúsági életszakasz csorbulásai közepén találták magukat. Nem kétséges, hogy a koronavírus-járvány az utóbbi idők nagy ívű, közös sokkélme nye a nemzedéknek, mely átírta a társadalmi érintkezés, a társas kapcsolatok szabályait. Noha kifejezetten nem a Covid 19 járvány hatásait vizsgáltuk, az elemzésből arra is fény derült, hogy a járvány következményei nem azonos módon érintették a fiatalokat. A dolgozó egyetemisták közül a járvány hatásának elszenvedői elsődlegesen a faluról származók, az idősebbek, a nőknél valamivel nagyobb mértékben pedig a férfiak. Ebből is jól látszik, hogy a közösen megélt események nem egyformán hatnak mindenkire, a megélt események másként csapódnak le a különböző társadalmi helyzetű és demográfiai csoportok életében. Nem tudhatjuk egész pontosan, hogy milyen jövőtervekkel rendelkeztek az egyetemi hallgatók a járvány kitörése előtt, az viszont bizonyos, hogy a járvány okozta gazdasági válság alatt az anyagi-gazdasági szempontok mentén történő kalkulálás erőteljes jelenlétét figyelhetjük meg a hallgatók rövid és középtávú terveiben. Az egyetemi évek utáni letelepedés helyéről elsődlegesen gazdasági tényezők alapján döntenének, de figyelembe vennék a személyes kapcsolatok elérhetőségét is az adott településen.

Tanulmányunk utolsó részében foglalkoztunk a párválasztásban szerepet játszó etnokulturális tényezők vizsgálatával. Utalhat a téma érzékenységre, hogy a hallgatók közel egyharmada nem nyilvánított véleményt ezekben a kérdésekben. Markánsan kirajzolódott viszont az erdélyi magyar hallgatók erőteljes preferenciája a magyar nyelvet értő és beszélő, a magyar anyanyelvű partner, továbbá a kulturális értékek egyezése iránt. Vallási szempontból, a felekezeti heterogámia leginkább a keresztény vallással kapcsolatban képzelhető el a hallgatók szerint, és kevésbé a nem keresztényekkel szemben. A válaszokból arra is fény derült, hogy a partnerválasztás során a hallgatók nagyobb mértékben tekintik kizáró jellegűnek egy partnernél azt, ha román anyanyelvű, annál mintha, másmilyen egyéb anyanyelvű lenne leendő párjuk. Vagyis, a partnerszelekció során a magyar hallgatók nagyobb eséllyel utasítanak el a románokat és a kereszténységtől eltérő vallási meggyőződéssel rendelkezőket. Jelen tanulmány keretei között nem tudtunk kitérni mélyebb összefüggések vizsgálatára, amelyből kiderülhetne, hogy milyen tényezők befolyásolhatják

a hallgatók preferenciáit, illetve a partnerválasztásról való gondolkodásukban tetten érhető elutasítást.

■ JEGYZETEK

1. A MOZAIK 2001 és a Magyar Ifjúságkutatás 2016 adatai szerint az erdélyi magyar fiatalok körében a felsőoktatásban tanulók aránya a háromszorosára növekedett a 15-29 éves korosztályban (8,4-ről 25%-ra) a két kutatás közötti periódus alatt. A legfrissebb, átfogó ifjúsági felmérés alapján 2020-ra ez a szám nem módosult jelentősen, 23,4 százalékon állt a diplomások aránya a hivatkozott népességen belül.
2. Mannheim Károly: *A nemzedékek problémája*. In: Mannheim Károly (szerk.): *Tudásszociológiai tanulmányok*. Osiris Kiadó, Bp., 2000. [1928] 251–254.
3. Mannheim 2000. [1928] 235.
4. Székely Levente: *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúságkutatás 2016*. Kutatópont – Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató, Bp., 2018. 41–74.
5. Székely Levente: *Szürke hatyúk*. Enigma 2001 Kiadó, Bp., 2020.
6. Bővebben lásd: Székely 2020. 28–31.
7. Nagy Ádám – Tibori Tímea: *Narratívák hálójában: az ifjúság megismerési és értelmezési kísérletei a rendszerváltástól napjainkig*. In: Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.): *Negyvedszázad. Magyar Ifjúság 2012*. Iuvenis Ifjúságszakmai Műhely – ISZT Alapítvány – Excenter Kutatóközpont – Új Ifjúsági Szemle Alapítvány, Bp., 2016. 400–432.
8. Székely Levente: *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúságkutatás 2016*. Kutatópont – Enigma2001 Kiadó és Médiaszolgáltató, Bp., 2018. 41–74.
9. A modern társadalomra jellemző, szoros életkori és intézményi kötöttség, ahol az életeseményeknek jól meghatározott sorrendje van. A rövid ideig tartó kamaszkort gyors munkábaállási szekvencia követi, az életpályát illető fontos döntések (pálya-, párválasztás) nem vagy nehezen változtathatók, a visszafordítható döntések esélye minimális. Somlai Péter: *A posztadoleszcensek kora. Bevezetés*. In: Somlai Péter – Bognár Virág – Tóth Olga – Kabai Imre (szerk.): *Új ifjúság – Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről*. Napvilág Kiadó, Bp., 2007. 9–43.
10. Kenneth Keniston: *Young Radicals*. Harcourt, Brace & World, New York, 1968.
11. Somlai 2007.
12. Vaskovics László: A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle* 10 évf. (4.), 2000. 3–20.
13. Jürgen Zinnecker: *Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban*. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia szemelvények*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2006. 95–116.
14. Somlai 2007.
15. Somlai 2007.
16. Somlai 2007. 40.
17. Tóth Olga: *Fiatalok párkapcsolatai történelmi háttérrel*. In: Somlai Péter – Bognár Virág – Tóth Olga – Kabai Imre (szerk.): *Új ifjúság – Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről*. Napvilág Kiadó, Bp., 2007. 81–109; Geambaşu Réka – Vita Emese: *A gyermekvállalás ára? Erdélyi magyar fiatalok elképzelései a munka és magánélet egyensúlyáról*. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi Magyar Ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Presa Universitară Clujeană/Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2020. 69–108.
18. Vita Emese: *Ki mit választ? Hasonlóságok és különbségek a határon túli magyar fiatalok demográfiai magatartásában és párkapcsolati jellemzőiben*. *Regio: Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*. 28 évf. (4.) 2020. 72–107.
19. Somlai 2007; Tóth 2007.
20. Murinkó Livia – Spéder Zsolt: *Párkapcsolatok, házasságkötés*. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségutományi Kutatóintézet, Bp., 2021. 9–28.
21. Rövid Irén: *Olyan jó egyedül? – A szinglik érzelmi állapota, élettel való elégedettsége a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján*. *Területi Statisztika*. 60 (2.) 2020. 224–248.
22. Tóth 2007.
23. Bukodi Erzsébet: *Ki kívül (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történelmi időben*. *Szociológiai Szemle* (2.) 2002. 28–58.
24. Bukodi 2002.
25. Bukodi 2002. 28.
26. Gina Potărcă – Melinda Mills: *Racial Preferences in Online Dating across European Countries*. *European Sociological Review* (5) 2015. 1–16.
27. Kalmijn: *Intermarriage and Homogamy: Causes, patterns, trends*. *Annual Review of Sociology* 1998. 24. 395–421.
28. Chiswick és Houseworth 2011. idézi: Potărcă–Mills 2015. 3.
29. Székely 2020.
30. A nagymintás Magyar Ifjúságkutatásról, illetve annak módszertanáról részletes képet kapunk Székely Levente: *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Magyar Ifjúságkutatás 2016*. című tanulmánya, valamint u.ő.: *Módszertani jegyzet: Magyar Ifjúság Kutatás 2016*. Kutatópont – Enigma2001 Kiadó és Médiaszolgáltató, Bp., 2018. 479–501.
31. A kutatás módszertanáról lásd bővebben Dániel Botond bevezető írását jelen lapszámában.
32. Gábor Kálmán – Veres Valér: *A periferiáról a centrumba. Az erdélyi fiatalok helyzetképe az ezredforduló után*. Belvedere Kiadó – Max Weber Társadalomkutató Alapítvány, 2005.

33. Veres Valér: *Bevezető*. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi Magyar Ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Presa Universitară Clujeană/Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2020. 7–13.
34. Veres Valér (szerk.): *Erdélyi Magyar Ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Presa Universitară Clujeană/Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2020.
35. A továbbiakban MI rövidítéssel helyettesítjük.
36. Forrás: MOZAIK2001 és Magyar Ifjúságkutatás 2020.
37. Ennek oka a két kérdés eltérő módszertanának következménye.
38. Angol mozaikszó, „Not in Education, Employment or Training” vagyis az a személy, aki nem tanul, nem vesz részt semmilyen képzésben és nem is dolgozik.
39. Veres Valér: *Az erdélyi magyar ifjúság társadalomszerkezetének és iskolai mobilitásának változásai (2001–2016)*. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi Magyar Ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Presa Universitară Clujeană/Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár, 2020. 15–67.
40. A járvány kitörése utáni időszakban a férfiak között 8, a nők körében 6 százalékponttal emelkedett a nem dolgozók aránya.
41. A 21-24 éves korcsoportban 7, a 25-30 évesek korcsoportjában 11 százalékponttal növekedett a nem dolgozók aránya a járvány kitörése után.
42. Az elemzés során abból kérdéssorból indultunk ki, amely arra irányult, hogy mennyire fontosak bizonyos szempontok azzal a településsel kapcsolatban, ahol a hallgatók az egyetem befejezése után, a közeljövőben élni és dolgozni szeretnének. Kezdetben az összes változót – 9 ilyen tartalmazott a kérdőív – bevontunk a faktorelemzésbe, viszont a legoptimálisabb faktorstruktúra hat változó mellett jött létre, amelyet az 1-es táblázatban ismertettünk. Így a faktorstruktúra összvariancia 49,9%-át őrizte meg. A elemzés a következő technikai paraméterekkel készült: Maximum likelihood módszer, Varimax rotáció. Goodness-of-fit test: Chi-négyzet: 3,362; Sig. 0,499.
43. Az erdélyi magyar fiatalok szervezetekben való aktivitásáról lásd bővebben: Dániel Botond: *Az erdélyi magyar fiatalok szervezeti részvételének elemzése*. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi Magyar Ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Presa Universitară Clujeană/Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kvár 2020. 185–206.
44. Az egyetemi hallgatók körében kevésbé tűnhet relevánsnak az a kérdés, hogy hány éves korban fejezték be a tanulmányaikat, mindazonáltal volt néhány olyan válaszadó (16%), akik átlagosan 19,6 éves korukra lezárták tekintették iskolai pályafutásukat.
45. A faluról és a megyeszékhelyekről származó hallgatók 44-45 százalékának fontos szempont a párválasztás-kor a magyar identitás megtartása.
46. A mesterképzésben tanulók kétharmadának (67,4%), az alapképzésben részt vevők 54,7%-nak fontos a párválasztás során a kulturális értékek egyezése.

BOCZ HENRIETTA NÓRA – LÁZÁR BEÁTA

KÉSZEN ÁLLSZ? – PÁLYAVÁLASZTÁSI KÉRDÉSEK AZ ERDÉLYI EGYETEMISTÁK KÖRÉBEN

Hova tovább? – teszi fel a kérdést több ezer középiskolás diák minden évben. A fiatalok életében gyermekkortól kezdve visszatérő kérdés, hogy milyen foglalkozást, szakmát szeretnének választani, azaz „mik lesznek, ha nagyok lesznek?”. Nem véletlenül, ugyanis a választott foglalkozás meghatározza az egyének társadalmi és gazdasági helyzetét, közérzetét. A jól megválasztott szakma és eredményes munkavégzés a társadalomra is pozitív hatással van. Ennélfogva ez egy fontos, meghatározó döntés a fiatalok életében, aminek meghozatala óriási teherrel és felelősséggel jár. Az, hogy ki hogyan birkózik meg a feladattal, számos külső és belső tényezőtől és azok kölcsönhatásától függhet, amelyekkel különböző pályaválasztási elméletekben foglalkoznak. A döntéshozatalban kulcsszerepet játszik a tájékozottság, illetve az eltérő motivációk. Elemzésünkben megvizsgáljuk a pályaválasztási döntéshozatal mechanizmusát, emellett az egzisztenciális, presztízs- és érdeklődési motivátorok hatását a választásnál.

Jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a romániai magyar elsőéves egyetemisták milyen motivációs tényezők mentén döntenek a továbbtanulás és a választott egyetem mellett, honnan tájékozódnak a felsőoktatási intézmények kínálatáról, és mennyire tartják hasznosnak ezeket az információforrásokat. Továbbá megnézzük azt, hogy mindezek hogyan függenek össze a szülők iskolai végzettségével, a család anyagi helyzetével, valamint a döntés meg-

**... akik felkészültek
voltak egyetemválasz-
táskor, magasabb
iskolai végzettséget
terveznek a jövőben.**

hozatalakor érzett felkészültséggel. Kitérünk arra is, hogy a döntéshozatalkori felkészültségérzet hogyan befolyásolja jövőterveiket, vagyis be fogják-e fejezni a képzést, és mi a tervezett legmagasabb iskolai végzettségük. Az elemzéshez a romániai Országos Magyar Diákszövetség 2020 decemberében online gyűjtött nyomtatás kutatásának adatait használtuk fel.

Pályaválasztási döntéshozatal

■ A pályaválasztási döntést korábban egyszeri alkalomnak tekintették, ami rendszerint egész életre szólt – ezt a döntést ifjúkorban hozták meg. Például Ginzberg¹ foglalkozásválasztás-elméletében azt állította, hogy a pályaválasztás legfeljebb néhány évtizedig tart, valamint mindössze csak három periódusból áll. Az utolsó periódus, amit realiztikus választásnak nevez, szerinte már tizenhét évesen elkezdődik. Továbbá Ginzberg visszafordíthatatlannak tekinti a pályaválasztást a befektetett energia és költségek miatt.

Donald E. Super², kritizálva Ginzberg korábbi elméleteit, hangsúlyozza, hogy a pályaválasztás nem egy egyszeri alkalom, hanem egy folyamat, amely állandó fejlődést feltételez, és amely egy életen át tart, hiszen az emberek pályával kapcsolatos preferenciái, tapasztalatai és életkörülményei folyamatosan változnak. A bekövetkezett gyors társadalmi és gazdasági változások azt eredményezték, hogy ma már fontossá vált, hogy újabb és újabb kompetenciákra tegyünk szert, folyamatosan fejlesszük magunkat, hogy egész életen át tanuljunk. Ezért a pályaválasztás ma már csak egy kiindulópont, hiszen az egyén életpályája során többször kerülhet döntési helyzetekbe, és az sem ritka, ha időközben munkahelyet vagy szakmát vált.³ Emiatt néhány szerző nem is a pályaválasztás fogalmát használja, hanem például Daheim pályakijelölésnek nevezi, Super pedig pályafejlődésnek.⁴

A pályaválasztást – individuális jellegéből fakadóan – elsősorban pszichológiai nézőpontból érdemes megközelíteni, hogy különböző külső és belső tényezők kölcsönhatása hogyan befolyásolja az egyén élettervezését.⁵ A külső, azaz társadalmi tényezőkkel szociológiai megközelítésekben foglalkoznak, ahol az egyik fő kérdés, hogy a fiatalok társadalmi háttere hogyan befolyásolja a szakválasztást és egyáltalán a felsőfokú képzésig való eljutást. A gazdasági megközelítésekben a szakválasztást egy racionális befektetési döntésként értelmezik, amit a költség–haszon figyelembevétele mentén tesznek meg, valamint a szülők anyagi helyzetét is kiemelik, mint esélyegyenlőtlenség okát, amely az oktatáshoz való hozzáférésben is megmutatkozik.⁶ A tanulmányban az egyetemi képzés és szakválasztás okaival foglalkozunk, ugyanis olyan fiatalok szerepelnek a kutatásban, akik már eljutottak a felsőfokú képzésig, így nem áll módunkban azt vizsgálni, hogy milyen különbségekkel rendelkeznek azokkal szemben, akik nem tanultak tovább.

Míg korábban a pályaválasztást rendszerint középiskola végére tették, egyszeri és visszafordíthatatlan döntésnek tekintették, amely többnyire a fiatalok egész életére szólt, addig a modern pályaválasztási elméletekben egy élethosszig tartó folyamatként értelmezik. Ez állandó fejlődést feltételez, hiszen az embereknek a pályával kapcsolatos preferenciái, tapasztalatai és életkörülményei folyamatosan változnak, így az egyén életpályája során többször kerülhet döntési helyzetbe, és az sem ritka, ha időközben munkahelyet vagy szakmát vált. Ennek a megközelítésnek a legjelentősebb képviselője Donald E. Super⁷ volt, aki kriti-

zálva a korábbi felfogást, kidolgozta a pályaválasztás legátfogóbb pszichológiai elméletét, amiben a pályaválasztást a személyiségfejlődés részének tekinti, és ezen belül különböző életszakaszokat és azoknak megfelelő életszerepeket nevez meg. Szerinte a szerepekben való sikeresség helyzeti tényezőktől (társadalmi struktúra, történelmi változások, szocioökonómikus szervezetek és körülmények, iskola, közösség, család) és személyes tényezőktől (ismeretek, attitűdök, érdeklődési körök, szükségletek, értékek, teljesítmények, általános és specifikus képességek és biológiai örökség) függ.⁸

Tiedemann és O'Hara szerzőpáros az 1960-as években ugyan egyetértettek Superrel abban, hogy a szakmai fejlődést életen át tartó folyamatnak kell tekinteni, de úgy vélték, hogy a fejlődés-elméletekben elhanyagolják a döntés szerepét. Ezért Super pályafejlődés elméletéből kiindulva kidolgozzák döntési modelljüket, amelynek lényege, hogy a különböző fázisok nem követik egymást szükségszerűen lineárisan; időközben megtörténhet, hogy az egyének visszatérnek egy-egy fázishoz – amivel ők is csak azt támasztják alá, hogy a döntések nem véglegesek és nem visszafordíthatatlanok. Az ő elméletükben is fontos a tapasztalatgyűjtés, a pályán való fejlődés és beilleszkedés.⁹

A döntéseméletek másik fontos képviselője J. Lange,¹⁰ aki Superhez hasonlóan ugyancsak külső és belső tényezőket különít el, és azok kölcsönhatását hangsúlyozza. A személyi, belső tényezőknél kiemeli a különböző ismeretek fontosságát, amelyek döntési alternatívákat biztosítanak a pályaválasztás előtt álló fiatalok számára, továbbá kiemeli a képességek, értékek és motivációk fontosságát, amelyek szerinte döntési kritériumokat alakítanak ki. Lange azt is kiemeli, hogy a fiataloknak a különböző döntési szabályokkal is számolniuk kell. Ilyen lehet például az, hogy olyan szakmát válasszanak, amiből meg tudnak élni.

Első lépés a tájékozottság

■ Abból kiindulva, hogy a külső és belső tényezők kölcsönhatásban vannak, Super szerint a pályafejlődés folyamata megfelelő támogatással irányítható, így az iskola szerepe is felértékelődik.¹¹ Egy 2017-es székelyföldi kutatás szerint¹² a vizsgált középiskolás diákok fele úgy véli, hogy az egyetemek és szakmák bemutatásával a középiskola nagymértékben tudná segíteni a pályaválasztásukat; ugyan kisebb arányban, de a pályaeorientációt is megnevezik. Vita Emese¹³ kutatásában a székelyföldi és észak-erdélyi, magyar nyelven tanuló középiskolások jövőterveit vizsgálta. Kutatási eredményei szerint a diákok az egyetemistáktól kapott információkat tartották a leghasznosabbnak. Ezt Daheim is kiemeli pályakijelölés-elméletében, miszerint minden korszakban más szereplők válnak fontossá, például az egyetemről való döntésben a kortársak, ismerősök és tanárok, a szülők szerepe pedig annál inkább csökken, minél későbbi korszakról van szó.¹⁴ Az egyetemisták mellett, mint információforrást, az egyetemek platformjait és a szakbemutatókat, a nyílt napokat is hasznosnak tartják.

Lázár Beáta 2020-as kutatásában¹⁵ szintén azt vizsgálta, hogy a diákok honnan szereznek információkat az egyetemekről. Az eredmények szerint legnagyobb arányban elsősorban az egyetemi weboldalokról, majd az egyetemistáktól és ismerőseiktől. Lázár továbbá felmérte a Felvi.ro iránti igényt is, amiből egyértelműen kiderül, hogy szükségesnek tartanak egy olyan platformot, amely összegyűjti az összes romániai felsőoktatási intézmény szakkínálatát magyar nyelven.

Vita fentebb említett kutatásában¹⁶ továbbá kiemeli, hogy minél nagyobb az apa végzettsége, annál inkább csökken a tanárok és a barátok véleményének fontossága. Emellett a szülők végzettségének csökkenésével a pszichológusi szaktanácsadást is hasznosabbnak tartották, ami arra utal, hogy azon diákok, akik alacsonyabb társadalmi rétegekből származnak, jobban értékelik a szakembertől kapott segítséget.

Jánosi-Rekeczki Kata iskolatanácsadó a gyergyói középiskolásokat vizsgáló kutatásában rámutat arra, hogy a tájékozott és döntésképes diákok is bizonytalanok és szorongók, hiszen a jelenben várnak visszajelzéseket, biztosítékot arról, hogy a jövőben képesek lesznek helytállni és sikereket elérni a munkaerőpiacon.¹⁷

Számít a gazdasági tőke?

■ Az egyik szociológiai megközelítés a tőkeelmélet, ami elsősorban Bourdieu-höz¹⁸ köthető. Szerinte nem csak a gazdasági tőke bír jelentős befolyással, hanem a társadalmi és a kulturális tőke is, amelyek végső soron gazdasági tőkévé is átkonvertálhatóak. Például a kapcsolatok és az otthonról hozott kulturális előnyök, mint a bővebb szókincs és tágabb műveltség, jobb karrierlehetőségekhez vezethetnek. Bourdieu szerint az alacsonyan iskolázott szülők gyerekei alpból kisebb arányban vesznek részt felsőoktatásban, mivel kevesebb kulturális tőkét birtokolnak.

Boudon¹⁹ az iskolai életutat döntési sorozatokként értelmezi, amelyek különböző iskolai szintek előtt következnek be, és amelyek során változó súllyal jelennek meg a különböző befolyásoló tényezők. Szerinte a kulturális erőforrások inkább az alacsonyabb iskolai szinteken számítanak, amikor azonban a fiatalok és szüleik a felsőoktatási képzés kiválasztásáról döntenek, a család anyagi helyzete és a diák motivációi válnak elsődlegessé. Ezzel szemben a teljesítményt vizsgálva Mare²⁰ úgy véli, hogy az egyetemi továbbtanuláskor a diákok társadalmi-gazdasági háttérének nincs akkora jelentősége, ugyanis az alacsonyan képzett és rosszabb anyagi helyzetben lévő szülők gyerekei már korábbi iskolai szinteken lemorzsolódnak. Erdélyi vonatkozásban Csata Zsombor is hasonló következtetésre jut,²¹ vagyis a származás magyarázó ereje az alacsonyabb iskolai szintektől a magasabbak irányába csökken, ugyanakkor továbbtanuláskor az anyagi helyzet inkább az alacsonyabb szinteken számít, a szülők végzettsége pedig a diákok felsőfokú képzésének megválasztásakor. Veres Valér és Papp Z. Attila 2015-ös kutatásában²² is gyenge kapcsolatot vél felfedezni a társadalmi háttér és a felsőfokú továbbtanulás között.

A munkanélküliség elkerülése

■ Az oktatási expanzió bekövetkeztével egyre több lehetőség nyílt az alacsonyan iskolázott szülők gyermekeinek továbbtanulására, azonban ez újabb egyenlőségeket eredményezett.²³ Az egyre növekvő felsőfokú végzettséget szerzők számával párhuzamosan a munkaerőpiaci verseny is növekszik, így azok, akik kimaradnak a felsőoktatásból, alacsonyabb eséllyel indulnak a munkaerőpiacon. A diákok és szüleik költségei is megnövekszenek, ha nem akarnak alulmaradni ebben a versenyben.²⁴ A népszámlálási eredmények alapján Romániában a kétezres évekre (2002–2011) lelassult az oktatási expanzió, csupán 15 szá-

zalékot bővült a beiskolázott egyetemi hallgatók száma, mind országosan, mind az erdélyi magyarok körében, aminek fő oka az iskoláskorú népesség csökkenése. Továbbá a 2002-es adatokhoz képest az esélyegyenlőség sem javult, 2015-re azonban az expanzió elérte a vidéken élőket is.²⁵

Dániel Botond²⁶ a Babeş–Bolyai Tudományegyetem szociális munka szakján végzetek továbbtanulási motivációit vizsgálva azt találta, hogy minél későbbi kohorszról van szó, annál jellemzőbb volt az a motívum, miszerint felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni. Ez az oktatási expanzió növekedésével is magyarázható, ugyanis minél elterjedtebb és elérhetőbbé vált az oktatás, a munkaerőpiacon is annál inkább megnövekedett a verseny, így egyre fontosabbá vált a felsőfokú végzettség megszerzése.²⁷ Jancsák és Polgár²⁸ kutatásában egyenesen azt találták, hogy a diákok továbbtanulásának legerősebb motívuma a munkanélküliség elkerülése, majd ezt követi a karrierépítés célja és a szülők továbbtanulásra vonatkozó elvárása.

Egzisztencia, presztízs vagy érdeklődés kérdése a pályaválasztás?

■ Kispálné és Vincze kutatásában tíz motívumot különít el, amelyeket három kategóriába sorol: egzisztenciális, presztízs és érdeklődés motívációk. Kutatásukban a diákok továbbtanulásának legerősebb motíváló tényezője a várhatóan magasabb fizetés, amelyet az egzisztenciális kategóriába soroltak, majd ezt egy presztízmotíváció követi, miszerint fontos volt számukra, hogy diplomájuk legyen. A harmadik motívum, hogy felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni, mint anélkül, ezt szorosan követi egy érdeklődésmotívum, miszerint a foglalkozás, ami érdekli őket, felsőfokú végzettséget igényel.²⁹

Dániel Botond fentebb említett kutatásában³⁰ átveszi Kispálné és Vincze motívummodelljét, azonban ő elkülöníti az ifjúsági korszak meghosszabbítására vonatkozó motívumokat. Kutatásában azt az eredményt kapta, hogy minél magasabb a szülők végzettsége, annál erősebbek a presztízmotívumok a továbbtanulási döntésben, azonban a kapcsolat meglehetősen gyenge. Továbbá a szülők magasabb iskolai végzettsége jelentősen korrelál a korszakváltás motívumaival. Ez Gábor Kálmán tézisét támasztja alá, miszerint a továbbtanulással meghosszabbított ifjúsági korszak a középosztálybeli fiatalokra jellemző inkább.³¹ A fiatalok ifjúságuk meghosszabbítást azzal tudják elérni, ha benne maradnak az iskolarendszerben. Az erre irányuló szándék fennállhat amiatt is, mert még nem tudják, mihez szeretnének kezdeni, milyen foglalkozásban képzelik el magukat, vagy egyszerűen még nem akarnak dolgozni, és inkább a diákéveket élveznék még, ugyanis az több szórakozási lehetőséget nyújt, mint ha egyből munkába állnának.³² Ez feltehetően a középosztály fiataljaira jellemző, mivel ők azok, akik inkább megengedhetik maguknak anyagilag.

A vizsgált minta bemutatása – erdélyi magyar elsőéves hallgatók

■ Tanulmányunkhoz a 2020-ban megvalósított *Egyetemisták jövőképkutatása* felmérés adatait használtuk fel, amelynek súlyozott adatbázisába 1065 erdélyi magyar hallgató került be. Azonban a pályaválasztásra vonatkozó kérdések csak az elsőéveseknek szóltak, így jelen dolgozatban csak az elsőéves hallgatókat vizsgáljuk. Az adatbázist intézményekre és évfolyamokra súlyoztuk, így a mintába a Babeş–Bolyai Tudományegyetem magyarul tanuló kolozsvári diákjai, a

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem kolozsvári, marosvásárhelyi és csíkszeredai diákjai, a Partiumi Keresztény Egyetem, valamint a Marosvásárhelyi George Emil Palade Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem magyarul tanuló diákjai kerültek. Az alapképzés, a mesterképzés és az osztatlan képzés első évét egybevéve összesen 438 elsőéves hallgató szerepel a mintában, azonban nem minden elsőéves válaszadó jutott el a pályaválasztás kérdéstömbig. A tisztítás következő lépése tehát az volt, hogy töröltük azokat az eseteket, amelyekben nem érkezett válasz az általunk vizsgált kérdésekre. A tisztítás és a súlyozás következtében összesen 194 eset maradt a mintában, akik alapképzésen és osztatlan képzésen tanulnak. Az alábbi táblázatban (1. táblázat) láthatjuk a válaszadók szociodemográfiai jellemzőinek megoszlását.

Szociodemográfiai jellemzők		Százalékos eloszlás (%)	Válaszadók száma (n)	
Egyetem	BBTE	53,8	194	
	EMTE	24,6		
	MOGYE	13,5		
	PKE	8,1		
Nemi eloszlás	Férfi	26,7	191	
	Nő	73,3		
Életkori eloszlás	18-19 év	81,6	194	
	20-25 év	18,4		
Lakhely település típusa	Város	20,3	180	
	Megyeszékhely	38,1		
	Község	27,5		
	Falu	14,1		
Család havi összjövedelme	1500 lej alatt	11,8	163	
	1501-3000 lej között	31,4		
	3001-4500 lej között	20,4		
	4501-6000 lej között	15,8		
	6000 lej fölött	20,6		
Szülők végzettsége	apa	alapfok	34,4	180
		középfok	46,1	
		felsőfok	19,5	
	anya	alapfok	30,5	163
		középfok	45,2	
		felsőfok	24,3	

1. táblázat. A válaszadók szociodemográfiai jellemzői

Amint fentebb említettük, az elsőéves hallgatók négy különböző, erdélyi felsőoktatási intézmény diákjai, akiknek több mint fele (53,8 százaléka) Kolozsváron, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanul, ezt követik 24,6 százalékkal a

Sapientia EMTE három karának hallgatói, majd a marosvásárhelyi orvosi egyetem diákjai, végül a partiumi hallgatók. Nemi eloszlás szempontjából a válaszadók háromnegyede nő (73,3 százalék), negyede férfi (26,7 százalék). A válaszadók több mint fele (58,4 százalék) városban vagy megyeszékhelyen él. Állandó lakhely szerint a legtöbb válasz azokból a megyékből érkezett, ahol a legtöbb magyar lakik. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a legtöbb magyar anyanyelvű személy Hargita megyében él, ezt követi Maros és Kovászna, majd Bihar, Szatmár, Kolozs, Szilágy és Brassó. A mintában Kolozs megyéből arányaiban többen szerepelnek, mint Biharból és Szatmárból a népszámlálási adathoz viszonyítva.³³

A következő két jellemző kiemelten fontos lesz a kutatás további részében, hiszen elemi háttérváltozónak használjuk mind a család összjövedelmét, mind a szülők legmagasabb végzettségét. A hallgatók családjai összjövedelmének eloszlása szempontjából legtöbben az 1501-3000 lej közötti összeget jelölték meg (31,4 százalékban). Ezt közel egyforma arányban követi 20,6 százalékkal a 6000 lej fölötti és 20,4 százalékkal a 3001-4500 lej közötti összjövedelem. A válaszadók családjai közül 11,8 százalék él 1500 lej alatti összkeresetből, és 15,8 százalékuk 4501-6000 lej közöttiből.

A szülők végzettségét tekintve a legmagasabb a középfokú szint, mind az apáknál, mind az anyáknál, azaz a szakiskola vagy a középiskola elvégzése érettségivel, illetve a technikum vagy posztliceum befejezése diplomával. Ezt követi az alacsony végzettségi szint (apák esetében 34,4%, míg anyáknál 30,5%), amely a 8. osztály vagy annál kevesebb, illetve a szakiskola vagy középiskola elvégzését jelenti, de érettségi diploma nélkül.

Mitől függ a pályaválasztás?

■ Kutatásunkban arra keressük a választ, hogy mennyire voltak felkészültek és tájékozottak az elsőéves hallgatók, amikor még középiskolásként meghozták azt a döntést, hogy melyik felsőoktatási intézményben és milyen szakon szeretnének továbbtanulni. Emellett azt is megvizsgáljuk, hogy mi motiválta őket a továbbtanulásra, milyen befolyásoló tényezők alapján választottak pályát maguknak. Ezeket mind olyan szociodemográfiai háttérváltozók tükrében, mint a család összjövedelme vagy a szülők legmagasabb végzettsége. A fentebb bemutatott pályaválasztási szakirodalom vizsgálata után az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztuk meg:

Q1. A diákok társadalmi háttere hogyan differenciálja a továbbtanulási és az egyetemválasztási motivációikat?

Q2. Mennyire jellemző az, hogy akik ifjúságuk meghosszabbítása miatt folytatják felsőfokú tanulmányaikat, inkább magasabb társadalmi rétegekből származnak, az alacsonyabb társadalmi rétegek fiataljai pedig inkább azért tanulnak tovább, hogy könnyebben találjanak munkát, és magasabb fizetésük legyen?

Q3. Az információátadásban mennyire van szerepe a családnak és az iskolának, és ez hogyan változik a szülők iskolai végzettségének és anyagi helyzetének tükrében?

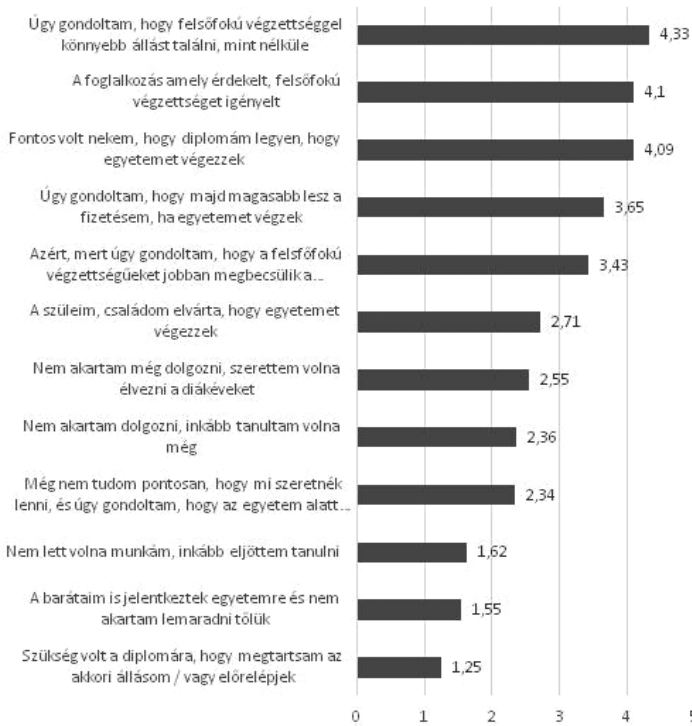
Q4. Milyen hatással vannak az információszerzési lehetőségek a diákok felkészültségére, valamint a felkészültségérzet hogyan befolyásolja a továbbtanulási és szakképzési motivációkat?

Q5. A diákok továbbtanulással kapcsolatos jövőterveire mennyire van hatással az, hogy mennyire voltak felkészültek, amikor a jelenlegi egyetemüket választották?

A következőkben ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Pályaválasztási motiváció

■ Az első két kutatási kérdés a motiváció kérdéskörét járja körbe: Miért mennek a diákok egyetemre? Mi motiválja őket? A munkanélküliség elkerülése, a presztízs, vagy így akarják meghosszabbítani ifjú éveiket? Mennyire függ össze a pályaválasztási motiváció a család anyagi helyzetével? Az alábbiakban ezeket vizsgáljuk.

1. ábra. A felsőoktatásban történő továbbtanulás motívumainak átlagértéke

Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy a diákok miért jönnek egyetemre. Egytől ötig terjedő skálán vizsgáltuk meg a motivációs tényezőket, amely alapján a továbbtanulás mellett döntöttek. (1. ábra) Az állítások átlagértékei szerint leginkább az játszott szerepet a döntésükben, hogy ha felsőfokú végzettséget szereznek, akkor könnyebben találnak maguknak állást (átlag=4,33), vagy a foglalkozás, ami érdekelté őket, felsőfokú végzettséget igényelt (átlag=4,10), valamint személyesen fontosnak tartották, hogy egyetemet végezzenek (átlag=4,09).

Kispálné és Vincze (2009) nyomán ezt a három motívumot az egzisztenciális, érdeklődés- és presztízsmotívumok csoportjába soroljuk. Dániel Botond (2013) doktori értekezésében azonban ezek mellé egy új motívumot is beemel: az ifjúsági korszak meghosszabbítását („Nem akartam dolgozni, inkább tanultam volna még”). Ennek nyomán a faktorelmezés során mi is három tényezőt vettünk

figyelembe: presztízs és egzisztenciális faktor, (1) ifjúsági korszak meghosszabbítása faktor (2) és érdeklődés faktor (3). Ebben az esetben a presztízs és az egzisztenciális faktor nem különült el egymástól, mint Dániel (2013) elemzésében. Ennek lehetséges magyarázata lehet a folyamatos oktatási expanzió, ami által a felsőoktatás már kevésbé számít kiváltságnak, inkább elvárásnak és szükségnek, ahol a presztízs és az egzisztenciális motívumok egybeolvadnak. Erre enged következtetni az is, hogy a legnagyobb átlagértéket az a motívum kapta, miszerint felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni, ami Dániel (2013) kutatásából kiderül, hogy egyre fontosabb, minél későbbi kohorszot vizsgált.

Az alábbi faktoranalízis (2. táblázat) az esetek varianciájának 61,69 százalékát magyarázza. A KMO érték 0,799, ami jó értéknek számít a faktoranalízis szempontjából, a Bartlett teszt pedig 0 valószínűséget ad a változók függetlenségére vonatkozóan. A kommunalitás értékek 0,553 és 0,934 között mozognak, átlaguk 0,734, ami utal a faktorok és a változók közötti szoros kapcsolatra. A forogás után a következő faktorszerkezetet kaptuk:

I. Presztízs és egzisztenciális faktor	
Úgy gondoltam, hogy felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni, mint nélküle	0,774
Fontos volt nekem, hogy diplomám legyen, hogy egyetemet végezzek	0,749
Úgy gondoltam, hogy majd magasabb lesz a fizetésem, ha egyetemet végzek	0,728
Azért, mert úgy gondoltam, hogy a felsőfokú végzettségűeket jobban megbecsülik a társadalomban	0,695
A szüleim, családom elvárta, hogy egyetemet végezzek	0,553
II. Ifjúsági korszak meghosszabbítása faktor	
Nem akartam dolgozni, inkább tanultam volna még	0,801
Nem lett volna munkám, inkább eljöttem tanulni	0,791
Nem akartam még dolgozni, szerettem volna élvezni a diákéveket	0,703
Még nem tudom pontosan, hogy mi szeretnék lenni, és úgy gondoltam, hogy az egyetem alatt lesz időm eldönteni, hogy milyen foglalkozást szeretnék űzni	0,609
III. Érdeklődés faktor	
A foglalkozás, amely érdekelt, felsőfokú végzettséget igényelt	0,934

2. táblázat. Továbbtanulási motívumok faktorok szerint

Ezután szignifikanciavizsgálatot készítettünk a motivációs faktorokkal és a diákok szociodemográfiai jellemzőivel. A faktorok szerint nincs kapcsolat az ifjúsági korszak meghosszabbítása, valamint az érdeklődés faktorok és a társadalmi háttér között, egyedül a presztízs/egzisztenciális faktor esetében beszélhetünk társadalmi háttér szerint meghatározott kapcsolatról. Az ifjúsági korszak

meghosszabbításánál kiemelhetünk a négyből három motívumot, ahol kapcsolat mutatkozik a társadalmi háttérrel. Az hogy nem akartak még dolgozni, helyette szeretnék volna élvezni a diákéveket, inkább azokra jellemző, akiknek családja magasabb átlagos havi jövedelemmel rendelkezik ($p=0,027$). Az hogy nem akartak dolgozni, inkább tanulnának még, szintén a magasabb jövedelemmel rendelkező családok gyerekeire jellemző ($p=0,001$); azoknál a családonál, ahol minimálbérből élnek, a motívum átlagértéke mindössze 1,70 egy egytől ötig terjedő skálán. Ugyanennél a motívumnál szignifikáns kapcsolat mutatkozik a szülők legmagasabb iskolai végzettségével (édesapa esetében $p<0,001$, édesanya esetében $p=0,011$), meglepő módon azokra a diákokra jellemző leginkább, akiknek szülei alacsonyan képzettek (édesapa esetében az átlag 4,32, édesanya esetében 3,68), majd ezt követik a magasan képzett szülők gyerekei. Az a motívum, miszerint „Még nem tudom pontosan, hogy mi szeretnék lenni, és úgy gondoltam, hogy az egyetem alatt lesz időm eldönteni, hogy milyen foglalkozást szeretnék űzni” szignifikáns kapcsolatban áll a család anyagi helyzetével; akik jobb anyagi helyzetben vannak, inkább jellemző rájuk ($p<0,001$). Tehát azok a diákok, akikre jellemzőek az ifjúsági korszak meghosszabbításának motívumai, többnyire jobb társadalmi helyzetből származnak, ugyanis csak ők engedhetik meg maguknak, hogy konkrét jövőtervek nélkül kezdjenek el tanulni. Egy ilyen döntés az alacsonyabb anyagi helyzetű diákok számára nagyon költséges és kockázatos lenne. Kivételt képez az a motívum, miszerint „Nem akartam dolgozni, inkább tanultam volna még”, mert ez az alacsonyan képzett szülők gyerekeire is jellemző lehet, amiatt, mert társadalmi helyzetenként mást-mást jelenthet ez a motívum. Valaki dönthet így akkor, ha szeretné kitolni a diákéveit a munkakerülés és szórakozás miatt, de dönthet így azért is, mert szerinte továbbtanulás nélkül alacsonyabbak az esélyei a munkaerőpiacon. Tehát akárcsak az egzisztenciális és presztízs motívumoknál, itt is felmerül a kétértelműség. A presztízs/egzisztenciális faktor esetében nincs kapcsolat családi összjövedelem szerint, az apák ($p=0,001$) és az anyák ($p=0,012$) legmagasabb iskolai végzettsége szerint azonban van. A legnagyobb átlag az alacsonyan képzett szülők gyerekeinél figyelhető meg (édesapa esetében az átlag 4,69, édesanya esetében 4,30), ezt követik a magasan képzett szülők gyerekei, s aztán a közepes képzettséggel rendelkező szülők gyerekei. Külön motívumonként vizsgálva kiemelném, hogy annál a motívumnál, hogy „A szüleim, családom elvárta, hogy egyetemem végezzek” szintén a legalacsonyabban képzett szülők gyerekei értékelték nagyobbra, vagyis a 8 osztállyal és annál alacsonyabb végzettségű szülők gyerekei, ezt leszámítva a magasabb végzettségek irányába növekszik a tendencia (apák és anyák esetében is $p=0,003$).

Informális informálódás

■ Harmadik kutatási kérdésünk a tájékozottságra irányul, vagyis arra, hogy az elsőéves hallgatók honnan informálódtak, mielőtt meghozták a döntést, illetve ebben milyen szerepet játszott a szülők végzettsége. Az alábbi táblázatban (3. táblázat) jól látható, hogy honnan informálódtak leginkább a választott felsőoktatási intézmény kínálatáról: az egyetemi honlapokról (61,4%), az azonos szakon tanuló egyetemistáktól (57,1%), a barátoktól (46,2%) és a hasonló szakmában dolgozóktól (42%). Ezzel ellentétben a diákok több mint fele nem vette igénybe a középiskolásoknak szóló pályaaorientációs szolgáltatásokat, mint az is-

kolapszichológust, pályaorientációs tanácsadót vagy a Felvi.ro egyetemkereső platformot.

	Nagyon hasznos / eléggé hasznos (%)	Félig-meddig / kevésbé hasznos (%)	Egyáltalán nem hasznos (%)	Nem vette igénybe (%)
Egyetemi honlapok	61,4	27	1,3	10,4
Barátok	46,2	36,1	1,3	16,4
Szüleim	32,6	43,3	1,3	22,7
Azonos szakon tanuló egyetemisták	57,1	14,2	0	28,7
Iskolában történő tájékoztatás, előadások, szakbemutatók	35,8	27,7	2,8	33,8
Tanáraim	34,2	27,4	6,5	37,5
Egyetemi nyílt napok	36,1	21,6	2,4	39,9
Hasonló szakmában dolgozó ismerősök	42	16,9	0	40,2
Osztálytársaim	15,4	33	4,6	47,1
Osztályfőnököm	15,6	27,9	8,2	48,2
Szüleim ismerősei	19,2	23	5	52,7
Felvi.ro	29,9	11,6	2	56,5
Pályaorientációs tanácsadás	13,2	12,2	4,1	70,5
Iskolapszichológus, tanácsadó	9,9	7,2	6,1	76,7

3. táblázat. Informálódási források és azok hasznossága

A további lehetőségek – mint nyílt napok, a tanárok, az iskolai népszerűsítés és a szülők – egyformán oszlanak meg. Következtetésképpen elmondható, hogy a diákok jobb szeretnek informálisabb, közvetlenebb helyekről (egyetemistáktól, barátoktól, szakmabeliektől), illetve saját kutatás (egyetemi weboldalak) során gyűjteni információkat a döntéshozatal előtt. A szülőktől való informálódást 75,9 százalékuk ítélte hasznosnak. A következőkben azt nézzük meg, hogy ez összefüggésben van-e a szülők végzettségével.

A lenti táblázatban (4. táblázat) láthatjuk, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők esetében gyerekeik nagyobb mértékben veszik igénybe a segítségüket, és azt rendszerint hasznosabbnak is találják, mint azok a diákok, akiknek a szülei alacsonyabban képzetek.

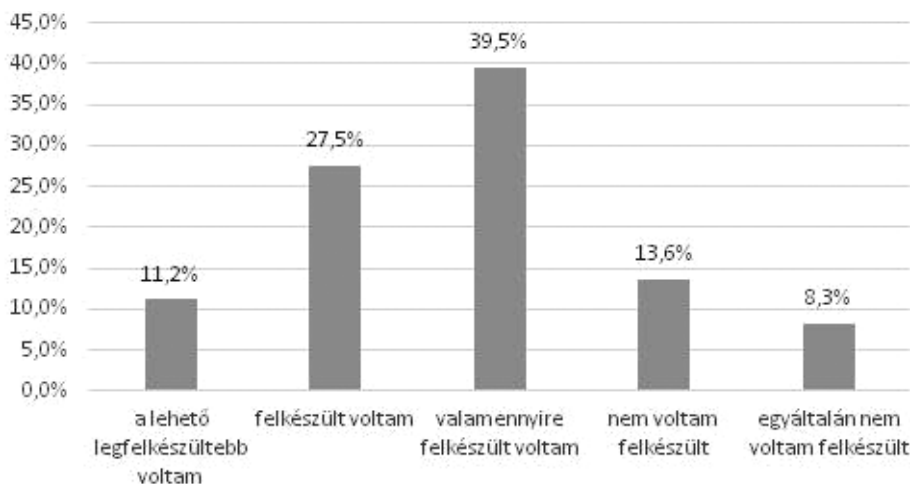

		Képzés szintje	Nagyon hasznos / eléggé hasznos (%)	Félig-meddig / kevésbé hasznos (%)	Egyáltalán nem hasznos (%)	Nem vette igénybe (%)	Szig.
Szülőktől informálódás	Apa legmagasabb végzettsége	alapfok	28	47,4	3,5	21,1	0,037
		középfok	24,4	43,6	0	32,1	
		felsőfok	41,2	50	2,9	5,9	
	Anya legmagasabb végzettsége	alapfok	27,8	44,4	3,7	24,1	0,005
		középfok	27,3	40,3	1,3	31,2	
		felsőfok	38,1	54,7	0	7,1	

4. táblázat. Szülőktől való informálódás a szülők legmagasabb végzettsége szerint

Mélyvíz: felkészültnek érzik magukat a pályaválasztási döntéshozatalkor?

■ Kisiskolás korában mindenkitől megkérdezik, mi szeretne lenni, ha majd nagy lesz. A válaszok zöme olyan áhított szakmák, amelyekkel a gyermek először találkozhat akár a való életben, akár a filmvászonon. Ezek az álmok azonban nagyban módosulhatnak, amikor végzősként a továbbtanulás, illetve a pályaválasztás a kérdés. Hiszen már nem csak az érdeklődés, de több tényező mentén döntenek a fiatalok, mint a megélhetés, a sikerszakmák, a társadalmi behatások. Megkérdeztük az elsőéves hallgatókat, hogy mennyire érezték magukat felkészültnek a döntéshozatal pillanatában, azaz a középiskola alatt vagy az érettségi után (2. ábra).

2. ábra. Felkészültségérzet szakválasztáskor (n=189)

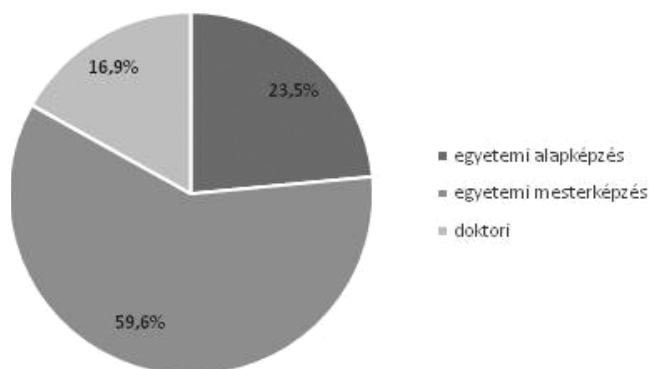
A negyedik kutatási kérdésben arra keressük a választ, hogy a tájékozottság hogyan hatott a felkészültségérzetre, illetve a felkészültség érzete hogyan befolyásolta a továbbtanulási motivációt. A 2. ábrán láthatjuk, hogy a megkérdezett-

tek közel 80 százaléka valamennyire vagy teljesen felkészült volt a döntés meghozatalakor, míg 20 százalékuk nem vagy egyáltalán nem volt felkészült. A felkészültségérzet szignifikáns kapcsolatban áll a család átlagos havi jövedelmével ($p=0,030$) és az apák végzettségével ($p=0,038$), bár a kapcsolat eléggé gyenge. A jövedelem szerint minél magasabb a család átlagos havi jövedelme, annál magasabb a felkészültségérzet is, kivéve a legalacsonyabb jövedelemmel rendelkező szülők esetében ($n=19$), ugyanis ők bizonyultak mindenki közül átlagosan a legfelkészültebbnek (átlag=3,98), viszont az ő esetükben a legnagyobb a szórás értéke, azaz 1,254, míg a legmagasabb jövedelemmel rendelkezők (átlag=3,27) szórásértéke 0,973. Az apák legmagasabb végzettsége szerint az alapfokú végzettséggel rendelkezők gyerekei a legfelkészületlenebbek (átlag=2,90), majd ezt követik a felsőfokú végzettségűek (átlag=3,08), s végül a középfokú végzettségűek, akik átlagosan a legfelkészültebbek (átlag=3,34). Az édesanyák esetében nincs szignifikáns kapcsolat a felkészültségérzettel.

A továbbtanulási motívumok közül az ifjúsági korszakváltás kitolásáról szóló motívumok állnak kapcsolatban a felkészültségérzettel. A faktorváltozó szerint a szignifikanciaszint $<0,001$, ami arra utal, hogy minél jellemzőbbek ezek a motívumok, annál alacsonyabb a felkészültségérzetük. Ez nem meglepő, hiszen ezek a motívumok főleg arról szólnak, hogy még nem igazán rendelkeznek konkrét célokkal, csupán szeretnének egyetemisták lenni és munkavállalás helyett továbbtanulni.

Diploma után

■ A válaszadók akadémiai jövőterveinél azt kérdeztük meg, hogy be szeretnék-e fejezni a jelenlegi képzésüket, illetve terveznek-e továbbtanulni, vagy az alapképzési diploma elérése a cél. Arra a kérdésre, hogy be fogják-e fejezni a jelenlegi képzésüket, szinte mindenki (93%) azt válaszolta, hogy igen, időben, és nem tervezik azt sem, hogy halasztanák a vizsgát vagy évet fagyasztanának. A maradék 7 százalék úgy válaszolt, hogy vagy nem fogják befejezni, vagy szeretnének szakot váltani, vagy befagyasztanának egy-két évet. A 3. ábrán látható, hogy a diákok több mint fele, 59,6 százaléka szeretne mesterképzést is végezni, további 23,5 százaléka a doktorit is elvégezné, és mindössze 16,9 százalékuk véli úgy, hogy az alapképzés lesz a legmagasabb végzettségük.

3. ábra. Tervezett legmagasabb iskolai végzettség ($n=164$)

A tervezett legmagasabb végzettséget megvizsgáltuk a szakválasztás meghozatalakor érzett felkészültség tükrében. A felkészültségérzet szignifikáns kapcsolatban áll a diákok továbbtanulási terveivel ($p=0,002$). Akik csak az alapképzést tervezik legmagasabb végzettségnek, azok esetében volt a legalacsonyabb a felkészültségérzet (átlag=2,74), aztán ez fokozatosan növekszik a mesterképzés (átlag=3,21) és a doktorképzés (átlag=3,67), mint tervezett legmagasabb végzettség irányába.

Összegzés

■ A tanulmányban az erdélyi magyar felsőoktatásban részt vevő elsőéves hallgatók pályaválasztási döntésmechanizmusát vizsgáltuk, olyan tényezők mentén, mint a motiváció, a felkészültségérzet és a különböző társadalmi háttérváltozók. Az elemzett minta egy 2020-as nagymintás erdélyi magyar hallgatói kutatás azon része, amelyben csak az elsőéves hallgatók szerepelnek. A vizsgált alanyok tehát a lekérdezéskor már túl voltak az egyetemválasztáson, ezért olyan kérdésekre is kitértünk, amelyek a tanulmányi jövőterveikkel vannak kapcsolatban. Emellett a tanulmány arra is kitért, hogy a döntés meghozatala előtt honnan informálódtak, és ebben a tájékozottságban milyen szerepe volt a családnak, illetve az iskolának.

A tanulmány első részében megvizsgáltuk a pályaválasztási elméleteket, majd a tájékozottságot és a társadalmi, illetve gazdasági háttérrel mint befolyásoló tényezőt az erdélyi magyar fiatalokra vetítve, ezután pedig a továbbtanulási motívumokkal foglalkoztunk bővebben. Ezekkel az elemzés során faktorelemzést végeztünk, amely eredményeképp három faktor különült el. Dániel³⁴ valamint Kispálné és Vincze³⁵ nyomán a következőképpen osztályoztuk ezeket: presztízs- és egzisztenciális faktor, ifjúsági korszak meghosszabbítása faktor, valamint érdeklődésfaktor. A diákok számára a legjellemzőbb továbbtanulási motiváció, hogy felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni. Ez jól kapcsolatba hozható az oktatási expanzióval, ugyanis a továbbtanulás egyre elérhetőbbé és népszerűbbé válása miatt sokkal nehezebb felsőfokú végzettség nélkül elhelyezkedni, ugyanis egyre nagyobb a verseny a munkaerőpiacon, így azok hátrányba kerülnek, akik nem annyira képzettek. Tehát annak ellenére, hogy az oktatási expanzió miatt szélesebb közönség számára nyílik lehetőség a továbbtanulásra, ezzel párhuzamosan akik tényleg nagyon alacsony társadalmi közegekből származnak, azok számára csak csökkenteni az esélyegyenlőséget, és növelni a költségeket (Gábor & Jancsák, 2004). Az eredmények szerint, akik továbbtanulnának alapképzés után, inkább magasabb társadalmi háttérrel rendelkeznek, mint azok, akik csak az alapképzést tervezik elvégezni; ehhez hasonló eredményt kapott 2015-ös kutatásában Veres és Papp Z. is.

Az információforrások igénybevétele és hasznosságuk pozitív megítélése függ a társadalmi helyzettől, ugyanis azok, akik hasznosabbnak vélik a családjuktól származó információkat, többnyire jobb társadalmi helyzettel rendelkeznek. Megfigyelhető, hogy azok számára, akik rosszabb társadalmi háttérrel rendelkeznek, megnövekedik az iskolában történő támogató gyakorlatok fontossága; ezt mutatja Vita 2017-es kutatása is. Felmerül azonban a kérdés, hogy az iskolák egyáltalán mennyire biztosítanak tanácsadási, pályaaorientációs programokat a diákok számára, mivel a válaszadók 70 százaléka nem vette ezeket igénybe.

A kutatás nem tért ki arra, hogy egyáltalán kaptak-e ilyen jellegű lehetőséget, vagy csak nem éltek vele, ezért ez a kérdés nyitott maradt.

A szakmai jövőterveikről pozitívan nyilatkoztak a válaszadók, hiszen többségük be szeretné fejezni jelenlegi képzését, sőt a mintában szereplő hallgatók több mint fele mesterképzést is kezdene diploma után. A tervezett legmagasabb iskolai végzettség összefüggésbe hozható az egyetemválasztáskor érzett felkészültséggel, hiszen azok, akik úgy nyilatkoztak, hogy felkészültek voltak, magasabb iskolai végzettséget terveznek a jövőben.

Következtetésképpen elmondható, hogy a pályaválasztást jelentősen befolyásolja a munkaerőpiacon való jövőbeli elhelyezkedés esélyének növelése, azaz a legerősebb motívum a továbbtanulás kapcsán a munkanélküliség elkerülése. Ezek egzisztenciális és presztízs-faktorok, amelyek a magasabb és az alacsonyabb társadalmi helyzetű hallgatóknál is egyaránt fontosak. Az ifjúsági korszak meghosszabbításáért történő továbbtanulás inkább a jobb társadalmi helyzetű fiataloknál mutatkozik meg, mivel ők könnyebben megengedhetik maguknak azt, hogy még konkrét jövőtervek nélkül kezdenek el egyetemet, szemben az alacsonyabb társadalmi helyzetű társaikkal, akiknél ez a döntés kockázatos lehet. Egy másik érdekes kérdést a felkészültség érzete hozott be, hiszen elgondolkodtató az, hogy egy alig huszonéves mennyire tudja meghatározni, mivel szeretne foglalkozni akár egész életében, akár pályakezdőként. Itt is érvényesül az az elv, hogy aki jobban megfontolta, azaz felkészültebb volt a döntés meghozatalakor, az jobban kitart a választott képzés mellett, be szeretné fejezni a jelenlegi tanulmányait, és nagy részük folytatná is azt magasabb szinten.

■ JEGYZETEK

1. Eli Ginzberg – Sol Ginsburg – Sidney Axelrod – John L. Herma: *Occupational choice*. Columbia University Press, New York, 1951.
2. Donald E. Super: *A theory of vocational development*. *American Psychologist* 1953. 5 sz. 185–190. (A továbbiakban Super 1953)
3. Hegyi-Halmos Nóra: *Mi a pálya? Az iskolai pályaaorientáció szerepe és gyakorlata a hazai gimnáziumokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2018. (A továbbiakban Hegyi-Halmos 2018)
4. Hegyi-Halmos 2018.
5. Hegyi-Halmos 2018.
6. Nagy Iuliana Kristina: *Továbbtanulási és intézményválasztási motivációk a Partiumi régió határmenti térségében*. BBTE, Kvár, 2015.
7. Super 1953.
8. Zakar András: *A szakmai életút kutatásának főbb tendenciái*. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae: sectio paedagogica et psychologica* 1989. 31 sz. 23–31.
9. Kenderfi Miklós: *Pályaaorientáció*. Szent István Egyetem Kiadó, Bp., 2011.
10. Hegyi-Halmos 2018.
11. Jánosi-Rekeczki Kata: *Végzős középiskolások pályaválasztását meghatározó tényezők vizsgálata, fókuszban a pályaválasztási érettséggel és a koherencia érzettel*. *Gyergyói Szemle* 2018. 1 sz. 55–82. (A továbbiakban Jánosi-Rekeczki 2018).
12. Geréb László: *A középiskola és az érettségi szerepe a jövőtervezésben – Kutatási jelentés*. NSKI Kiadó, Székelyudvarhely, 2017.
13. Vita Emese: *Erdélyi magyar középiskolások jövőtervei, különös tekintettel a továbbtanulás feltételeire*. *Kisebbségi Szemle* 2017. 4 sz. 93–112. (A továbbiakban Vita 2017)
14. Hegyi-Halmos 2018.
15. Lázár Beáta: *Hogyan választanak egyetemet a romániai magyar középiskolások? – A Felvi.ro egyetembön-gésző elemzése*. BBTE, Kvár, 2020.
16. Vita 2017.
17. Jánosi-Rekeczki 2018.
18. Pierre Bourdieu: *Az iskolai kiválóság és a francia oktatási rendszer értékei*. In: Meleg Csilla: *Iskola és társadalom*. I. JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs, 1996. 25–52.
19. Raymond Boudon: *Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. Wiley-Interscience, New York, 1974.
20. Robert Mare: *Social Background and School Continuation Decisions*. *Journal of the American Statistical Association* 1980. 75. kötet, 370. sz. 295–305.
21. Csata Zsombor: *Iskolázottsági esélyegyenltlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében*. *Erdélyi társadalom* 2004. 2. évf. 1. sz. 99–132.

22. Veres Valér – Papp, Z. Attila: *A szakválasztás és az iskolai kompetenciák társadalmi háttere és motivációi, nemzetiség szerint, a kolozsvári tudományegyetem diákjai körében.* Erdélyi Társadalom 2015. 13. évf. 2. sz. 35–64.
23. Lukács Péter: *Iskolarendszerek a fejlett tőkés országokban.* In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba: *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben.* Belvedere Meridionale, 1996. 28–72.
24. Gábor Kálmán: *Globalizáció és ifjúsági korszakváltás.* In: Uő – Jancsák Csaba: *Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben.* Belvedere Meridionale, 2004. 28–72. (A továbbiakban Gábor 2004)
25. Veres Valér: *A romániai magyarok oktatási esélyegyenlőségei és a felsőoktatási expanzió, a népszámlások alapján.* In: Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna: *Szülőföldön magyarul.* Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017. 187–214.
26. Dániel Botond: *A Babeş–Bolyai Tudományegyetem szociális munka végzetteinek szakmai életpálya-vizsgálata az oktatástól a munkaerőpiacig.* BBTE, Kvár, 2013. (A továbbiakban Dániel 2013)
27. Gábor 2004.
28. Jancsák Csaba – Polgár Zsuzsanna: *Középiskolások továbbtanulási motivációi és jövőorientációi.* Új Ifjúsági Szemle 2010. 8 évf. 3 sz. 27–34.
29. Kispálné-Horváth Mária – Vincze Szilvia: *Végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos motivációi, döntései és az azokat befolyásoló tényezők.* Új Pedagógiai Szemle 2009. 59 évf. 12. sz. 57–73.
30. Dániel 2013.
31. Gábor Kálmán: *Ifjúsági korszakváltás.* Tézisek. Új Ifjúsági Szemle 2009. 5. sz. 61–82.
32. Jancsák Csaba: *Az ifjúsági korosztályok korszakváltásában.* Új Mandátum Könyvkiadó, 2013.
33. Erdélystat, 2019: *Népesedési perspektívák Erdélyben: 2011-2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása.*
34. Dániel 2013.
35. Kispálné és Vincze 2009.

BRÎNZAN-ANTAL CRISTINA

MEGKORONÁZOTT FESZTIVÁLSZEZON

Egyetemisták rendezvénylátogatási szokásai a koronavírus-járvány idején

■ Az erdélyi magyar fesztiválok és rendezvények palettájának bemutatása és vizsgálata meghaladná a jelenlegi tanulmány terjedelmét, ezért a témát a civil szervezetek által szervezett rendezvényekre szűkítettük. Központi kérdésként az erdélyi magyar kulturális és ifjúsági szervezetek rendezvénykínálatát, illetve a hallgatók ezeken történő részvételi hajlandóságát, tehát a keresletet vizsgáljuk. Megnézzük azt is, hogy a koronavírus-járvány milyen változásokat hozott az egyetemisták részvételi hajlandóságában, illetve a szervezetek rendezvénykínálatában, pontosabban hogy hogyan érintette az erdélyi magyar egyetemistákat a koronavírus-járvány a rendezvényeket illetően. Miben változtak szokásaik a rendezvényre, különösképpen a fesztiválra járás esetében?

Az elméleti keretben megvizsgáljuk a szervezetek eseménykínálatát, illetve korábbi kutatásokat a fentiekben megjelölt témában. Ezt követően a vizsgált generáció bemutatására kerül sor. A tanulmány fontos részét képezik a koronavírus-járvány ideje alatti rendezvényszervezési kihívások: a szervezetek és az egyetemisták rendelkezésére álló eszközeinek és lehetőségeinek felsorolása, a vizsgált időszakban behozott szabályozások figyelembevétele, amelyek mind korlátozták a rendezvényeken történő részvételt, a rendezvények számát, illetve a részvételi hajlandóságot.

Módszerként kérdőívet mint kvantitatív kutatási módszert alkalmazunk. Jelen tanulmány-

**...az egyetemisták
többsége kültéri, kevés
és/vagy korlátozott
létszámú résztvevővel
szervezett eseményen
venne részt...**

ban az erdélyi magyar civil szervezetek 2020–2022 közötti – az erdélyi magyar civil szférára kiterjedő – pilotkutatásokat ötvözzük. A civil szervezetek fesztiváljainak és rendezvényeinek bemutatását követően a 2020-ban végzett nagymintás – *Egyetemisták jövőképkutatása* címet viselő – felmérés rendezvény kérdésközbjének eredményeit elemezzük. A téma aktualitása a koronavírus-járvány okozta megváltozott kultúrafogyasztási szokásokban rejlik.

Az erdélyi magyar civil szervezetek rendezvény- és fesztiválkínálata

■ Ezekben a kiszámíthatatlan időkben, amikor a COVID-19 továbbra is terjed, és közvetlenül vagy közvetve minden egyént és szervezetet érint a világon, a nonprofit szervezetek és a civil szféra is súlyosan érintett. A jelenlegi járványhelyzet előre nem látható jövője miatt fontos, hogy a szervezetek megteremtsék maguknak a stabil fenntarthatóságot, amelyet a korábbi kínálatukkal, főleg a kisebbség számára a kultúrát és a közművelődést, illetve a szórakozást közvetítő programokkal tettek meg. Köztudott, hogy a civil szervezetek jelentős szerepet játszhatnak a társadalmi problémák megelőzésében, ellenőrzésében, megoldásában. A társadalmi kérdések széles skáláját érintik, beleértve a környezetet, az oktatást, a kultúrát, a szabadidőt, a szegénységet, a munkanélküliséget, a szociális szolgáltatásokat, az egészségügyet.

„Az elmúlt tíz, tizenöt évben jelentős átrendeződés történt a kultúra és a szórakozás színtereinek használatában. A kultúrához való hozzájárítás három helyszíne – a hagyományos kulturális intézmények, az otthon, illetve a szabad terek (szabad ég, szabad épületek) – közül az utóbbi kettő szerepe megnövekedett.”¹ A Hunyadi Zsuzsa által említett helyszínek a koronavírus-járvány hatására megszüntek, helyüket az online tér vette át. A korábbi rendezvények, programok és fesztiválok veszélybe kerültek.

Annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjunk a járvány előtti és a jelenlegi helyzetről, korábbi kutatásokat kerestünk. A téma keveset kutatott, konkrétan a civil szféra által kínált programok és az erdélyi magyar egyetemisták eseményeken való részvételével kapcsolatos kutatást nem találtunk. Az elemzés során számos korábbi fesztiválkutatást, programfüzetet, adatbázist átnéztünk. A fesztiválkutatásokban is kevesebb szó esik a szervezőkről, az igényfelmérés kerül fókuszba, és részleteiben nem taglalják a szervezés hozta kihívásokat. A rendezvények hozzávetőleges számszerűsítése, a rendezvénykínálat palettájának bemutatása a kutatási fejezet ifjúsági és kulturális civil szervezetekre vonatkozó összevont kérőíveiből áll.

A rendezvényekkel kapcsolatban az első fesztiválkutatásokat követően napjainkig aktuális szakirodalom a 2016-ban írt *Erdélyi Magyar Civil Évkönyv*, amely 198 városnapot, sokadalmat és fesztivált számlált, és az évek során ezen programok száma tovább nőtt. Az évkönyv, amelynek tematikája az erdélyi magyar rendezvények és fesztiválok, újszerűnek számított, és az évek során sem veszítette el aktualitását. Akkor még a fesztiválkutatások újszerűnek számítottak.²

Az egyetemek és civil szervezetek működése szempontjából igen eltérő feltételekről beszélhetünk, attól függően, hogy tömbhelyzetben, szórványban vagy etnikai fronthelyzetben élő helyi közösségről van szó. A fentebb említett *Egyetemisták jövőképkutatása* nagymintás felmérés 1065 kitöltő hallgató válaszát ötvözzük a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége pilotkutatásával és az Er-

délyi Magyar Közművelődési Egyesület 2021–2022-es kutatásával, amelyek az erdélyi magyar civil szféra rendezvényeket és fesztiválokat szervező civil szervezetekről mutat aktuális és átfogó képet a koronavírus-járvány előtt, és az azt követő időszakban.

Civil szervezeti kérdőívek rendezvényekre, fesztiválokra vonatkozó eredménye

■ A rendezvényeket, a programokat és tulajdonképpen az élet minden területét érintő koronavírus-járvány következményeihez és a fiatalok változó igényeinek kielégítéséhez minden szervezet igyekezett felzárkózni. Erdélyben számos kulturális és szórakoztató rendezvényt, programot a civil szervezetek szerveznek – esetenként, a nagyobb rendezvényeken az önkormányzat partnerként jelenik meg –, ezért a jelen tanulmányba bevonjuk a Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetségének és az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület erdélyi magyar civil szférára vonatkozó kutatását, illetve Kovács Lilla Nóra, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem kommunikációs hallgatójának disszertációját. A kutatás jellegéből adódóan keresztmetszeti, mivel a szórványban lévő civil szervezetek aktuális állapotára és helyzetére kérdez rá, de megemlíti a tömb- és fronthelyzetben működő szervezeteket is. A Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetségének pilotkutatásánál a kérdezés 2020. február elejétől március elejéig tartott. Ez idő alatt összesen 57 aktív szervezetet sikerült lekérdezni. Megyei megoszlásban: Fehér megyéből összesen 25, Hunyad megyéből 16, illetve Máramaros megyéből 16 szervezet válaszolt a kérdőívre. A későbbi, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (későbbiekben EMKE) által végzett 2021-es kutatással a kitöltő szervezetek száma összesen 261.³ A harmadik, az EMKE kutatással párhuzamosan végzett kérdőívezés Kovács Lilla Nóra, az EMKE munkatársának munkája. Az említett erdélyi magyar civil szférát felmérő kérdőív kitöltőinek száma 53.⁴ A kérdőíveket összevonva az alábbi kérdésekre összesen 289 szervezet válaszait dolgoztuk fel. Ezek a szervezetek alapvető tevékenységeik mellett rendezvényszervezéssel is foglalkoznak. Az adatbázishoz az *Erdélyi Magyar Civil Évkönyv 2016–2017-es*,⁵ 2018–2019-es számának⁶ adatbázisát, az Erdelystat.ro intézménytárát⁷ és az EMKE adatbázisát használtuk.

Rendezvény	Darabszám
Könyvbemutató, író-olvasó találkozó	71
Kiállítás (fotó, festmény)	63
Zenés előadások, koncertek	61
Színházi előadások	19
Szakmai előadások, konferenciák	114
Múzeum, emlékház, tájház és ehhez kötődő programok	35
Ifjúsági programok, csapatépítők stb.	122
Nem szervezünk programokat	4

1. táblázat. Hány civil szervezet tartja rendszeresen a fenti programokat?

Forrás: saját szerkesztés az EMKE 2020, EMKE 2021, Kovács 2021 kutatások alapján

Az első kérdés, amely mindhárom kérdőívben szerepelt, a szervezetek által megszólított korosztályokra vonatkozik. Kíváncsiak voltunk arra, hogy milyen életkorúak tevékenykednek leginkább a lekérdezett szervezeteknél. Ha a fiatalok számát nézzük, pontosabban a 19-25 évesekét, 120 szervezet válaszolt a kérdésre. A válaszadó szervezetek több mint 1300 diákot vonnak be a tevékenységeikbe, beleértve a fesztivál- és rendezvényszervezést.

A fenti táblázat (1. táblázat) összesíti az előbb említett kutatások válaszait arra a kérdésre, hogy milyen programokat szerveznek rendszeresen a megkérdezett szervezetek. A kérdésre 291 szervezet válaszolt. Ha összeadjuk a válaszadók adatait, láthatjuk, hogy a szervezetek által szervezett rendezvények és programok száma évente az 500-hoz közelít. A kitöltő szervezetek több mint fele nyilatkozta azt, hogy rendez ifjúságnak szóló programokat. Láthatjuk, hogy az ifjúsági programok, a csapatépítők és az egyéb, a fiatalsághoz köthető rendezvények állnak az első helyen. Második helyre a szakmai előadások, konferenciák kerültek, de könyvbemutatót, író-olvasó találkozókat is sok szervezet tart. A válaszadók közül négy olyan szervezet volt, aki azt nyilatkozta, hogy nem szervez semmilyen típusú programot.

A következő kérdés az volt, hogy a szervezetek becslése szerint a különböző korosztályok milyen mértékben vesznek részt a programjaikon. Ennél a kérdésnél is a Z generációra vonatkozó válaszokat néztük meg. A kérdőívben 35 szervezet jelölte be, hogy a Z generáció minden programjukon részt vesz; ezekből 14 szervezet Kolozs megyei. Ugyanennyi szervezetnek jó kapcsolata van az ifjúsággal, de nem mindegyik programjuk szól a Z generációnak. Az előbbi adatokból következtetjük, hogy a válaszadó szervezetek közül 28 szervezet rendszeresen szervez fiataloknak programokat, és jó a kapcsolata az ifjúsággal, valamint ezek az események elérik a hallgatókat. Tizenhárom szervezetnek nem célcsoportja a Z generáció, így a rendezvényeiknek sem az említett korosztály.

A járványhelyzet okozta változásokra voltunk a leginkább kíváncsiak, így a kutatásban rákérdeztünk arra, hogy a szervezetek tapasztalatai alapján a koronavírus-járvány mennyiben változtatta meg a fiatalok rendezvényeken történő részvételi hajlandóságát. A kulturális rendezvények és az ifjúsági programok kapcsán a szervezetek többsége, pontosabban 165 szervezet válaszolta azt, hogy rossz irányba halad a programok online térbe történő átvezetésével, mivel a rendezvényeik technológiai tudás hiányában elavultnak, unalmasnak tűnnek a fiatal generációnak. A másik probléma, amit a szervezetek megemlítettek, hogy az online térre nagyon sok feladat helyeződött át. A diákok oktatása is online zajlik, majdnem minden eddigi programot és tevékenységet a diákok otthonról, a gép előtt végeznek, így a nap végére elfáradnak, nem tudják már befogadni a komolyabb, esetenként hosszan elnyúló rendezvényeket. A válaszadók közül viszont 57 szervezet pozitívan állt a változásokhoz. Szerintük az élet minden területére kihat a koronavírus-járvány, és az elvártnál több fiatal segít az online-ba való áttérésben. Ezek a szervezetek kikérik a fiatalok véleményét, más szervezeteiknél is tájékoznak a könnyebb átállás érdekében, illetve a programjaik időtartamán is rövidítettek annak érdekében, hogy a műsorok befogadhatóak legyenek minden korosztály számára. Ezek a szervezetek inkább az idősebb, már nyugdíjba vonult korosztály megszólításában látják a nehézséget, mivel az idősebb korosztály nehezen kezeli a digitális felületeket.

■ Ha a kérdőívben lekérdezett generációt összehasonlítjuk korábbi generációkkal, láthatjuk, hogy az előző generációknak megvolt a pontos behatárolásuk. A generációk közti egyik felosztást a Yankelovich csoport végezte. Ők az amerikai fogyasztókat vizsgálták, a társadalmat három kategóriába osztva: a) az érettek kategóriája az 1909 és 1945 között született emberek csoportja; b) a második kategória a boomereké, akik 1946 és 1964 között születtek; c) a Yankelovich csoport által meghatározott harmadik kategória az X generáció, akik 1965-től kezdődően születtek.⁸

A kelet-európai kutatások más eseményekhez kötik a generációk felosztását. Ha megfigyeljük Törőcsik Mária tanulmányát, ő a munkába állás évéhez köti a korosztályok behatárolását: a) az érett generációhoz annak a korcsoportnak tagjai tartoznak, akik a 40-es és 50-es években álltak munkába; b) a második a középgeneráció, amelynek tagjai a szoftszocializmusban álltak munkába; c) a harmadik, amelybe a vizsgálatunk célcsoportja is beletartozik, a fiatal generáció, amelynek tagjai az 1989-es rendszerváltás után álltak munkába.

Szintén Törőcsik Mária tanulmányában látjuk, hogy a médiahasználati fogyasztási szokások változását követően megjelent az Y és a Z generáció.⁹ Az Y generációsok azok a fiatal szülők, akik 1976 vagy 1982 után születtek. Ők már nagyon sokat tudnak a digitális világról, emellett jellemző a generációra az, hogy siker-, karrier- és pénzorientált.

A Z generáció, más néven „netgeneráció”¹⁰, korcsoportba sorolásának meghatározása nem egységes, ezért több felfogás létezik. Az egyik ilyen megközelítés szerint, akik 1995 után születtek, más osztályozás szerint csak a 2000-es évek eleje után születettek tartoznak bele ebbe a kategóriába.¹¹ Az említett netgeneráció elnevezés mellett létezik több elnevezés, amely szintén ezen generáció sajátosságos jellemzőire utal, ilyen megnevezés a „digitális őslakosok” vagy a „bedrótzott nemzedék”. A generáció megnevezései mind az adott korcsoport legújabb technológiai eszközökkel való együttélést jelzik, így ezen kifejezések pontosan jellemzik, hogy milyen generációt írnak le.¹² Általában az X generációsok gyermekeit tartjuk Z generációsoknak, azonban előfordul, hogy a szülők baby boomerek vagy Y generációsok.¹³

Technológiai fejlődés és tudás szempontjából a Z generációsok ott voltak a digitális korszak kezdetén, használták az első közösségi oldalakat, illetve a tudatos internethasználat mikéntjét is elsajátították. Az internethasználók nagy részét a Z generáció teszi ki, jellemző rájuk az okos eszközökön történő, szimultán végzett többféle tevékenység, így kevés alkalommal fókuszálnak csak egy feladatra.¹⁴ A virtuális tér használatának vannak pozitív és negatív hatásai, mindez a szóban forgó nemzedék értékrendjét és a habitusát is meghatározza.¹⁵ A pozitívak közé soroljuk, hogy a gondolkodásuk rugalmasabbá válik, kipróbálhatják magukat különböző szerepekben. A negatív hatások a következők lehetnek: szétdarabolódik a személyiségük, regresszió, az álarcok, a hamis én (self), túlzott cyberbullying hatás, depresszió kialakulása.

A Z generáció első hulláma a 95 és 2005 között születettek. A második hullámot a 2005 és 2010 között születettek alkotják, akik már nem csak a kezdetleges digitalizáció nyújtotta eszközöket és közösségi oldalakat ismerik és használják, hanem már a digitális világba születtek bele, és számukra az információhoz

való hozzáférés alapvető szükséglet.¹⁶ A későbbi, 2010 utáni fiatalokat „digitális bébiknek”, az alfa generációsoknak nevezik.¹⁷

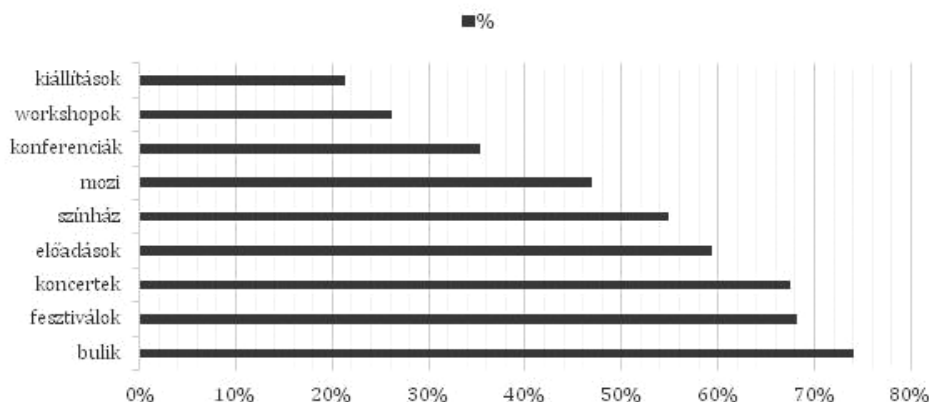
Ha az erdélyi magyar fesztiválkutatásokat nézzük, 2005¹⁸ egy többéves kutatássorozat kezdőéve, a Max Weber TKA és a BBTE együttműködésében szervezett Félisziget Fesztivál-kutatásoké. A felmérés kilenc alkalommal vizsgálta a marosvásárhelyi Félisziget Fesztivál résztvevőinek jellemzőit. A kutatás kiindulópontjaként a Sziget-fesztiválkutatásokat használták alapul. A kérdőívből megtudhatjuk a résztvevők társadalmi háttérét, szabadidős és kulturális fogyasztását, értékrendjét, jövőterveit, politikai attitűdjeit. „A Félisziget Fesztiválon végzett felmérés szociológiai olvasata azt mutatja, hogy 2005-re kialakult Erdélyben egy – jövedelem, fogyasztás és iskolázottság szerint is körülhatárolható – középosztály, amelynek fiataljai a fő fogyasztói célcsoportja e fesztiválnak. Többségük magasán iskolázott, és az átlagosnál magasabb jövedelmű rétegből kerül ki. Kialakult az a fogyasztói magatartás, ami egyben életformát is jelent. A fiatalok elvárásai és a szervezők programkínálata meglehetősen jól illeszkedik. A kulturális-zenei kínálat javulását érzékelték 2005-ben azoknak a többsége, akik már részt vettek a fesztiválon.”¹⁹ Az elemzéshez négyféle tevékenység-csoportot vizsgáltak a különböző szabadidős tevékenységek válfajai szerint. Emellett létrehoztak négy főkomponenst, illetve három klasztermodellt. A kutatók a három modellből eredményként egy közös elemet mutattak be: „a minden tevékenység tekintetében passzívak szegmense; – további kérdések: a) felülvizsgálni az elemzési módszert, újragondolni és kiegészíteni a tevékenységcsoportokat; b) összehasonlító vizsgálatot végezni olyan mintán, amely országosan/regionálisan reprezentatív; c) magyarázatot keresni/találni a klaszterek alakulására, eloszlására; meghatározni a fő hatásokat.”²⁰

Egyetemisták jövőképkutatása, rendezvények kérdéstömb

■ Ha az erdélyi magyar egyetemisták válaszait nézzük, a feldolgozandó kérdőívben nemcsak a civil szervezetek által szervezett eseményekre, hanem intézmények, vállalatok, magánszemélyek és önkormányzat által szervezett rendezvényekre és fesztiválokra is rákérdeztünk. Az átfogó kérdőíves kutatás címe *Egyetemisták jövőképkutatása*, melyet 1239 romániai felsőoktatásban részt vevő diák töltött ki 323 településről és 27 felsőoktatási intézményből. Az online felmérésből 1065 választ használunk fel, amelyek kitöltői a súlyozásnál használt felsőoktatási intézmények (a Babeş–Bolyai Tudományegyetem, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem marosvásárhelyi, csíkszeredai és kolozsvári karai, a Partiumi Keresztény Egyetem és a Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem) magyar nyelven tanuló alapképzés, mesteri és osztatlan képzés hallgatói.

A rendezvényekre vonatkozó kérdések közül több a koronavírus-járvány azon időszakára kérdez rá, amikor a rendezvényszervezés kapcsán szigorú korlátozások voltak. Két évvel ezelőtt jelenléti programokból kevés volt, a fesztiválokat is a következő évre halasztották. A lezárások kapcsán megkérdeztük, hogy milyen események hiányoznak a legjobban.

Milyen események hiányoznak a legjobban?

1. ábra. Az erdélyi magyar egyetemistáknak hiányzó események a koronavírus-járvány idején
Forrás: saját szerkesztés, az *Egyetemisták jövőképkutatása* válaszok alapján

Azok az egyetemisták, akik már másodévesek, vagy másodévnél magasabb évfolyamra járnak, ismerik a koronavírus-járvány előtti időszakot, az egyetemet nagyrészt az adott egyetemi városban végezték. Ezeknek az egyetemistáknak, tehát az összválaszadók 74%-ának a bulik hiányoznak a legjobban. A következő helyen a fesztiválok, illetve a koncertek állnak, a diákok közel 68%-ának hiányoznak az említett események. A válaszadóknak legkevésbé a workshopok és a kiállítások hiányoznak, de ez is kiteszi a válaszadók 26%- és 21%-át. Egyéb események, amelyeket az egyetemisták említettek: diáknapok, találkozók, táncházak, sportesemények, istentisztelet.

Az online eseményeken való részvételt érintő következő kérdés arra vonatkozik, hogy a járvány alatt milyen gyakorisággal vettek részt különböző online eseményeken a hallgatók.

A járvány alatt milyen gyakorisággal vettél részt különböző online eseményeken?	Színház		Előadás		Konferencia	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Egyszer sem	51,4%	60,2%	15,4%	17,2%	46,7%	38,3%
1-2 alkalommal	31,8%	30,9%	26,1%	25,0%	34,9%	35,2%
3-4 alkalommal	10,3%	3,1%	23,4%	16,4%	13,9%	17,2%
5-6 alkalommal	3,9%	2,0%	9,9%	18,0%	2,6%	3,9%
7-8 alkalommal	1,5%	1,6%	3,1%	5,1%	1,2%	1,2%
9 alkalommal, vagy többször	1,0%	2,3%	22,0%	17,6%	0,7%	4,3%

2. táblázat. Online eseményeken való részvétel (N=1065)

Forrás: saját szerkesztés, az *Egyetemisták jövőképkutatása* válaszok alapján.

*szignifikáns, ha p érték kisebb, mint 0.005

A fenti kérdésre a válaszadók több mint 90%-a válaszolt. A diákok majdnem fele, esetenként felénél több (pl.: virtuális kiállítás) a járvány kitörése alatt nem vett részt online eseményeken. Ezzel ellentétben nagy számban vannak azon diákok, akik több mint 9 alkalommal vettek részt online előadásokon. Az összválaszadók 30%-a 1-2 alkalommal részt vett online programokon és eseményeken, de ahogyan a civil szervezeti kérdőívből is láthatjuk, valószínű az online túlterheltség, illetve az érdeklődés felkeltésének a hiánya nagymértékben befolyásolta az online térben levő aktivitást.

Ha az előbbi táblázatot (2. táblázat) nézzük, láthatjuk a fiatalok online eseményeken történő részvételének számadatait, nemekre lebontva. A táblázat értelmezésénél azt is figyelembe kell vennünk, hogy a kérdőív válaszadóinak 71,1%-a nő. A kérdésben több programra és rendezvényre kérdeztünk rá. A táblázatban a nemi lebontásra vonatkozó szignifikáns adatok kerültek megjelenítésre. A virtuális kiállítás, koncert/buli online közvetítés, workshopon történő online részvételre vonatkozó kérdőíves adatok nem szignifikánsak (az értékek 0.005-nél magasabbak). A szignifikancia azt mutatja, hogy a nemek között van-e eltérés bizonyos változóknál, esetünkben a színháznál, a konferenciánál és az előadásoknál. A táblázatban a fontosabb értékeket félkövér betűvel jelöltük.

Eredményként láthatjuk, hogy a férfiak 60,2%-a és a nők 51,4%-a egyszer sem vett részt online színház-előadáson. Szintén a színház kategóriánál a nők 10,3 százaléka 3-4 alkalommal vett részt online színház-előadáson, ezzel ellentétben a férfiak csupán 3,1 százaléka.

Az online előadásokon történő részvételénél is találunk eltérő adatokat a férfi és női kitöltők között. Ha az online előadásokon történő részvétel eredményeit nézzük, a nők 23,4 százaléka 3-4 alkalommal vett részt online előadásokon, míg a férfiak csupán 16,4 százaléka. Az 5-6 alkalommal előadásokon részvevőknél látható az értékek közötti legnagyobb eltérés (lásd: 2. táblázat). Szintén nagyobb a férfiak részvételének a százalékos aránya az online konferenciák esetében is. 3-4 alkalommal online konferencián a férfiak 17,2 százaléka, míg a nők 13,9 százaléka vett részt. A 9-nél több alkalommal történő részvételnél csupán az előadásoknál magasabb a válaszadók száma, a színház- és konferenciárészvételnél az érték kevesebb, mint 5%.

Mivel a fenti kérdések összefüggenek egymással, az adott esemény hiánya növelheti az online részvételt. A színház, a koncertek, bulik, konferenciák és az előadások esetében az értékek szignifikánsak ($P \leq 0.002$). Nem tudjuk meg az eredményekből azt, hogy azért hiányoznak a diákoknak különböző rendezvények, mert negatív tapasztalatuk volt az online részvétellel, vagy, mert megszokták a koronavírus-járvány előtti állapotot. Ebből csupán arra következtethetünk, hogy hiányzik az egyetemistáknak a színház, és online is részt vettek rajta, hiányoznak a koncertek, az előadások és a konferenciák is, és ezeken magas a részvételi arány.

Mivel az online események kérdéskört kimerítettük, kíváncsiak voltunk az offline eseményekre is. A kérdőívben szereplő kérdés arra vonatkozott, hogy a járvány alatt offline eseményen történő részvételnél mennyire voltak fontosak az alábbi szempontok annak eldöntésében, hogy részt vesznek-e az eseményen vagy sem.

Az offline eseményeken való részvételnél figyelembe vett prioritások	egyáltalán nem volt fontos	kevésbé volt fontos	inkább fontos volt	nagyon fontos volt
Kültéren legyen	24,2%	23,4%	30,4%	22,1%
Kevés résztvevő legyen	25,9%	26,8%	29,2%	18,2%
Legyen betartva a résztvevők maximális számára vonatkozó szabály	18,2%	20,4%	26,1%	35,3%
Legyen betartva a résztvevők közötti távolság	19,4%	22,3%	30,9%	27,5%
Fertőtlenítőszer	19%	18,2%	26,9%	35,9%
Maszkviselés	18,8%	18,5%	23,7%	39%

3. táblázat. Az offline eseményeken való részvételnél figyelembe vett prioritások (N=1065)

Forrás: saját szerkesztés, az *Egyetemisták jövőképzésük válaszkutatása* alapján

A koronavírus-járvány előtti kutatások is vizsgálták a fiatal generáció érdeklődését.²¹ A fenti táblázat (3. táblázat) mutatja az egyetemi hallgatók offline eseményeken történő részvételi hajlandóságát. Az erdélyi magyar egyetemisták válasza egyenlően oszlanak meg, ha az eseményen történő részvételi feltételek fontosságáról beszélünk. Arra a kérdésre, hogy mennyire fontos a válaszadóknak az, hogy az offline események kültéren legyenek, a legmagasabb érték 30,4%, ami azt mutatja, hogy a válaszadók egy része inkább fontosnak tartja, hogy az adott esemény a szabadban legyen, mintsem beltéren. Szintén inkább fontosnak tartják az egyetemisták a csekély és korlátozott létszámú eseményeket. A kérdésre a legnagyobb százalékban a kötelező maszkviselést támogatják teljes mértékben, 39 százalékuk jelölte nagyon fontosnak ezt a komponenst, amitől ők részt vennének egy eseményen. Ebből arra következtethetünk, hogy van, akinek fontosak az offline események körülményei és az óvintézkedések, és vannak, akiknek nem fontosak ezek, csak a részvétel. Ha összegezzük az offline események feltételeit, akkor az egyetemisták többsége kültéri, kevés és/vagy korlátozott létszámú résztvevővel szervezett eseményen venne részt. Emellett fontos számukra a meghatározott távolság betartása, a fertőtlenítőszer biztosítása a szervezők részéről és a kötelező maszkviselés.

A következő kérdésben a közeljövőre kérdeztünk rá, vagyis arra, hogy még a járvány alatt mennyire szívesen vennének részt különböző eseményeken, ha azok az aktuális szabályoknak megfelelően vannak megszervezve.

Az alábbi táblázatból (4. táblázat) láthatjuk, hogy ha a koronavírus-járvány alatt a szervezők a kellő szabályozásokat betartanák, a férfi és nő válaszadók részt vesznek-e az adott eseményen. A kérdőívben szereplő kérdésben több eseményt felsoroltunk. A kérdőívben több eseményre kérdeztünk rá: a mozi, buli és a fesztiválok alpontok nem szignifikánsak a jelen vizsgálat szempontjából. Az érdekesség az, hogy a színháznál a korábbi táblázatban láthattuk, hogy

Események, rendezvények megnevezése	Biztosan nem		Inkább nem		Inkább igen		Biztosan igen	
	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi
Nem								
Színház	4,5%	11,3%	8%	14,8%	28,6%	29,3%	41%	25,4%
Koncert	7,9%	13,7%	9,5%	13,7%	21,4%	24,3%	44,6%	34,5%
Kiállítások	11,9%	9,8%	11,5%	12,2%	27,2%	34,5%	26,1%	14,5%
Előadások	5,9%	9%	5%	6,3%	32,5%	41,2%	38,3%	23,1%
Workshopok	16,3%	15,2%	11%	18%	21,9%	27,7%	25,3%	17,2%

4. táblázat. Részvételi hajlandóság a közeljövőben, de járvány alatt megrendezett eseményeken (N=1157)

Forrás: saját szerkesztés, az *Egyetemisták jövőképkutatása* válaszok alapján,

*szignifikáns, ha p érték kisebb, mint 0.005

online színházon több alkalommal is nők vettek részt; azt is láthatjuk, hogy ha offline tartanák a járvány alatt, a férfiak nagyobb százalékban biztosan nem mennének el. Érdekes megfigyelnünk azt is, hogy a koncertekre is nagyobb arányban biztosan elmennének a nők, míg a férfiakra csupán 34,5%-a. Hasonlóan eltérnek az értékek a kiállítás látogatásnál, az előadásoknál és a workshopoknál is. A korábbi eredmények azt mutatták, hogy a férfiak online előadásokon részvétel szempontjából aktívabbak; valószínűleg azért menne el inkább offline előadásra a férfiak 41,2 százaléka.

Ha már a részvételről beszéltünk, rákérdeztünk arra is, hogy jelenleg, a koronavírus-járvány kitörésével részt venne-e a kérdezett eseményeken. A válaszadók nagy többsége minden megkérdezett eseményen szívesen részt venne. A válaszok szorosan kapcsolódnak az első kérdéshez is, amelyről rákérdeztünk arra, hogy mennyire hiányoznak a felsorolt események. Itt a diákok a buli helyett a koncertre mennének el szívesebben, de az értékek nem térnek el szignifikánsan egymástól. A részvételi hajlandóságnál még számít az is, hogy 2020 decemberében még nem tisztultak le teljes mértékben a koronavírus-járvány ellen tett lépések, még nem lehetett tudni, hogy a következő években lesznek-e lezárások, és hogy milyen mértékűek lesznek a korlátozások.

Egy másik kérdés, ami a részvételi hajlandóságot vizsgálja, a közeljövőben megrendezett tömegrendezvényekre vonatkozik. Megszólítottak a vélemények arra vonatkozólag, hogy még a járvány alatt mennyire szívesen vennének részt a hallgatók a rendezvényeken és fesztiválokon, ha azok az aktuális szabályoknak megfelelően vannak megszervezve. 612 hallgató válaszolta azt, hogy tömegrendezvényeken is részt venne, mert már alig várja, hogy kimozduljon és szocializálódjon. 127 diák válaszolta azt, hogy nem venne részt tömegrendezvényeken, mert nem tartja még biztonságosnak. A válaszoknál figyelembe kell vennünk azt, hogy 2020 decemberében történt a lekérdezés. Valószínű, ha a kutatást megismétlik a járvány utáni években, a diákoknak változhat a véleménye, mivel már nincsenek olyan szigorú korlátozások, amelyek két éve voltak, illetve 2021-ben már megjelentek a védőoltások is.

Következtetések

■ A kérdőívek feldolgozása által a vizsgált területeken egyrészt képet kapunk magukról a civil szervezetekről és a civil szféra szerveződéséről, másrészt az erdélyi magyar egyetemisták rendezvényekhez és eseményekhez történő viszonyulásáról. Ahogyan a korábbi kutatások bebizonyították, az erdélyi magyar egyetemistákra is érvényes az, hogy véleményük kialakításában részt kap az internet és a közösségi média.²² Mindez befolyásolja az online eseményeken történő részvételt is. Ha egy tartalmat kedvelnek, megosztják, és ezt nem csak a szűk ismerőseik körében, hanem közösségimédia-csoportokban, illetve nyilvánossá teszik az adott tartalmat, hogy bárki számára elérhető legyen.

A felmérésekből kiderült, hogy azok a szervezetek, amelyek fiatalokat céloznak meg a rendezvényeik által, nehezebben és alacsonyabb létszámban tudják megszólítani célcsoportjukat az online térben. Mivel a civil szféra lekérdezése 2021 végéig tartott, így a válaszok a jelenlegi helyzetre is vonatkoznak, tehát a megváltozott helyzethez az elmúlt két évben sem tudtak kellőképpen felzárkózni. Ez betudható a szervezetek szűkös anyagi hátterének, a hiányos infrastruktúrának és a technológiai tudás hiányának is.

Összefoglalva: az erdélyi magyar egyetemisták a koronavírus-járvány idején a látszólagos passzivitás ellenére, igenis aktívak, ha a kellő tudással és módszerekkel szólítják meg őket. A rendezvényszervező civil szervezetek palettája kielégíti az erdélyi magyar egyetemisták igényeit. A koronavírus-járvány hozta változások miatt szokásos módon nem lehet megszervezni a rendezvényeket, ezt a kérdőívek feldolgozása során is láttuk. Annak ellenére, hogy a válaszadó szervezetek számához képest magasnak tűnik az online térben aktívan tevékenykedő szervezetek száma, tehát 208 szervezet van jelen az online térben is, nagy számnak minősül, főleg az egyetemisták megszólítása szempontjából, a több mint nyolcvan, interneten inaktív szervezet. A fiataloknak hiányoznak a szabadterei rendezvények, koncertek, bulik és fesztiválok, szívesen részt vesznek a szükséges szabályozások betartásával is a programokon.

■ JEGYZETEK

1. Hunyadi Zsuzsa: *A fesztiválok közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban*, MTA Szociológiai Kutatóintézet, Bp., 2004.
2. Bodó Barna – Szabó Lilla – Széman Emese Rózsa (szerk.): *Erdélyi Magyar Civil Évkönyv 2015*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2016. 293–304.
3. Bihar 31%, Fehér 10%, Hunyad 7%, Kolozs 11%, Máramaros 9%, Maros 5%, Szatmár 4%, Szében 5%, Temes 9%. Más említett megyékben a válaszadó szervezetek nem haladják meg a 3%-ot az összválaszadók arányához mérten.
4. Kovács Lilla Nóra: *A Z-generáció és a kulturális szervezetek online kommunikációja. Kultúrafogyasztás*. Magiszteri disszertáció. BBTE, Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudományi Kar Közkapcsolatok és Reklám Intézet, Kvár, 2021.
5. Bodó 2017. 372.
6. Brinzan-Antal Cristina: *Hagyományörző szervezetek és csoportok adattára* In: Bodó Barna (szerk.): *Erdélyi Magyar Civil Évkönyv 2018–2019*. Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége, Kvár, 2019. 433–498.
7. Az Erdelystat.ro intézménytára: <http://intezmenytar.erdelystat.ro/home>, megtekintés ideje: 2021.12.14.
8. J. Walker Smith – Ann Clurman: *Rocking the ages: The Yankelovich report on generational marketing*. HarperCollins Publishers Inc., N.Y., 1997. 133–211.
9. Törőcsik Mária – Szűcs Krisztián – Kehl Dániel: *Generációs gondolkodás – Az Y és Z generáció életstílus csoportjai*. The Hungarian Journal of Marketing&Menedzsment, PTE KTK, Pécs, 2014. 48. évf. 2. különszám.
10. Christina Sterbenz: *Here's Who Comes After Generation Z and They'll Be the Most Transformative Age Group Ever*. Business Insider, India, 2015.
11. Kádár Magor: *Kampánykommunikáció – Kézikönyv a kommunikációs kampányok tervezéséhez és elemzéséhez*. Kriterion, Opus Könyvek, Kvár, 2008. 90–99.
12. Marc Prensky: „*Digital Natives, Digital Immigrants Part 1*”, On the Horizon, MCB UP Ltd. 2001. 9. évf. 5. sz. 1–6.
13. Tari Annamária: *Y generáció – Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalmi-lélektani összefüggések az információs korban*. Jaffa Kiadó, Bp., 2010. 23–53.

14. Gerhard Falk – Ursula A Falk: *Youth Culture and the Generation Gap*. Algora Publishing, N.Y., 2005. 211–233.
15. Rusu Szidónia: *Médiahasználat, digitális megosztottság és médiahasználat az erdélyi magyar ifjúság körében*. In: Veres Valér (szerk.): *Erdélyi magyar ifjúság: Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, Kvár, 2020. 207–223.
16. Tari Annamária: *Z generáció – Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalmi-lélektani szempontok az Információs Korban*. Tericum Kiadó, Bp., 2011. 18–154.
17. Nagy Ádám – Kölcsey Attila: *Generation Alpha: Marketing or science?*. Acta Technologica Dubnicæ 7(1) 2017. 107–115.
18. Ercsei Kálmán – Veres Valér: *Félsziget fesztivál – Marosvásárhely – 2005*. Korunk 2005. 11 sz. 103–109. (A továbbiakban Ercsey–Veres 2005)
19. Ercsei Kálmán – Kiss Zita – Szabó Júlia: *Consum in timpul liber, autonomie și planuri de viitor*. Revista Română de Pedagogie 2010. seria 58. nr. 4. 73–92.
20. Ercsey–Veres 2005.
21. Bartis Katalin: *Értékpreferenciák a fesztiválózó fiatalok körében*. In: Jancsák Csaba (szerk.): *Pillanatfelvételek a kárpát-medencei ifjúságról*. Belvedere Kiadó, Szeged, 2009. 196–234.
22. Scöffer Beáta: *A legifjabb títánok*. Book Kiadó, Bp., 2015.

GÖMÖRI GYÖRGY

EGY ANGLIÁBAN „BUJDOSÓ” MAGYAR PANASZA 1747-BEN

■ A Magyar Nyelvmívelő Társaság felállítása érdekében írt beadványában Aranka György arról panaszkodik, hogy a magyar nyelvet és irodalmat nem tartják számon külföldön. Oxfordból veszi erre a példát, egy magyar Erdélybe írt panaszos leveleiből. Ezek egyikében (amit Aranka szerint „egy bujdosó ifjú” intézett Londonból „tengeri varjú tollával” Haller János erdélyi kormányzóhoz és Wass Miklós grófhhoz) ez a peregrinus jelenti: „a Bodleiana híres bibliotekát megnézvén, nagy keserőséggel tapasztaltam, hogy nem csak egy magyar könyv, de még egy magyar írta könyv is benne nincsen”.¹ Ki volt ez a magyar ifjú és mennyiben volt igaz a hazafias panaszának?

Olyan magyar, aki ezidőtájt Oxfordban tanult, csak egy volt: Székelyhidi Nethlébius Mihály, akinek munkásságáról és megpróbáltatásairól Jankovics József írta talán utolsó tanulmányát.² Székelyhidiről tudjuk, hogy sok évet töltött Angliában, s bár matrikulált az oxfordi Wadham kolégium tagjaként,³ és megjelent egy műve Londonban 1744-ben,⁴ nem sikerült később állást találnia, nem szentelték lelkésszé, és valószínűleg nagy nyomorban halt meg. Tudjuk róla, hogy Teleki Sándornak írt Halléből és Utrechtből, de angliai tartózkodása idejéből nem maradt fenn tőle egyetlen levél sem. Mivel Nethlébius 1706-ben született, semmiképpen sem lehet azonos azzal a „bujdosó ifjúval”, akiről Aranka beszél, hiszen 1747-ben már túl volt élete negyvenedik évén, és jól ismerhette a legnagyobb oxfordi könyvtár gazdag anyagát.

A fent idézett bekezdés szerint a londoni levelek egyik címzettje Haller János, 1734 és 1755 között Erdély gubernátora volt. Meglehet, nem számított Angliából küldött levélre, vagyis ha támogatta is a fiatal utazót, aligha gondolta, hogy Hamburgból vagy Amszterdamból átrándul majd egy olyan országba, ahol akkoriban nem nézték jó szemmel a katolikusokat. Viszont az is lehet, hogy az Angliát látogató magyar maga nem volt katolikus, de nem a protestáns teológia tanulmányozására, hanem más okból ment Hollandiába és Londonba, ahonnan csak rövid látogatást tett Oxfordba – erre utal a „még nézve” a Bodley könyvtár katalógusát kitétel.

A Hollandiában ezidőtájt peregrináló magyarok közül Anglia-látogatásra legvalószínűbbnek Páldi Székely Istvánt tartanánk, aki a könyvnyomtatás elsajátítása végett matrikulált és tanult fizikát és kémiát Leidenben, majd időzött két alkalommal is, 1747-ben és 1751-ben Utrechben.⁵ Páldi Székelyt ugyan a kolozsvári reformátusok támogatták, de hálás lehetett Haller kormányzónak a hosszú hollandiai tartózkodás engedélyezéséért, illetve az 1725 óta a külhoni tanuláshoz kötelező útlevél kiállításáért. Korát tekintve (mivel Páldinál öt évvel fiatalabb) szóba jöhet még mint „buj-

dosó ifjú” az ugyancsak kolozsvári Incze Mihály (1723–1795), aki bár egyedül Leidenben töltött vagy négy évet, de időközben át is mehetett, egyedül vagy másokkal, egy rövid kirándulásra Angliába. Incze később kolozsvári esperes lett és gyászbeszéd-specialista, az *Egyháztörténeti Lexikon* egy tucat gyászbeszédét sorolja föl, köztük Páldi Székely István búcsúztatását, aminek a kezdősora „Világi keserves bujdosásának utánna...” (1769) volt, tehát valahol kapcsolódik az Aranka-szöveg „bujdosó ifjú”-jához.⁶ Ebben a kettős gyászbeszédben le van írva Páldi Székely hollandiai sorsa, az, hogy a könyvnyomtatás mellett hány mesterséget tanult ki tíz év alatt,⁷ utána pedig tizenöt éven át nyomdát működtetett Kolozsvárt, de nem esik szó benne Páldi Székely angliai útjáról, bár az is lehet, Incze nem tudott ilyenről. Fenti hipotézisemet egyetlen szál erősíti annyira-amennyire: Erdélyben köztudott volt, hogy Páldi Székely Tótfalusi Kis István példáját követve utazott Hollandiába – az, hogy nagy nyomdász-elődje Angliában is járt, nem volt ismert a 17. századi Erdélyben, hiszen még Pápai Páriz Ferenc sem tudta, de ha Páldi Székely hallott róla Leidenben, lehet, hogy Tótfalusit követve ő is járt rövid időre Angliában.

De mennyiben volt igaza a magyar nyelv ismeretlenségén kesergő oxfordi látogatónak? Egy biztos, hogy nem nézte meg tüzetesen a katalógust, és nem talált rá azokra a hungarikumokra, amik már a könyvtár 1620-as (!) katalógusában szerepeltek,⁸ illetve elkerülte figyelmét az a vaskos Pázmány-kötet, az *Isteni igazságra vezérlő kalauz*, amit a református lelkész Bakai Benedek hurcolt magával vándorlásai közben egészen Oxfordig, majd a félig olvasott könyvet hitvitázó módon megjegyzetelve ott hagyta a könyvtárban.⁹ De ha jobban megnézi, ráakadhatott volna olyan történeti művekre, mint Nadányi János *Florus Hungaricus*ának amszterdami latin vagy londoni angol kiadása, vagy arra a könyvre, amit Bethlen Mihály ajándékozott a könyvtárnak – nagyapjának, Bethlen Jánosnak Erdély latinul írt történetére.¹⁰ Az, hogy nem fedezte fel, hány kiadványa jelent meg Londonban a 17. század végén a „Georgius Sylvanus, Pannonius medicus” név alatt rejtőző Szilágyi György magyar klasszika-filológusnak, még bocsánatos bűn, hiszen a Sylvanus-irodalmat csak a huszadik században kezdte felfedezni és feldolgozni Jankovics József és e sorok írója.¹¹ Magyar nyelvű protestáns bibliák is voltak a könyvtárban, az egyszeri könyvtárlátogató „bujdosó ifjú” ezekre sem talált rá. Érvényes tehát rá is, amit Pápai Páriz Ferenc írt, az Angliában a 17. század végén csak pár hetet töltő Teleki Pálnak: „K(egyelme)gd Angliai experentiajat értem, de kevés időt vött Kgd az edgy Lodonumrais, Oxoniumra is kellett volna edgy holnap leg aláb”.¹² Alulírott, aki életében hónapokat töltött a Bodley könyvtárban, feltárva annak gazdag hungarikum-anyagát, Pápai Páriznak ad igazat.

■ JEGYZETEK

1. *Aranka György és az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság*. Szerk. Enyedi Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1988. 146–147.

2. Jankovics József – Szörényi László: *Költészeti és életrajzi adalékok... Székelyhidi Nethlebius Mihály működéséhez*. In: Czibula Katalin et al. (szerk.): *Szín-Játék-Költészet. Tanulmányok a 80 éves Kilián István tiszteletére*. Partium-Reciti, Nagyvárad-Bp., 2019.

3. A matrikuláció időpontja 1743 május 18: *Alumni Oxoniensis, 1715–1886. Vol. IV*. Oxford, 1891, 1382.

4. Michael Nethlebius Székelyhidi: *Apophoreta Eucharistico-Votiva...* London [1744], latin képv. akrosztichon és anagramma II. György angol király tiszteletére. Nincs benne az *RMK III/XVIII. század* (Bp., 2005) kiadványban.

5. No. 1659 és 3042 sorszám alatt Bozzay Réka – Ladányi Sándor (szerk): *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*. ELTE, Bp., 2007. (*Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 15*).
6. Zoványi Jenő: *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*. 3. javított és bővített kiadás. Szerk. Dr. Ladányi Sándor. Ref. zsinati iroda, Bp., 1977. 276–277.
7. Incze Mihály: *Világi keserves bujdosásának...* Kvár, 1769. 16. Pándi Székely a többi közt filozófiát, fizikát és kémiát tanult Leidenben.
8. Gömöri György: *A bujdosó Balassitól a meggyászolt Zrínyi Miklósig. Tanulmányok*. Argumentum Kiadó, Bp., 1999. 201. Ez a katalógus Janus Pannonius és Szegedi Kis István mellett számon tartja Szenci Molnár Albert 1604-ben kiadott latin–magyar szótárát is.
9. Uo. 202.
10. Erről az ajándékozásról magától Bethlen Mihálytól tudunk: *Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695)*. Szerk. Jankovics József. Magyar Helikon, Bp., 1981. Idézi Gömöri, uo. 191 és 203.
11. Vö. Jankovics tanulmányát a *Magyar Könyvszemle* 1981/4 számában, magyar nyelvű tanulmányomat a szegedi Actá-ban (*Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, Tomus XXI*. (Szeged, 1985. 11–119) és angolul az *Angol filológia tanulmányok XVIII.* kötetében (Debrecen, 1985), 35–48.
12. *Teleki Pál külföldi tanulmányútja*. Szegedi Oktatástört. Munkaközösség, Szeged, 1984. 199.

MAGYAR ZOLTÁN

ŞTEFAN CEL MARE ALAKJA A MOLDVAI CSÁNGÓ NÉPHAGYOMÁNYBAN

■ Mátyás király alakjától eltérően, akinek neve csak szórványosan tűnik fel a moldvai magyar folklóralkotásokban (azoknak egy részét is a Magyarországra települt csángóktól jegyezték fel), Mátyás kortársa, a közel fél-száz évig (1457–1504) uralkodó Nagy István vajda (Ştefan cel Mare) népi emlékezete a helyi szájhagyomány integráns része. A 15. század második felében regnáló moldvai fejedelem történelmi nimbuszát nagyban emelte, hogy sikeresen szállt szembe a török expanziós törekvésekkel, és a Magyar Királyságtól való hűbéri függést is jelképpé tette.¹ A főbb városokban és folyóvölgyekben megtelepült, a 15. század második felében már jelentős számú moldvai magyarság értelemszerűen a saját uralkodójának tekintette István vajdát, olyannyira, hogy egyes 20. századi folklórgyűjtésekben egyenesen magyar származásúnak mondatik ő is, utalva arra, hogy a Tatos menti Borzfalván (Borzeşti-en) magyar nyelvi közegben nőtt fel/magyar apától és anyától született.²

Nagy István a moldvai román történelmi mondák és történelmi énekek központi alakja,³ sok tekintetben hasonló szöveggörnyezetben, mint a Kárpát-medencében Mátyás király.⁴ Azonban a moldvai mondák Mátyás királytól eltérően a vajda törökellenes harcait is kihangsúlyozzák, tartalmazva rendszerint Nagy István vallásos karizmáját is. Az egyazon név és a kegyességi vonások együttese magyarázza azt a jelenséget, hogy a moldvai magyar történelmi mondákban a 19–20. századra gyakran felcserélődik, illetve egybemosódik Szent István király és Nagy István alakja,⁵ különösen azóta, amióta (1993-ban) az ortodox egyház a moldvai uralkodót is szentté avatta.⁶ Hasonló keveredés a moldvai magyar szájhagyományban a magyar szentek (Szent István és Szent László) kapcsán is megfigyelhető,⁷ illetve Szent István történelmi/egyházi emlékezetének visszaszorulása a hagyománykörét elsősorban őrző északi csángók előrehaladott asszimilációjával, valamint az államalapító magyar király nevét őrző templomtitulusok (Kickófalva, Magyarfalva, Szőlőhegy) névváltoztatásával is magyarázható. A szájhagyomány spontán önmozgásán kívül tehát tudatos kulturális expanzió, nemzetpolitikai törekvés is megfigyelhető. Mint azt a klézseiek történelmi tudatát vizsgálva Turai Tünde írja: „A hagyományozódás során továbbadódó ismeretek mellé beszivárog a román kultúrát képviselő iskolai nevelés hatása, a román nemzeti ideológia, illetve az asszimilációs propaganda által manipulált történelemszemlélet.”⁸

Mindezek dacára, mint jeleztük, a nevezetes moldvai vajda alakja többnyire organikus módon, esetenként több száz éve öröklődő szájhagyományozott történelmi alkotásként tűnik fel a moldvai csángók körében végzett folklórgyűjtésekben. A vonatkozó epikus hagyományok és kultusz legkoráb-

bi nyomai a 19. század első feléből származnak. Az 1936-ban a moldvai csángó telepeket felkereső Gegő Elek a bákói fogadóban megszállva jegyezte fel az alábbi történetet, az elhangzás körülményeit is megemlítve:

„Vendéglőnk a’ rogozsinára (gyékény) ágyat készíté. Én a’ falon függő képeket, mellyek közül sz. Miklósé a’ moldvánoknál nem maradhat ki, szemléltetem; ’s a’ többi között István fejedelemnek egy csatáját látám nem apellesi ecsettel, hanem tarkabarka színbe mártott moldvai ujjal lemázolva. ’S ime épen ez ada vendéglőmnek a’ beszélgetésre tárgyat: elmondá t. i. hogy nagy István, a’ moldvaiak’ elfeledhetetlen vajdája, egykor a’ török ellen vivni szállt, de balszerencsével, ’s ezért megmaradott seregével visszatért a’ főváros felé. A’ szárnyas hír anyjához hamarabb eljutván, ez bezáratja a’ kapukat, ’s egyike felett övéinek körében várja fiát: kit, midőn elérkezett, kezében a’ város kulcsait tartván így szólítá meg: Fiam! Menj, előbb verd meg a’ törököt, aztán kapukat nyit a’ te anyád. Erre az elcsüggedtek neki bátorodván, másodszer rohantak az ellenségre ’s győzödelemmel tértek meg. Annyi tapasztalásom szerint is bizonyos, hogy mint nálunk a’ halhatatlan emlékezetű Mátyásról: ugy Moldvában a’ legutolsó földmivelő is tud valamit regélni nagy István vajdáról.”⁹

A közölt elbeszélés egyike a moldvai Nagy István-hagyománykör legelterjedtebb történeteinek, és a mondaváltozatok vélhetőleg egy évszázadokkal korábbi/közel egykorú verses történeti énekekre vezethetők vissza. A Bákó környéki Lujzikalagorban még a 20. század közepén is énekelték azt a történeti éneket (balladatöredéket?), amely bizonyos „Magyar István király”-ról szól.¹⁰ Kallós Zoltán egy guzsalyas alkalmával hallotta egy hetvenegy éves vak férfitől, ami csak megerősíti azt a feltevést, hogy a verset még a középkori énekmondó gyakorlat ihlette:

*Magyar István király
Országunk istápjá
Felköté a kardját,
Vevé trombitáját.*

*Kiment zajtójába,
Zudvarába lépett,
Hangozá keletre
S napszentületére,*

*Hogy gyüllyenek össze
Az ő gyermekei
Az ő gyermekei
Hadbéli fiai.*

*Össze es gyülének.
Fegyver alá tette
S háborúba indult
Dusmány eleibe.”¹¹*

Az 1950-es években Kallós Zoltán Lészpeden is gyűjtött egy olyan történeti éneket, amely a törökök ellen hadba induló és azokat legyőző Ist-

ván királyról szól. E húsz versszakos ének teljes szövegét a Kallós-hagyományban ez ideig nem sikerült fellelnünk, ezért itt annak Vargyas Lajos-féle kivonatát közöljük.

„1.»Elment István király, Már a háborúba, Elment az törökvel Már a háborúba. 2. Már István királynak A lábát ellőtték. Haza fogott menni Csendes hazájába.« Ezután kéredezkedik be anyjához, mert jönnek a törökök, de az nem hiszi el, hogy a fia, majd visszaküldi a háborúba, mert »Jaj már az országétt Halált kell szenvedni.« Erre összeszedi katonáit, levágják a törököt, hogy patakokban folyik a vér, s újra kéredezkedik be édesanyjához. Felésege »becsapja«, de édesanyja befogadja. Azután felveszi legszebb ruháját és megy a templomba.

19. »Akkor az harangok Meg fogtak zudulni: Szójjatok harangok, Hallelujátok ászlók! 20. Jaj már István király Most jó az templomba! Akkor már az ászlók Mind fejet hajtottak.«¹²

E részleteiben közölt ének számos kérdést vet fel, ugyanis nagy a valószínűsége annak, hogy szövegében két rokon jellegű történeti ének tartalmi és textuális jegyei ötvöződnek. A gyűjtő kommentárja szerint az ének Ștefan cel Mare moldvai fejedelemről szól, amit az adatközlő is sejtetett, mondván, hogy azt románból ő maga fordította. Ennek ellene vall ugyanakkor az, hogy Kallós szerint az öregasszony alig tudott románul, és hogy ez irányú kérésére egyetlen strófát sem tudott elmondani vagy elénekelni a román eredetiből.¹³ Annyi bizonyos, hogy e történet balladaként, történeti énekként vagy prózai narratívumként a 19–20. században moldvai román és magyar folklórban még egyaránt ismert lehetett – mint azt a Gegő Elek által feljegyzett variáns is igazolja.

Az ének és a Gegőnek elmondott történet szüzséje láthatóan azonos, mi több: a bákói adatközlő is nagy valószínűséggel magyar volt. Szembetűnő ugyanakkor, hogy míg a Kallós által gyűjtött két ének szövegének alapszituációja azonos, az előbbi, *Magyar István király* kezdetű töredék egyértelműen a moldvai magyar népköltészeti hagyományok részének tekinthető. Talán a névazonosság miatt került bele a lészpedi énekbe az „országunk istápjá” kifejezés is, amely mint állandósult formula, ugyancsak bizonyos énekmondói előzményekre utal. Ám hogy a két szöveg közül melyik tartozik inkább az eredeti rétegbe, ma már jószerével eldönthetetlen.¹⁴ Ez az egybemosás/felcserélés más adatokból is jól nyomon követhető a moldvai magyar folklórban. Tilesch Nándor 20. század közepén végzett gyűjtései alapján még azt tapasztalta, hogy a csángó szájhagyomány megkülönbözteti Szent István és Nagy István alakját, és kéziratos dolgozatában kis mondaciklust közölt a Bákó környéki falvakból a moldvai fejedelemről.¹⁵ Tilesch is jelzi, hogy ő maga is hallott még István királyt/Nagy István szerepeltető balladát/balladákat. E keveredés újabban a prózai folklóralkotások esetében is megfigyelhető. Lukács László említi, hogy Klézsén egy adatközlő sokat beszélt neki István királyról és a régi Moldva történetéről, ám Istvánt gyakran felcserélte, összekeverte Nagy István moldvai vajda alakjával,¹⁶ míg e sorok írója forrófalvi adatközlőtől hallotta azt, hogy a község határában valaha egy vár állt, amely Szent István, illetve Nagy István vára volt.

Lukács László említett klézsei adatközlője Nagy Istvánról szólván hosszasan idézte románul azt a még elemi iskolában tanult verset, amely

szintén a jelzett hagyomány műköltési feldolgozása, a 19. században élt román költő, Dimitrie Bolintineanu (1819?–1872) tollából. S noha Bolintineanu verse a 20. század második felében már bizonyosan folklorizálódott, illetve ismertté vált annyira,¹⁷ hogy kiszorította a korábbi, szájhagyományozott szövegváltozatokat,¹⁸ Rubinyi Mózes a századfordulón a Szeret völgyében gyűjtve, Gegőhöz és Kallóshoz hasonlóan még a monda/történeti ének organikus módon fennmaradt variánsát hallhatta.¹⁹

Gegő Elek kijelentése, miszerint „a’ legutolsó földmivelő is tud valamit regélni nagy István vajdáról”, nyilvánvaló túlzás, azonban az általa közölt és a magyar folklórban társtalan narratív típuson²⁰ kívül valóban egy földrajzi és tipológiai értelemben egyaránt kiterjedt mondakör maradt fenn Nagy Istvánról. A Szent László-mondakör egyik különleges típusát²¹ a Tázló forrásvidékén,²² valamint Bákó környékén²³ Nagy István kapcsán is mesélték, ugyanazzal a szüzsével: az egymástól elválasztott állatok olyan éktelen lármát csapnak, hogy a törökök nagy létszámú ellenséget sejtve, inkább futásnak erednek. Román szerzők, köztük a tudós moldvai fejedelem, Dimitrie Cantemir jegyezte fel azt a – feltételezhetően moldvai magyar – hagyományt, hogy a magyar király ellen vívott háborúban fogságba ejtett hadifoglyokat telepített le Nagy István Moldvában.²⁴ Cantemirhez fűződik a kotnári *Vörös erdő/Vörös tölgyes* névmagyarázó mondájának az ismertetése is: a 18. század elején papírra vetett – magyar és szász – hagyomány szerint az István vajda által legyőzött lengyel/török hadifoglyok vérérről és verejtékéről kapta nevét a terület, ugyanis ők voltak azok, akik a csata emlékére annak helyszínén felszántották, és makkal bevetették a csatateret.²⁵

A moldvai magyarok által *Estefány vajdának/Nagy Estány vajdának* is mondott Ștefan cel Mare narratív hagyománykörének az országot rangrejtve vagy éppen álruhában járó hős toposza/vándormondája is része. A moldvai csángó történeti mondák egyik alaptörténete Forrófalva névmagyarázó mondája, amelynek első, a *Magyar Nyelvőrben* 1876-ban közölt, klézsei szövegváltozatát nagy valószínűséggel a falu akkori plébánosa, Petrás Incze János jegyezte fel.²⁶ E történet szerint a fejedelem a falu határában járva megpillant egy helybeli leányt, aki egy *kicsi kártecskában* éppen vizet visz a mezőre az ott dolgozó apjának. A fejedelem megszólítja a lányt, inni kér tőle, és ivás közben óvatlanul egy gyűrűt csúsztat a fatedénybe. Nem sok idővel később az apa megtalálja a gyűrűt, kérdőre vonja a lányát, mire az elmondja neki, hogy egy idegennek is adott inni, és a gyűrű akkor kerülhetett a vizesedénybe. A monda folytatása szerint évekkel később megjelenik a községben újra a fejedelem, visszakéri a gyűrűjét, és azzal együtt a lányt is feleségnek. A hajadon Nagy István hitvese lesz, a falu pedig a lány apja, Forró János után kapja a Forrófalva nevet.

Egy nagy tudású, gazdag folklórrepertoárral bíró forrófalvi adatközlő az 1990-es évek elején így mesélte a Bákó környéki falucsoport déli csángó eredetű településeinek két-három emberöltővel korábban még általánosan ismert történetet:

„Vót itt egy Forró János nevű gazda sok-sok esztendővel ezelőtt. Kapált a Zátolon, kint a mezőbe’. Vót egy nagyobbecska leánya, s kűdte vizér’, hogy legyen mit igyanak a munkába’. Úgy mondták az öregek, a Kálom kűtja, forrás ott, hogy hojzon vizet a kártecskával. A leány elment,

sz mikor tért meg, jött visszafelé, akkor összegyűlt valami idegen emberekkel. Egy közülük mondta vala, hogy adja neki a kártecskát, igyon ő es vizet, mert megszomjúhódott erőst. A' vót Nagy Estány vajda, a fejedelem, de akkor még a' es éfiju vala. A leány adta neki, hogy igyon belülle, s mikor ivutt, kihúzott egy gyűrűt az ujjából, s tette bé óvatlan a kártecskába, a vízbe. A leány ezt látta. Azok ott hamar tovamentek, s a leány ment vissza az apjához, s hírelte, hogy ne, mi történt: jöttek vala idegenyek, egy vezető vót velik, aki kért vizet s ivutt, s né, mit tett belé a kártecskába. Forró János megnezte a gyűrűt, s mondta leányának:

– Leányom, ez nagyot jelent: ezér' a gyűrűér' még megkeres az tégedet, aki ezt bétette a kártyába.

Éppe ugy es vót. Mikor Nagy Estényt megtették királnak, újra eljött, s elvitte magával a palatába azt a leányt magához, feleségnek. Ezt örökké beszélték itt nekünk a faluba' az öregek. Egy nyámunk es örökké emlegette, hogy az a mi nemzetségünk vót, Estány vajdának az asszonya tőlünk eredett innén Forrófalvából. Arról az embertől, az apjáról kapta nevét a falunk es, ő utána nevezetik Forrófalvának.”²⁷

Rubinyi Mózes és Tilesch Nándor 20. század első feléből származtató moldvai gyűjtéseiben a vidéken álrühában (pásztorként) szolgálatot vállaló Nagy István szerepel.²⁸ Ott jártát több nevezetes hely is megörökíti: egy máig létező kút Forrófalván, amely mellett a fejedelem találkozott a vizet vívő leánnyal,²⁹ egy kőasztal a Frumósza feletti hegytető tisztásán, ahol elköltötte az ebédjét falubeli szépséges szeretőjével (lásd még a székelyes csángó község néveredetét).³⁰

A moldvai csángó Nagy István-hagyományok egy további csoportját mindazok az alapítási mondák képezik, amelyek birtokok, kultúrjavak eredetét tulajdonítják a vajdának. A Rubinyi Mózes által gyűjtött birtokalapítási hagyományok szerint a felesége, illetve saját magyar testőrének adományoz földbirtokot, egy bogdánfalvi monda szerint úgy, hogy a testőrök annyi földet kapnak, amennyit a kasokból kibocsátott méhek berepülnek.³¹ Nagy István kegyességi aurájával függ össze, hogy moldvai templomalapítások kapcsán is gyakran tűnik fel a neve. Bizonyára valamilyen krónikás hagyományra, írásos előzményre vezethető vissza az az értesülés, miszerint a szinte örökösen hadban álló vajda minden, törökökkel vívott háborúját követően egy-egy (összesen 44) templomot épített.³² Több csángó adatközlő is kihangsúlyozta, hogy a templomokat a feleségével közösen építette, illetve nagypataki mondaváltozat szerint vetélkedtek a templomépítésben, annyira, hogy az asszony a férjénél kettővel többet létesített.³³

E templomalapítási hagyományok részeként a moldvai csángó folklórnak néhány különlegesnek mondható mondatípus is része. Klézsén³⁴ és Nagypatakon³⁵ jegyezték fel, hogy Nagy István az általa kilőtt nyílvevesszővel jelölte ki a templomépítésre alkalmas helyet.³⁶ A szülőfalujában álló középkori templom alapításmódja más olvasatban egy bűn és bűnhődés típusú történet.³⁷ E hagyomány szerint a vajda lelkiismeret-furdalásból engesztelő áldozatként épít templomot egy gyerekkorában játékból felakasztott pajtása emlékére.³⁸ Egy másik moldvai vándortörténet azt örökíti meg, hogy a fejedelem annyira elégedett volt az elkészült egyházi épülettel,

hogy megölette az építőmestert, nehogy az egy más országban még szebb templomot építsen.³⁹

Nagy István későbbi szentté avatását előlegezik mindazok a hagyományok, melyek nem csupán a keresztény hit védelmezőjeként és terjesztőjeként, hanem mélyen vallásos, istenfélő emberként örökítik meg. E körbe tartozik az a többek által is feljegyzett látomásszöveg, miszerint a halott uralkodó szelleme megjelent a lészpedi „Szent leány”-nak,⁴⁰ megjövendőlvé a gyűlölt román pártfőtitkár (Nicolae Ceaușescu) közeli bukását. Az egyházi tradíció szerint utolsó szavaival is az Istent magasztalta, és a Miatyánkkal az ajkán halt meg.⁴¹

A fent ismertetett hagyományok a moldvai csángó néphagyomány részeként őrzik Nagy István moldvai vajda emlékét. Többségükben a nevezett fejedelem korától folyamatosan magyarok által lakott és hajdan „rezes” (*răzeș* = részes) jogállású,⁴² déli csángó településeken, kisebb részt pedig a később települt csángó falvakba jegyezték fel azokat az utóbbi másfélszáz évben. További kutatásokat igényel, hogy a Románvásár környéki északi csángó településeken is része-e – s ha igen, milyen formában – Ștefan cel Mare alakja az ottani szájhagyományozott népi műveltségnek, illetve úgy általában is a moldvai román folklórnak, ugyanis a hagyománykör monografikus igényű feldolgozása ez idáig még a román néprajztudományban sem történt meg. E hiány ismeretében még inkább kitűnik az ismertetett moldvai magyar epikus tradíciók jelentősége, részint azért is, mert e hagyománykör azon kevesek egyike, melyek egy végtére is a magyar történelmi emlékezeten kívül álló történelmi hősnek, egy idegen uralkodónak állítanak a folklórban emléket.

■ JEGYZETEK

1. A vajda ellen vonuló Mátyás király serege 1467. december 15-én Moldvabányánál vereséget szenvedett a moldvai vajda hadaitól, és az ütközetben maga a király is megsebesült.
2. Kallós Zoltán: *Gyűjtési élményeim Moldvában*. In: Péterbencze Anikó szerk.: „Moldovának szip táiaind születte...” Magyarországi Csángó Fesztivál és Konferencia. Jászberény, 1993. 95–106. itt 106.
3. Tony Brill: *Legende populare românești*. II. Editura Minerva, Buc., 1981. Az általa beharangozott román mondakatalógus történelmi mondákat felölelő része csak szöveggyűjtemény formájában készült el. Benne a legtöbb mondat Ștefan cel Mare-ről közli, mintegy tucatnyi folklórszöveget.
4. A téma monografikus igényű áttekintése: Magyar Zoltán: *Mátyás király narratív hagyományköre. Típus- és motívumindex*. Balassi Kiadó, Bp., 2017.
5. Vö. Faragó József: *Ștefan cel Mare a moldvai csángó néphagyományokban*. Igaz Szó 1957. 26. sz.
- 5; Lukács László: *Szent István magyar király a néphagyományban*. Ethnographia 1997. 99–110. itt 104; Móser Zoltán: *Melyik István, melyik király?* In: Uő: *Álmodik a múlt*. Pro Print Könyvkiadó – Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, Csíkszereda–Székesfehérvár, 1997. 46–52; Magyar Zoltán: *Szent István a néphagyományban*. Osiris Kiadó, Bp., 2000. 104, 165–168; Lukács László: *Ezer év gyöngye. A magyar történelmi néphagyomány köréből*. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2013. 54–60; Uő: *Szent István király a néphagyományban*. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2021. 98–104.
6. Hasonlóképpen Szent István királyt is kanonizálták 2000-ben az ortodox egyházban.
7. Magyar Zoltán: *Szent István a néphagyományban*. 99–104.
8. Turai Tünde: *Történelmi tudat vizsgálata Klézsén*. In: Pozsony Ferenc szerk.: *Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben*. Telesi László Alapítvány, Bp., 1999. 131–143. itt 137.
9. Gegő Elek: *A' moldvai magyar telepekről*. A' Magyar Királyi Egyetem' betűivel. Budán, 1838. 23.
10. Szent István királyról szóló bánsági román és felföldi szlovák történelmi énekek: Alexics György: *Vadrőzsapör*. Ethnographia 1897. 73–88. itt 81–82; Csanda Sándor: *Magyar–szlovák kulturális kapcsolatok*. Madách Kiadó, Bratislava, 1959. 8–9. Közli még: Magyar Zoltán: *Szent István a néphagyományban*. 163–165.
11. Kallós Zoltán: *Ismeretlen balladák Moldvából*. Néprajzi Közlemények 1958. 51–70. itt 51.
12. Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. II. Zeneműkiadó, Bp., 1976. 573–574.
13. Vargyas Lajos: i. m. 574.
14. Vargyas a román folklórból vagy népszerű énekkincsből újabb időkben történt átvételre tippelt (Vargyas Lajos: i. m. 574.), és hasonló álláspontra helyezkedett Móser is (Móser Zoltán: i. m. 49–50).

- Vargyas hívta fel a figyelmet arra, hogy a lézpedi szöveg részét alkotja a *Törököktől hazaszökött lány* balladatípusában honos fel nem ismerés jelenete is.
15. Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma (Budapest) 10041/102–111. – Tilesch Nándor gyűjtése, 1944–1957.
16. Közli Lukács László: *Ezer év gyöngye*. 55–57; Uő: *Szent István király a néphagyományban*. 98–100. A vers eredeti címe: *Muma lui Ștefan cel Mare* [Nagy István anyja].
17. Bolintineanu verse az 1980-as években is része volt memoriterként a romániai általános iskolai tananyagának (Csörgő Anna Mária szíves közlése).
18. Vö. Lukács László: *Ezer év gyöngye*. 55–57; Gál Péter József: *Szent László. Magyarországnak édes oltalma*. Kairosz Kiadó, Bp., 2017. 55–57.
19. Rubinyi Mózes: *Adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához*. Magyar Nyelvőr 1901a. 57–65, 109–116, 170–182, 227–235. itt 170.
20. Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex* IIa. Kairosz Kiadó, Bp., 2018. 352. Típuszáma: MZ II. G 211. A törökverő hős.
21. Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex* IIa. 142. Típuszáma: MZ. II. D 86.3. A rémisztő állatsereg.
22. Gál Péter József: i. m. 57. 86.
23. Kónya László (szerk.): *Mesék és legendák a Kárpátok-Euró régió történelméből*. A mesék és legendák gyűjtését megszervezte és a könyvet összeállította Kónya László. Pro Europa Liga, Szatmárnémeti, 2003. 20–21.
24. Dimitrie Cantemir: *Moldva leírása*. Fordította Köllő Károly, Cselényi Béla, Debreczeni József. Az előszót írta Cselényi Béla. Kriterion, Buk., 1973. 41–42. Utal rá Mikecs László: *Csángók*. Bolyai Akadémia, Bp., 1940. 57.
25. Dimitrie Cantemir: i. m. 56. A mára csekély számú kotnári katolikusok az ottani régi országot eredetét a mondában említett fejedelemnek tulajdonítják (Petres László gyűjtése, 2021).
26. *Magyar Nyelvőr* 1876. 17. Közli még Domokos Pál Péter: „...*édes Hazámnak akartam szolgálni...*” Kájon János: *Cantionale Catholicum. Petrás Incze János: Tudosítások*. Szent István Társulat, Bp., 1979. 1476.
27. Magyar Zoltán gyűjtése, 1991 (Csurár Antal, sz. 1915). A mondának 20 szövegváltozatát jegyezték fel az utóbbi másfélszáz évben.
28. Rubinyi Mózes: i. m. 227–228; Uő: *A moldvai csángók multja és jelene*. Ethnographia 1901b. 115–124, 166–175. itt 171; Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma 10041/106–108.
29. Kallós Zoltán: *Gyűjtési élményeim Moldvában*. 106.
30. Faragó József: *Ștefan cel Mare a moldvai csángó néphagyományokban*. 5; Farkas Adrienne: *Határőrző*. Magyar Nemzet 2010. augusztus 21. 32.
31. Rubinyi Mózes: *Adalékok a moldvai csángó nyelvjárásához*. 227–228; Uő: *A moldvai csángók multja és jelene*. 171–172.
32. Lukács László: *Sárfőtől Mezőföldig. Táj- és népkutatás Fejér megyében*. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2009. 407.
33. Rubinyi Mózes: *Adalékok a moldvai csángó nyelvjárásához*. 227; Uő: *A moldvai csángók multja és jelene*. 170.
34. Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága*. Folklor Archívum 12. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Bp., 1980. 56.
35. Magyar Zoltán Archívum (Nagymaros) 102471. – Jakab Sándor és Kenyeres Oszkár gyűjtése, 2014.
36. Bosnyák Sándor: i. m. 56.
37. Gazda László: *Vrancea kincsei pionírexpedíció*, III. rész. *Moldvai Magyarság* 2010. 1. sz. 14–15. itt 14. E monda típuszáma: MZ VI M 18. Öngyilkosság játékból. – Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex*. I. Kairosz Kiadó, Bp., 2018. 256.
38. E hagyomány folklórpárhuzamaihoz lásd Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex*. VI. Kairosz Kiadó, Bp., 2018. 299. Típuszáma: MZ VI. M 18. Öngyilkosság játékból.
39. Bosnyák Sándor: i. m. 67. Vö. Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa. Típus- és motívumindex*. I. 256.
40. Ferenczes István: *Jánó Ilona pokolra száll*. Hitel 1996. 7. sz. 45–57; itt 56.
41. Bosnyák Sándor: *A lézpedi látóleán*. Kharón. Thanatológiai Szemle 2000. 1–2. sz. 62–90; itt 78–79.
42. Vö. Pozsony Ferenc: *A moldvai csángó magyarok*. Gondolat Kiadó – Európai Folklor Intézet, Bp., 2005. 159.

DEMÉNY PÉTER

MONDATÉPÜLET

Nagy Hajnal Csilla: *Hét*

■ „Még nem döntöttem el, ez menyire zavar.” (134.) N.-nek ez a mondata lehetne akár Nagy Hajnal Csilla regényének jelszava vagy valamiféle összefoglalása. Hét olyan szereplő meséli el a könyvet, akik mind pótcselkvésekben élnek, és ezt többé-kevésbé tudják is magukról. Olyan emberek, akiknek a szerelem csak testiség, mert félnek attól, amit érezhetnének, ha azt éreznék, amit valójában éreznek. Ezért adja Frankie az anyjának vásárolt csokit a börtön portásnőjének, s hazudja az anyjának, hogy olyant nem talált, amilyent az anyja kért.

„A *Hét* munkacímét viselő kisregény első fejezete még 2014-ben íródott, abban a hiszemben, hogy egy novella. A narrátor elmesélte egy hetét, a rutint, amibe belefagyott, még ha ő nem is egészen érzékelte ezt a létet (legalábbis ki-mondva nem) belefagyásnak. Később ennek a narrátornak (Annának) a hetéből kivált valaki (Kele), jelezve, hogy ő is hasonló rutinba van bele, ha nem is fagyva, ágyazódva, kényelmesedve. Folytatták ezt a kiválást, egészen mostanáig, míg végül heten lettek” – írja Nagy Hajnal Csilla *A Szem* portálon,¹ nyilván azzal a szándékkal, hogy kontextusba helyezze a fejezetet, s így a regény születésének folyamatáról is elárul valamit. Eszerint a

kötet mintegy „kihasadt” egy kezdeti magból, amely köré felépültek aztán a további részletek.

Én ebből a regényből értettem meg Sally Rooney *Normális emberek* című művét, melyet annak idején nem szerettem, annyira idegenül hatott. Ott azonban sok minden történik, és talán ez a „sokmindenség”, a társadalom szélessége és tarkasága terelte el az érzékenységet. A *Hét* ugyanis olyan, mint ha a *Normális emberek* bezárták volna egy szűk szobába. Nagy Hajnal Csilla könyve koncentráltabb, sűrűbb és egyoldalúbb valamiképpen. Kifejezően beszél egy világról, amely egyre inkább az olvasó világa is, s amelyben az emberek úgy tesznek, mintha élnének, de maguk sem értik, miért is olyan fontos ez. „Mint két rajzfilmfigura, úgy élnek a fejekben ők ketten. Egy jóságos, kapkodva ugráló nyúl, és egy ki-mért, alapvetően jóindulatú krokodil. Pontosan annyi kiterjedést és dimenziót használnak velem szemben, és talán az egész életükkel szemben is, amennyire feltétlenül szükségük van, egy milliméterrel sem többet. Tanulságos. Vagy hát miért is lenne az.” (Frankie, 72.) Semminek nincs értelme, aminek van értelme, annak sem kell *elfogadni* az értelmét vagy azonosulni vele. Mindent kívülről kell látni,

végül már magunkat is, mindig tükröket kell hurcolnunk magunkkal, mert ha beleugrunk, akkor megsebződünk, és ez feltétlenül rossz. Inkább vigyázunk magunkra, és nem élünk meg semmit.

Ennek az életmódnak többek között az a veszélye, hogy közhelyeket kezdünk mondani, nagy ürességeket, amelyek mély gondolatnak látszanak. Az előbbi idézet végén is ott a veszély, de ott még megmenti a szöveget a szereplő hitelessége. Csakhogy mivel minden szereplő ugyanazon a nyelven beszél, és nem mindig lehet megnyugtatóan jellemezni őket (erre már Codău Annamária kiváló kritikája is felhívta a figyelmet),² az olvasó olykor hajlamos a szereplők beszédét az íróéval egybelátni, az ő közhelyeiket az író közhelyeiként olvasni.

Igaz viszont, hogy ha nincs nagy közös történet (diktatúra, forradalom, háború stb.), akkor ez a semmi a közös, amelyről a nagy ürességek szólnak. Ezért jó választás a száraz cím, ezért tűnik jó vá-

lasztásnak a mindig egyforma nyelv. És ezért nehéz mégis végigolvasni a könyvet, mint ahogy végigírni sem lehetett könnyű. Ellenben ezért maradnak meg olyan élesen a megígért, de másnak adott csokik, a Lindának nevezett éjjeli lámpa, az új boltok mániákus és városokon átívelő felkutatása. A hét (hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek, szombat, vasárnap) monotóniája zsbibasztó, ezek a rögeszmék vagy rögcselekvések üdítők. A monotónia eluralkodik, de ez is volt a művészi szándék.

A *Hét* jó könyv; nem a hibátlan-ság, hanem a merészség értelmében. Egy közömbös és szenvedő nemzedékről írni, amelynek a közömbössége abból az életből fakad, melyet már a szülei is éltek – ez nem is vigasztaló, nem is kecsgetet megrázó sikerrel. Az író azonban nem a vigaszért ír, nem is a sikerért; vagy ha igen, azért a vigaszért és azért a sikerért, mely a jól megformált mondatokban és a belőlük megannyi mindenből felépített mű munkafolyamatából árad.

■ JEGYZETEK

1. <https://aszem.info/2019/08/nagy-hajnal-csilla-het-regenyreszlet/>

2. Codău Annamária: *Az üresség édes rutinjai*. Könyvterasz 2021. október 12. <https://konyvterasz.hu/az-uresseg-edes-rutinjai/>

IRODALMI ARCÉL

ESZMETÖRTÉNETI OLVASATTAL

Szász László: *Bánffy Miklós. Az erdélyi szellem arisztokratája*

■ Szász László Bánffy-könyvének legfőbb újdonsága, hogy a közismerten reneszánsz egyéniség életművéből a legértékesebbnek, általa legmaradandóbbnak mondott szeletet, az íróit vizsgálja, az irodalomtörténeti kiindulópont mellett leginkább eszmetörténeti háttérrel. Szász nem életrajzi mozzanatok alapján akar a szövegekhez eljutni, de a biográfiai tények és legfőképp a vallott eszmék nélkülözhetetlennek bizonyulnak egy monografikus igényű, összegző munka esetében, akkor is, ha „csak” a szépíró áll a kötet középpontjában, miközben annak lapjain előrehaladva fokozatosan derül fény rá, hogy ezt a pazar életművet mégiscsak a lenyűgözően sokrétű munkásság koordinátarendszereiben érdemes szemlélni. A szerző arra a felismerésre jut, hogy a vizsgált prózán átsejlik Bánffynak minden karakterisztikuma, de még „a mecénás és a nemzetgazda személyiségjegyei” is. Talán ezért is kerülhetett kötete alcímébe egyfajta magyarázatképp „az erdélyi szellem arisztokratája” sor, mely a társadalmi rangot a maga nemes szándékával eszmetörténetivé fordítja át, az életműben központi szerepet játszó erdélyi gondolatot, a transzilvanizmust is hangsúlyozva, ugyanakkor legalább ennyire elbírt volna a kötet véleményem szerint kiegészítő, pontosító alcímként azt

is, hogy az író Bánffy/Kisbán Miklós. Szászt ugyanis – mint a kötet bevezetőjében maga vallja – elvileg és mindenekelőtt az író érdekli, bár, látni fogjuk, vizsgálódásai egyáltalán nem csak irodalomtörténeti keretekben mozognak.

Mielőtt e vállalkozás lényegi vonásaira térnék, érdemes a Bánffy-kutatás előzményeire és az életmű vizsgált szeletére egy rövid pillantást vetnünk. Gróf losonci Bánffy Miklós közismerten sokoldalú tevékenységéről 2006-ban jelent meg utoljára egy nem túl terjedelmes és szépirodalmi szempontból nem is túl mély életműösszegzés. Ennek első felében a szerző, Takács Péter a közéleti, politikai pályát elemezte, utána következett csak a művészi. Az ezredforduló után eleve szerencsés módon meglódult viszont az oeuvre körüli kutatói érdeklődés számtalan diszciplína irányából, amire részben Szász László is utal könyvében, akkor is, ha sajnálatosan nem tárja fel tételelesen az utóbbi két évtized szakirodalmát, holott ez – főként a szépirodalmi szegmensre vonatkozó irodalomtörténeti munkák esetében – egyáltalán nem lett volna „megszámlálhatatlan mennyiségű”, ahogyan a kötet legelső lapján ezt olvashatjuk. Tudomása van természetesen a fontosabb szakirodalomról, egyebek mellett az író születésének 140. évfordulóján,

2013-ban Kolozsváron és Budapesten szervezett konferenciákról és az ott elhangzott, azóta tanulmányformában is közölt előadásokról, egyiken maga is előadott, ezek révén pedig kellően tág és hasznos rálátással bír a történészek, irodalom- és színháztörténészek, sajtó- és szellemi-történészek legújabb kutatási eredményeire. Mindezek fényében könyve külön fejezetekben tárgyalja a mecénás Bánffy, a novellistát, a politikai dokumentumok szerzőjének összetett kérdéskörét, ahogyan a transzilvánistát és az irodalomszervezőt is, végül pedig az életmű gerincét létrehozó regényíró, vagy a sikeres színpadi művek szerzőjét. Ha nem is külön fejezetben, de az átlagolvasó mindezen elemzések között bőven értesülhet a nagyon gazdag életmű egyéb, nem irodalom- vagy művészettörténeti teljesítményeiről is. Bánffy sokoldalú munkássága, társadalmi feladatai, politikai vagy éppen egyházi szerepkörei, örökölt és szerzett címei, vezető beosztásai és az azokkal járó napi feladatok sokáig túlságosan is lefoglalták ahhoz, hogy elsődlegesen az írásnak szentelje életét. Nem is akart ebben a pózban tetszelegni. De kezdetektől tudatosan különválasztotta (névlegesen is) a közszerelőt az írótól, épp azért, hogy ne, vagy ne csak az erdélyi arisztokrácia leggazdagabb tagját lássák benne, akinek már édesapja is országgyűlési képviselő s a főrendiház tagja volt. Nehéz teher lehetett mindez egy olyan összetett és változó korban, amikor csak keveseknek adatott meg, hogy az írói pálya amolyan főfoglalkozásuk legyen. Mindazonáltal maga az írói tevékenység is tovább oszlik, hiszen a szépirodalmi és színpadi szövegek mellett az életpályát emlékiratok is bőséggel gazdagítják. A Kisbán Miklósként jegyzett oeuvre ilyenkor tu-

datosan átvált Bánffyra, a visszaemlékezések, memoárok, egyes történelmi esszék az *Erdélyi Helikon* hátsólapjain is mind Bánffy néven kerültek publikálásra, ahogyan jól megfontoltan az 1930-as években az életút főművének mondható vállalkozását, ismert regényhármását is már saját néven (még a grófi címét is használva) jegyezte, nem véletlenül.

Szász László könyvében nagyon helyesen nem akarja a tisztán szépirodalmi alkotásokat az önéletrajz közvetett dokumentumaiként olvasni, ezeket elsődlegesen a maguk helyén, tehát a fikció világában (prototípusok, esztétikai kategóriák felől, prózapoétikai és stílári vizsgálgódások révén) értékeli, ám mindeközben mintha túlságosan is tartana attól, hogy az egyes alkotások elemzése során a pálya afféle „fejlődésrajzát” adja. A kötet így nem időrendben építkezik, hanem tematikusan, egy-egy szeletet bemutatva az írói életműből, ez pedig legalább annyira az előnyére válik, mint hátrányára. A meglehetősen szétartó bevezető után az olvasó egy-egy tematikus nagytanulmányt kap tulajdonképpen a novellista vagy a színpadi szerző jelentőségéről, itt hézagpótló elemzésekbe lapozhat bele, de amennyiben a kötetet monografikus összegzésként is olvassuk, akkor óhatatlanul azt tapasztaljuk, hogy a kötet fejezetei idősíkok között oszcillálnak, szükségszerűen meg-megismételve már elhangzott tételeket, vagy éppen csak bizonyos szépirodalmi szövegek elemzései, ehhez kapcsolt eszmetörténeti tézisek során említenek meg alapvető társadalmi funkciókat, melyek a teljes irodalmi életpálya szempontjaiból is kardinálisak. A kezdeti drámák, így az 1906-os *Naplegenda* vagy az 1912-es Attila-dráma, *A Nagyúr* elemzése ekképpen csak a kötet

utolsó harmadában kerülnek bemutatásra, jóval azután, hogy az olvasó megismerheti Bánffy novelliszti-káját, a két világégés közötti erdélyi szellemi élet vezetőjeként betöltött szerepököréit, vagy éppen az életmű gerincének mondott trilógiáját. Az utóbbi kettő, tehát az erdélyi működés, mindenképp a kötet fókuszpontját jelenti. A szerző persze nem volt könnyű helyzetben. Olyan metodikát kellett választania, mely az említett írói arcéleket (a szépíró és az emlékiratszerzőt) egyaránt láttatni tudja, mindezt valamiképp egységesen, az írói teljesítmény mindazonáltal így csak a legkritikább esetben került a kortársai közé, mondhatni a korszak eleven szépirodalmi szövetébe, más alkotók szövegeivel érdemi összevetésre. Ezáltal pedig a könyv akaratlanul is újfent azt erősíti, amit lebontani szándékszük: Bánffyról leginkább egy magányos alkotó képe rajzolódik ki az olvasók előtt. Pedig Bánffy nem mindig volt mecénás, ahogyan intendáns vagy külügyminiszter sem, s ha elsődlegesen az írói munkásságot kívánjuk hangsúlyosan vizsgálni, akkor feltétlenül látnunk és láttatnunk kell, hogy nem csak egész élettere, korábbi világa változott meg radikálisan több ízben is az új század hajnalától mondjuk az 1940-es évek legvégéig, hanem a kor irodalomeszménye is változóban volt, többször is, amihez viszont a szépíró Kisbán igyekezett nagyon is tudatosan viszonyulni. Választott írói nyelve, kifejezési formája bizonyítja ezt már első novel-láskötetében, de legfőképp az 1926-os *Maskara* és az azt követő művek esetében is. Talán ezért is megérte volna röviden felvázolni a kötetben a fél évszázadot átfogó írói életmű kapcsán az irodalmi élet különböző fókuszpontjait, hogy az irodalom-történetben kevésbé járatos olvasók

a keletkezéstörténet tágabb irodalmi kontextusait és elvárásrendjét is érzékelhessék, mondjuk korszakok határmezsgyéjén: a nemzeti klasszicizmustól az irodalmi modernség különböző hullámaiig és hatásukig a képletes magyar irodalmi mezőben. (Gondoljunk csak a századelő kezdeti, esztétizáló modernségére s majd az avantgárd törekvésekre, később a szintetizáló vagy hagyományőrző(bb) modernség-alakzatokra, melyek bizonyos fokig az irodalmi feladatelveket is mozgásba hozták a húszas években összmagyar szinten, tehát nem csak az úgynevezett „utódállamokban”, s természetesen a konzervatív és népi irányokra is). Kitérve akár az irodalom társadalmi funkcióit szűkebben vagy tágabban értő, támogató vagy kritizáló irányzatokra, s legfőképp a két világégés közti új történelmi-politikai helyzetben az ezekre adott, adható válaszokra, melyek – szépíróként és az *Erdélyi Helikon* főszerkesztőjeként – Bánffyt is óhatatlanul érintették. Mindez még a Bánffy életében is megtapasztalt felemás, leginkább „hátrányos helyzetű” kritikai recepció miatt is fontos lehetett volna.

Annál is inkább, mert Szász láthatóan túlságosan sokat vív kötetében a recepcióban általa is babonának mondott jelzőkkel, amire kénytelen vagyok kitérni. Takács említett monográfiája, s számtalan más szerző – e sorok írója is – felemlítette már, hogy az 1965 utáni recepcióban mindvégig elő-előtolakodik Illés Endre Bánffyt oly súlyosan elmarasztaló, felelőtlen és nyilvánvalóan tarthatatlan sora, a *dilettante*-billog. Ablonczy László a *Hitel* hasábjain az ezredfordulón már tételesen cáfolta Illés „balítéletei”-t, de Gaál Gábor „osztályszempontú” marxista bírálata fölött is lapozhatnánk vég-

re, akkor is, ha ezek itt-ott még ma is tagadhatatlanul kísértének az életmű bizonyos olvasói megítélésében. A professzionálisban viszont talán már nem kellene (közvetetten) nekünk magunknak továbbéltetni őket. Ennél is érthetlenebb volt számomra, hogy a szerző miért foglalkozik Ady Endre összességében sokkal inkább dicsérő, mint amennyire sután bíráló soraival már könyve legelső oldalaitól, odáig menve, hogy Marosi Ildikó remek Bánffy-könyvének megalapozott soraival is vitázni kész, azt állítva, hogy Ady pusztán „cinizmusát csiszolta” volna Bánffyn. Később túllontúl kedves szerzője védelmében odáig jut, hogy visszavágásként inkább Ady „próza műfajokkal kapcsolatos” tapasztalatlanságát, vakságát bizonygassa, fölöslegesen, kritikáit pedig „kéthangú”-nak mondja, miközben Ady Bánffyról (1906-ban és 1914-ben is) elismerőleg nyilatkozott. Már első cikkében is azt írta: „Több, mint literary gentleman. Európai ízlésű, elmélyedt, finom lelkű ember. Sokat olvasott s hasznosan.” Aki behatóan ismeri Ady kritikai apparátusát, az pontosan tudja, hogy neki a hozzá legközelebb állókról is volt egy-két maliciózus sora, mindez azonban nem von le semmit az összképből. Márpedig Ady két ízben is írt Bánffyról, ami önmagában is nagy szó, ritka pillanatot kritikus gyakorlatában. Ezzel szemben Bánffy szépírói pályája tagadhatatlanul későn indult! Jegyzett ugyan valóban sikeres színpadi darabokat a századelőn, de első, írói nevén vállalt prózakötete csak 1914-ben jelent meg. Ady kedvesen suta „amatőr” jelzője ennek tudható be. Az addigra jól ismert politikus és közéleti ember, egy Adynál négy évvel idősebb szerző – bármilyen furcsa is ez a mából tekintve – ekkor

debütkötetel jelentkezett. Pontosabban csak ekkor, amikor már túl volt a negyvenedik életévén. Az „íróság” – írta Ady a *Nyugat* hasábjain – mindenkoron „megmaradt szerelmének, örök, tehát szent boldonságának”, e novelláskötete viszont mutatja, „hogy szeretne komolyak által is komolyan vétetni”. Szász sajnálatosan félreért, vagy nem adekvát módon argumentációjához példaként citál egy másik, korábbi Ady-beszédet is. 1908 szeptemberében, az első *A Holnap*-antológia bemutatásán (s nem a Holnap Társaság ülésén!) Ady Nagyváradon elmondott beszédében Bánffy nevének egy hosszabb felsorolásban történő említése teljesen mellékes, az akkor még irodalmi művekkel alig jelentkező író meg aztán pláne az, egyetlen példa csupán egy hosszú (s persze, akár vitatható) argumentációban, ami Ady szemében épphogy Erdélynek a kiegyezéssel feladott, feladni vélt függetlenségét siratta el. Mindennek kifejtéséhez tágabb kontextust kellene itt vázolni, s legalább az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* s még egy tucat más Ady-cikket felsorolni, melyek Erdély „életrevalóságát” és a magyarországihoz képest mindenkor európeé- rebb és progresszívebb szellemét jegyezték ekkoriban. De Kós Károly ezekből az Ady-írásokból is kiinduló argumentációját is idézhetném, mely egy hangsúlyosan „országtranszilvanista” eszmekör részeként az elszakított Erdélyben autonóm közigazgatási területet remélt, majd legalább a három legfőbb nemzet alkotta lelki egységet hangsúlyozta az 1920-as évek végén is, sikertelenül. Nincs kellő tér erre kitérnem, de Ady és társai akkor, ott Nagyváradon, tehát az új század első évtizedében épp az irodalmi decentralizáció ügyében mozgódtak. Mindez

azért fontos, mert Szász László könyve összetetten tárgyalja későbbi fejezeteiben a transzilvanista Bánffy, csak talán nem veszi észre, hogy Kós és Kuncz, vagy fiatalabb író társaik – elég itt csak Tabéryre, Ligetire, P. Gulácsy Irénre vagy Berde Máriára utalnunk – épp *A Holnapra* mutattak rá az 1920 utáni kataklizmában is mint vigasztaló regionális példára, decentralizációs törekvésre. Lám, lehetett némiképp Budapesten kívül is, nélküle is, bizonyára most is lehet majd. „Lehet, mert kell!” – ismerjük Reményik kisebbségi körülményekre vonatkoztatott szentenciáját az 1930-as évekből. Ezeknek az alkotóknak a kezdeti pályaszakasza ráadásul mind – közvetve vagy közvetlenül – *A Holnap* kisugárzásához is köthető. Kuncz eleve úgy fogalmazott egyik 1926-os írásában, hogy Ady és *A Holnap* nélkül „a mai erdélyi líra el sem képzelhető”.¹ És ami ennél is fontosabb: a teljes, önállósodni kényszerült erdélyi magyar irodalom 1920 után Adyt, Széchenyit és Szabó Dezsőt vallotta szellemi vezetőjének, nem véletlenül, s nem kis mértékben egy egészséges nemzetkritika miatt is. Bánffy aligha vallott mást. Egész életműve ennek a jegyében telt és alakult.

Nem csupán művelt arisztokrata, hanem autonóm gondolkodó és elveihez mindenkor következetes személyiség volt. Megtehette. Belső, morális parancsra s már csak anyagi köteléktől mentes helyzete okán sem kellett politikai székértáborok kegyeit keresnie, a maga útját járhatta, de Bánffy eleve viszolygott az ideologikus, sematikus gondolkodásmódtól. Ebből is fakadt, hogy sokszor magánnyal és meg nem értettséggel küzdött saját kora sok irányból táplálkozó szellemi sötétségei közt. Ahogyan az sem vélet-

len, 1910-ben pártonkívüli szabad-
elvű programmal választották országgyűlési képviselővé. Ezen években született az említett, 1914-ben kötetbe gyűjtött novelláinak többsége. S ami persze nem jelenti azt, hogy véka alá rejtette volna értékelveit, éppen fordítva, elég, ha csak az 1918-1919-es eseményekről mondott fajsúlyos véleményét olvassuk. „Örökös járás és társtalanság a sorsa. Különös és másként cselekvő lélek él benne, mint amilyenhez ma vagyunk szokva” – írta róla találóan Kuncz Aladár 1923-ban, egyik első portréjában a kolozsvári *Ellenzék* hasábjain, majd hozzátette: „ez a rendkívül értékes írótehetség [...] csak töredékesen tudta magát megszólaltatni.” Ekkor Bánffy még Budapesten élt. Szász többször mutat rá könyvében, hogy Bánffy sem politikusként, sem Erdélybe hazaköltözése utáni szellemi vezetőként sohasem a konfliktust, hanem az együttműködés elvét, a hosszútávú érdekeket tartotta szem előtt. Ahogyan a kötet példái is mutatják, Bánffy „a nemzetfélést a reális önértékelés gondolatával egészíti ki”, s ameddig az erkölcsi szabadsága, belső parancsa engedi, megtesz mindent a kisebbségi magyarság méltó képviselője érdekében. Ugyanígy volt saját írói karrierjével is. Egy idő után inkább a fióknak írt, s 1946-tól végképp elfogadta politikai elszigetelődését, sajátos helyzetét, tudva, hogy az álságos új rendszerben igen „kevesen maradtak, akik még egyáltalán szót emelhetek mellette”. Még ezt megelőzően publikált trilógiája sem csupán az erdélyi és magyarországi felső tízezer életének remekbeszabott freskója a Monarchia utolsó évtizedeiből, hanem kritikája, sőt leleplezése is az akkori politikai vezetőosztály bűnösen szűklátókörü politizálásának, mely közve-

tetten az ország szétdarabolásához vezetett. Élete és műve ezért valóban „eleven felkiáltójel”, ahogyan Szász is helyesen írja kötete lapjain később. Bánffy Erdélyben is „képes volt olyan irodalmi művet alkotni, melyben egy politikai irány »útnutatóit« sem követte” – olvassuk a több irányból is támadott *Martinovics* kapcsán például a kötetben. Történelmi perspektíva és sejtelmes aktualizáció volt ez a mindenkori hatalomgyakorlás leleplezésére. A Bánffy-féle recept évtizedekkel később, az erdélyi nagy évtized, tehát az 1970-es évek színpadain is kényszerűen visszatért, ki tudná ezt jobban, mint az a Szász László, aki Székely Jánosról is remek monográfiát írt, s Páskándi Géának is egy egész kötetet szentelt?!

Ha a kötet szerzőjének csak részben megvalósult szándékát követve legfőképp a gazdag, változatos irodalmi műfajokban megmutatkozó (szép)írói arcélt vizsgáljuk, akkor is azonnal szembeötlök két fontos jellemző. Az első az, hogy három dráma (1906; 1913; 1918) és egy valóban remek novelláskötet (1914) után az irodalmi életmű javarészt a politikától formálisan-kényszerűen visszavonuló Bánffy életében teljesedik majd ki, Erdélyben. A *Maskara* (1926) ugyan még budapesti kiadónál lát napvilágot, a *Reggeltől estig* (1927) és a *Martinovics* (1929, kötetben 1931) viszont már első erdélyi éveiben, a *Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja* pedig a harmincas években jelenik meg, ezt követi majd a főmű, az *Erdélyi történet* három regénye (1934, 1937 és 1940), kivétel nélkül mind az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában. Életében az utolsó még kiadott munkája egy leginkább nagyelbeszélésnek mintsem kisregénynek tekinthető mű, illetve mellette pár novella *Bí-*

vös éjszaka gyűjtőcímen (1946), mely kötet már újabb impériumváltás után jelenhetett meg Kolozsváron. Mindez Bánffy ötven- és hatvanéves korában szerzett, érett műveinek listáját jelöli, kerekén húsz év termését tulajdonképpen. A másik, talán ennél is fontosabb jellemző, hogy ezen szépirodalmi szegmenst mindvégig a műfaji kísérletező kedv jellemzi. Schöpflin Aladár találó szavaival: „Olyan, mint a türelmetlen rádiózó, aki, ha fogni tudta Bécset, nem marad vesztig meghallgatni a műsort, hanem azonnal tovább forgat és mindig új meg új álmot keres. Nem a műsor fontos neki, hanem az, hogy fogni tudja. Így játszik a formákkal és műfajokkal Kisbán Miklós. Élvezetből ír és az élvezet neki a folytonos hangváltoztatás. Láttuk őt mint irodalom-szervezőt és propagátort, emlékszünk egy ősvilági fantasztikus színpadi játékára, történelmi drámáira, rosszmájú satírjára, mindenféle hangú és tárgyú novelláira, kísértük vissza a közelmúltba memoárjaiban [...]. Volt úgy, hogy elvontunk ragadtatva tőle, volt úgy, hogy ingerülten vitatkoztunk vele, de közömbösek nem tudtunk maradni vele szemben.”³ A műfajokkal valóban sikeresen és elismerten játszó Kisbán ezekre az évekre nőtt szépíróként is egyenrangúvá a diplomáciában, a nagypolitikában és egyéb társadalmi funkciókban korábban is elismert Bánffyval. Az *Erdélyi Helikon* 1943-ból való ünnepi száma (mely lapszám a születésnapját ünneplő Bánffynak kifejezetten a szépírói érdemeit kívánta előtérbe állítani) is e szépírói kanonizációs folyamatot látszott végre kibontakoztatni, immáron újfent összegyűjteni koordinátarendszerben.⁴ Ekkor a Révainál sorozatban jelentek meg Bánffy korábbi művei is, az újraol-

vasás esélyével, némiképp új hangsúlyok keresésére is alkalmat adva.

Másutt már leírtam, hogy Bánffy irodalmi kísérletező habitusa, számos műfajt és műnemet sikerrel kipróbáló szerzői alkata és emlékező-prózájának kritikai éle kettős alapvonása az irodalmi életműnek. Méltatlan halála után méltatlan utóéletére, a diakrón recepcióra röviden visszatérve pedig: amennyire kevésbé lehet elítélni Ady egy nem szándékoltan pontatlan jelzőjét, annál inkább ludas az 1965 utáni teljes magyarországi kritikai recepciót befolyásoló *krétarajz* Illés Endre tollából. Magyarországon 1989-ig ennek a felelőtlen portrénak a jegyében értékelték Bánffyt, ehhez jött még hozzá egyes alapszövegeinek kiadatatlansága, amit a vizsgált kötet is számos ponton, helyesen felemlít. Bánffy emlékezéseinek torzóban maradt része (*Huszonöt év* címmel) is csak ötven év késéssel, 1993-ban kerülhetett a nagyközönség elé, de a *Milolu* című, félig kaland-, félig detektívregénye is fél évszázadot várakozott, míg a hagyatékban egyáltalán rábukkantak. Tény mindazonáltal, hogy Bánffy halálát követően Erdélyben nem is egy kísérlet történt az életmű felélesztésére. Dávid Gyula remek körképet nyújtott a romániai magyar marxista irodalmi keretek megengedte, igen felemás utóéletéről,⁵ de kötetében Sas Péter is részletezte e recepciót. Eszerint ott 1957-ben Nagy István és Marosi Péter éleszthette az emlékét, 1969-ben Kós Károly és Szócs István, majd pár évvel később, a centenárium kapcsán Bányai László és Tamás Gáspár Miklós (1973), illetve ehhez kapcsolódva Csehi Gyula (1974), újabb pár év múltán Kötő József (1976), Sóni Pál (1981-ben, amikor a *Kriteron* két kisregényét is kiadhatja), majd Dávid Gyula (1982), Fá-

bián Ernő (1982) is írtak Bánffyról. Nem arról van-e szó inkább, hogy az erdélyi magyar irodalmi élet értéktételezése a szélesebb magyarországi irodalomtörténeti recepcióba és kiadói gyakorlatokba meglehetősen szelektíven (vagy pedig olykor semmatikusan) épültek csak be, s velük együtt Bánffy is a megérdemeltnél jóval kevesebb figyelmet kapott? Hogy tovább árnyaljuk a képet: Márkus Béla egyik tanulmánya helyesen hangsúlyozta, hogy Örley István kritikájában⁶ már 1942-ben rossz ajánlólevélnek mondta a társadalmi rangot. E tételnek „semmi köze sincs tehát a szocializmusnak nevezett pártiktatúra idejének osztályharcos elszántságához, arisztokráciaellenességéhez. Inkább azt a fel fogást tükrözi, amelynek már a húszas évek elején Kun Andor bonmot-ja is hangot adott: »Miért tartják Bánffy Miklós grófit az írók kítűnő politikusnak és a politikusok kítűnő írónak?«”.⁷ A két világháború közötti, még szerzőnk életében zajló kritikai fogadtatástörténet során érdemes Szerb Antal sorait is felidéz-nünk, aki szerint hallgatólagosan is erős maradt a tárgyalt korszakban az érv, hogy az írás „polgári mester-ség, a középosztály monopóliuma.”⁸ Mindezek mellett is az író Kisbán rangját mutathatja furcsa mód Karinthy ismert könyve is, hiszen az *Így írtok ti* lapjain feltűnt egy, *Az erősebből* szerzett paródia is.

1990 óta azonban minden lehetőség adott, hogy írói munkásságának „érdembeli feltárása, beépülése a magyar irodalom történetébe” valóban megtörténjék. E kötet többek között ilyen előzmények után és ilyen tétellel, tehát a félreinterpretálások kiigazítása céljából is született. Az írói oeuvre teljes körű, elemző feltárására és összegzésére adódott most lehetőség, azok után, hogy

Bánffy novelláinak és nagyregényének elemzését 1990 óta többen is elvégezték. Így, egységében, a teljes szépírói (és emlékirói) hagyatékkal azonban nem, vagy csak igen kevesen foglalkoztak. Szász László birtokában van mindannak a tudásnak, érzéknek, eszköztárnak, amely egy hiteles korkép és portré készítéséhez szükségeltetik. Miközben az egyes műveket vizsgálja, beengedi az életrajzi tényeket és történelmi eseményeket is természetesen, de kellő távolságot is tart tőlük. Elemzése alos tárgyismeretre épülnek, az egyes bemutatott darabokhoz fűzött argumentációjával itt-ott lehet ugyan vitatkozni, de meglátásai minden esetben elgondolkodtatóak. Tollát kiforrott világszemlélet vezeti, amely javarészt nem készen kapott elméleteket mozgósít, amikhez csak példákat keres, hanem a művek elemzése során is formálódik. A korábbi recepció egyes tételeit vizsgálva mindazonáltal talán túlságosan is elkötelezett álláspont mozgatja kedves szerzője védelmében – főlőslegesen. Ezen kiszólásai olykor bizonyítani vágyásba, eszmei pengeváltásba s nem annyira esztétikai kritikákba torkollanak. Szerencsére a kötet egészére messze nem ez a jellemző. Az élénk táruló képen társadalmi háttérrel megjelenítő és a karakterisztikus prózapoétikai vagy drámaelméleti vonásokat kiemelő vonalvezetés egyaránt kellően gazdagon föllelhető, így mű, alkotó és társadalmi kontextus egyetlen egészé lényegül. Mindezt erőteljes eszmetörténeti háttérbe is ágyazza a szerző, leginkább az erdélyiség, az erdélyi gondolat összetett, domináns jegyeiben.

A kötet legerősebb, kétséget kizáróan újdonságokkal is szolgáló része a transzilvanizmus és Bánffy komplex kapcsolatának értő taglalá-

sa. „Bánffyt nem szokták a transzilvanizmus ideológusai között emlegetni, ő ugyanis nem fejtegetéseket fogalmaz meg, hanem egész tevékenységében, szerepkörében megtestesíti annak szellemiségét” – olvashatjuk. A szerző e gyakorlati tevérepről közelít az eszmetörténeti kérdések felé, kimutatva Bánffy írói működésében is azt a legjobb erdélyi tradíciókhoz ragaszkodó, egyszerre nemzeti, európeér és kritikai szellemiséget, amit a vizsgált életmű megtestesít: az erdélyi és magyar és európai művészet „önzetlen szolgálatát”, hogy magát Bánffyt idézzem. Ide kapcsolódik természetesen az irodalomszervező és a mecénás szerepköre is, amit Kovács László 1943-ban közölt írói arcképvázlata⁹ is összekötött már az alkotói szenvedéllyel. Szász remekül mutatja be, ahogyan a prózaírói műhely kulcsfogalma, a szépség azonos rangúvá válik a cselekvéssel, s e szintek tagadhatatlanul az 1926-ot követő esztendőkből nyernek igazán jelentőséget, mondhatni egy általa képviselt heterogén íróközösség létkérdésévé válnak. Bánffy szerepe a „kisebbségi kulturális önállóságban” ugyanakkor nagyon sokrétű. A „legnyugtalanabb kísérletezőt” a budapesti kulturális és politikai élet egykori szervezőjének a nimbusza is övezi 1926-ban, s ahogyan Szász is rámutat, kétségtelen, hogy Kuncz zsenije mellett az ő tapasztalata, tekintélye és kapcsolati tőkéje is alapvetően szükséges volt ahhoz, hogy a különféle ízlésbeli és világnézeti csoportosulásokon felülemelkedve, a Helikon valóban egységes, értékteremtő platformként jelentkezék a korban. Szász jól láttatja, hogy mindez nem szűkíthető csupán a származás okán öröklött parancsra a politikai cselekvéshez, hanem az írói és művészi alkotóte-

vékenység nyer fokozott nemzeti, „nemzetgazdai” jelentőséget. Bánffy ugyanis számos tekintetben már Trianon előtt is Erdélyt képviselte, az 1920-as évektől pedig íróként és szellemi vezetőként is az erdélyi gondolat cselekvési stratégiáját és szellemi magaslatait kívánta (Erdélyben is, Budapesten is, viták árán is) elfogadtatni. A kötet azon fejezetei, melyek ekképpen az irodalmi életre is kitékintenek (*Bánffy szerepei; Bánffy és a transzilvanizmus; Az író és művész politikai dokumentumai; Írói és közéleti feladatok*) tanulságos összegzések, amelyek a kor iránt érdeklődőknek új feltevésekkel, csemegékkal is szolgálnak. A szerző argumentációját olykor ki lehetne persze egészíteni, mondatait árnyalni, fontosabb azonban, hogy elemzéseik érdemeik az érlelő vitákra, továbbgondolásokra. Ez pedig önmagában is a kötet jelentőségét és értekezői színvonalát mutatja.

Bár a könyv – mint szó volt róla – elsődleges szándéka szerint a prózai szövegekben domborítja csak ki, rekonstruálja az életúti sajátosságok közt is következetesen vallott alkotói eszméket, illetve mutat rá a széles spektrumban végzett társadalmi gyakorlatok és a szépírói teljesítmény összhangjára, mindezek mellett sem hallgatható el, hogy fájlóan kimaradt a kötetből Bánffy szabadkőművességhez való viszonya. Mint hogy a szerzőnek ismert ilyen irányú tanulmánya konkrétan az életmű vonatkozásában, csak arra gondolhatunk, hogy az utóbbi évek sajnálatosan sarkító tendenciái, a politikai szólamokban is feltűnő demonizálások okán tekinthettek el ezen egyáltalán nem lényegtelen aspektustól a kötet megjelentetéskor. Márpedig hosszú lenne csupán felsorolni is mindazon (akárcsak a magyar

arisztokráciából jövő) felvilágosult személyek neveit a magyar történelem utolsó évszázadaiból akár, akik a társadalmi felemelkedés, népnevelés és a hangsúlyosan nemzeti szabadelvűség okán óriási szerepet vállaltak az Európa felé tett társadalmi felzárkóztatásban egy – a 19. század óta – leginkább csak formális kőművesség kereteiben. Elég talán, ha példaként a nemzeti könyvtár és múzeumot is alapító gróf Széchényi Ferencre gondolunk. A mecénás Bánffy esete ilyen téren sem jelentéktelen, ahogyan nem az az olvasmányai terén sem. A kötetnek fontos pozitívuma ugyanis, hogy a szellemi rokonok számtalan lapon feltűnnek az elemzésekben. Bár az utószó azt kénytelen rögzíteni, hogy a Bánffyak bonchidai kastélyának 1944-es, nácik általi tragikus felégetésével, s hasonlóan a budapesti családi könyvtár pusztulásával tételesen felsorolhatatlanná vált Bánffy egykori olvasmánylistája, alátámasztott következtetésekre azonban műveiből és emlékirataiból is gazdagon futja a kötetben. Szerzőnk „tízlapnyi könyvcíme”, melyet kutatásai során kijegyzetelt, a tételes felsorolás híján is alkalmasnak bizonyultak Bánffy szellemi horizontja gazdag felvázolásához, amelyekhez persze tanulóvein túl koncertek, színházi és operaelőadások, képzőművészeti stúdiók is tevélegesen hozzájárulhattak. Tudható, hogy az ókori görögöktől kezdve a klasszikus szépirodalmon át a kálvinista egyházi tanokig zavartalanul megértetek egymással itt Nietzsche, Spencer, Schopenhauer vagy éppen Darwin tanai, s ugyanígy Flaubert, Balzac, Tolsztoj és Dosztojevszkij, illetve Aldous Huxley művei. „Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a *Helikon* szerkesztőjeként képes áttekinteni e legfrissebb erdélyi és ma-

gyarországi irodalmi termést, hogy több könyvet szemlézett, illusztrált, lektorált” – írja Szász – valószínűleg áttekinthetetlenül gazdag olvasmánylistát kapunk. Fontos mindez nem csupán a számomra leginkább értelmezhetetlen Szász-féle kitétel, a „posztmodern irodalomtudomány” „elvárásai” miatt, amit a szerző már kötete bevezetőjében is rosszállóan felemliget, feltehetően a szövegcentrikus posztstrukturalista irányzatokat értve alatta, hanem a klasszikus komparatív elvek és az irodalom-szociológiailag is fontos kapcsolatháló, szellemi rokonságok és kölcsönhatások okán is.

Kiemelten fontosnak ítélem a kötet függelékét is, mind az életrajzi adatok, mind az alapkiadások vagy a színpadi ősbemutatók jegyzékei okán. Az *összefoglaló kiadványok* című melléklet listájában ugyan két Dávid Gyula-tanulmány szerepel, de az *alapkiadásokban* nem találtam a kolozsvári Polisnál általa sajtó alá rendezett 2012-es fontos kötetet (*Emlékezések, irodalmi és művészeti írások*). Balázs Imre József vagy Pomogáts Béla remek tanulmányai csak elvéve szerepelnek a hivatkozott szerzők között, ahogyan e sorok szerzőjének vonatkozó tanulmányai közül is csupán egy igen korai került érthetetlenül feltüntetésre a kötet záró oldalain. Az említett, 1946-os kolozsvári kötet csak kisregényként szerepel, holott, mint arra Filep Tamás Gusztáv s Szabeni Zsuzsa is már figyelmeztetett, eredetileg novellákat is közölt. Nem találtam utalást Szinetár Miklós háromrészes remek dokumentum-játékfilmjére sem, mely 2001-ben nemcsak az Operaház és a Nemzeti Színház egykori intendánsának (mondhatni a rendező egykori elődjének), hanem hangsúlyosan a reneszánsz egyéniség Bánffyknak állított

emléket: a politikus és a jogász mellett az írónak, az erdélyi irodalom-szervezőnek és mecénásnak is, de ugyanígy a festőnek, könyvillusztrátornak, színpadi szerzőnek és jelmeztervezőnek. Ezeknél komolyabb hiányossága a kötetnek, hogy a külföldi Bánffy-recepcióból tulajdonképpen semmit sem hasznosít. Sem a világnyelvekre, sem a környező országok nyelvére lefordított *Erdélyi történet* visszhangja nem került be a kötetbe, holott – ez is fonák, szomorú és Bánffy kálváriáira jellemző – a 2001-es Frankfurti Könyvvásár óta (melyen Magyarország díszvendég volt), Szeged-Maszák Mihálynak és Próhle Gergelynek hála Bánffy regényhármasa valódi sikerszériát tudhat maga mögött, alighanem nagyobb, mint idehaza. Az *Erdélyi történet* akkor útjára indított angol, francia és német, majd az olasz, spanyol, holland, kínai vagy akár román nyelvű fordításának megjelenésével a trilógia Berlinton és Tangertől Bukarestig komoly sikereket arat, ezekkel párhuzamosan pedig magyarul is újra kiadták.

Szász László új kötete még ezekkel együtt is több tekintetben valós hézagpótló munka, olyan teljesítmény, ami reményeink szerint e folyamatot hazai vizeken is előmozdíthatja. Ha korábban kénytelen voltam azt írni, hogy az életmű pazar gazdagsága, sokrétű maradandó teljesítménye furcsa módon önmaga is háttérbe szoríthatja a szépíró, az utóbbi évtizedekben végre komoly esély látszik nyílni arra, hogy Bánffyhoz elsődlegesen az írói oeuvre felől közelítsenek itthon és a nagyvilágban. Szász Lászlónak az MMA Kiadó révén megjelentetett munkája ezt az ügyet hivatott szolgálni.

Boka László

■ JEGYZETEK

1. Kuncz Aladár: *Áprily Lajos*. Ellenzék 1926. április 5. 11–12. illetve Uő: *Kritikák, portrék, tanulmányok*. II. Szerk. Filep Tamás Gusztáv – Juhász Andrea. OSZK–Kriterion, Bp.–Kolozsvár, 2019. 166. [Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái .VI.]
2. Kuncz Aladár: *Kisbán Miklós. Vázlatos rajz egy különös emberről*. Ellenzék 1923. október 14. 9. illetve Uő: *Kritikák, portrék, tanulmányok*. II. i.m. 78.
3. Schöpflin Aladár: *Fortéjos Deák Boldizsár memóriáléja. Kisbán Miklós könyve*. Nyugat 1932. 2. sz.
4. Vallasek Júlia: *Az elismerés fokozatai: Bánffy Miklós munkássága a második világháború idején*. Holmi 2002. 10. sz. 1309–1313.
5. Dávid Gyula: *Bánffy Miklós utóélete a romániai magyar irodalomban*. In Uő: *Erdélyi irodalom – világirodalom*. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2000. 184–208.
6. Örley István: *Farkasok*. Magyar Csillag 1942. 10. sz. 14–15.
7. Márkus Béla: *Bánffy Miklós az irodalomban*. Partium 2007. tél. 52–57.
8. Szerb Antal: *Megszámláltattál. Bánffy Miklós regénye*. Nyugat 1935. 5. sz. 431.
9. Kovács László: *Vázlat egy írói arcképhez*. Erdélyi Helikon 1943. 10. sz. 565–577.

LAPOK AZ UNITÁRIUSOK MÚLTJÁBÓL

Kovács Sándor: *Lapozgató. Az unitáriusok rövid története*

■ Az unitáriusokról Kolozsváron és a Székelyföld egyes vidékein kívül nem sokat tudnak. Legfeljebb azt, ami a diplomáik homlokzatán is többnyire feltűnik: az egyetlen egy Istent tisztelik. Esetleg arról is hallottak, hogy Dávid Ferencet tekintik vallásalapítónak és egyetlen püspökük Kolozsvárt székel.

Az unitáriusok múltja 450 évre tekint vissza, és szorosan kötődik Erdély történetéhez. Az 1700-as évek elejéig alig beszélhetünk egységes egyházzól, mert számos vallási irányzat mérközött, állandó volt az újítási szándék. Tehát a vallás történetét kell feldolgozni. Nagy könnyebbség, hogy négy szerző, Kénosi Tózsér János, Uzoni Fosztó István, Kozma Mihály és Kozma János megírta az unitárius egyház történetét a 19. század kezdetéig krónikás stílusban latin nyelven. Ennek magyar fordítását pedig 2005 és 2018 között három testes kötetben sikerült megjelentetni. Itt jóformán minden fontos adat megtalál-

ható, ami a történészeknek igen nagy segítség. De az unitárius hitelvek kialakulásának története ennél sokkal szerteágazóbb vizsgálatot követel, számos nemzetközi kapcsolat tisztázását is. Mert Erdélyben, főleg Kolozsvárt a 16. században Európa szabadgondolkodói adtak találkozót, s hol egyik, hol másik nézete kerekedett felül. E nézetek aztán ötvöződtek a 18. században. Ezután már előtérbe kerülhet a kifejezetten egyháztörténeti vizsgálgódás.

Kovács Sándor a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben már negyed százada az unitárius egyháztörténet tanára. Feladata áttekintést nyújtani a teológus hallgatóknak az egyház múltjáról. Talán az egyedüli egyháztörténész, akinek – legalábbis előadói szinten – nem lehet megrekedni valamelyik jelentős korszaknál, akinek ismernie kell az unitáriusok történetére vonatkozó minden régebbi és újabb tanulmányt. Így ő a legilletékesebb, hogy a szélesebb olvasóközönség számá-

ra is összefoglalja vallása és egyháza történetét. Először a 2009-ben megjelent *Unitárius egyháztörténet* című kötetében tett erre kísérletet. Ott nagyobb korszakokban gondolkodott, s a legfontosabb dokumentumokat a Szöveggyűjteményben közölte. Bizonyára az a kötet főleg a teológus hallgatók igényeihez igazodott.

Több mint tíz év elteltével született meg Kovács Sándor mostani kötete. Címadása is figyelemre méltó: *Lapozgató*, vagyis mintha kiemelne egyes, fontosnak tekintett eszmei küzdelmeket, eseményeket, élettörténeteket a nagy folyamatból. Ugyanakkor nem a vallás vagy az egyház, hanem az *unitáriusok* történetéről ír. A kötet ennek megfelelően 25 fejezetből áll, ezek néhány alfejezete is tartalmaz. A fejezetek ritkán haladják túl a tíz oldalt, s a lényeges múltbéli szövegek idézeteként a fejezetbe illeszkednek.

Ismertetésünk során a fejezeteket saját megítélésünk szerinti csoportosításban mutatjuk be. Az első ilyen egység a Dávid Ferenc elítéltségéig és 1579-ben bekövetkezett haláláig tart. Az unitáriusok megnevezésére az idők folyamán vagy hat elnevezést is használtak. Az unitárius elnevezés (unitariana religio) először 1600-ban egy országgyűlési jegyzőkönyvben bukkan fel, nyomtatványban pedig 1700-ban fordul elő. A szó arra utal, hogy a felekezett Isten oszthatatlan egységében hisz. Gyökereiben visszanyúlik Szervét Mihály és Blandrata György tanításaihoz (szervetiánusok, blandratisták). Ezek egységbe olvasztója, továbbfejlesztője Dávid Ferenc, Kolozsvár 1555-ben megválasztott plébánosa lesz. Az első unitáriusnak nevezhető hitvallást 1567 februárjában a tordai zsinaton fogadták el. Egyes kutatók szerint ekkortól beszélhetünk unitarianizmusról. A hí-

res 1568-as tordai országgyűlés ugyan kimondta a szabad igehirdetést és lelkészválasztást, de ezzel csak lehetőséget teremtett az unitáriusok közösségbe kovácsolódására. Az 1595-ben tartott gyulafehérvári országgyűlés sorolja fel név szerint a négy bevett religiót, a negyedik az ariánus (vagyis unitárius). Dávid Ferenc két alapvető művében fejtette ki nézeteit, az unitáriusok alapelveit: *Rövid magyarázat*, *Rövid útmutatás*. Mindkettő 1567-ben jelent meg Gyulafehérváron. Idővel Dávid Ferenc viták, mások műveinek olvasása és továbbgondolása során eljutott a nonadorantizmusig, mely azt hirdeti, hogy Krisztus nem imádandó. Ezzel aztán megsértette az 1572-ben hozott, az innovációt tiltó törvényt. Éppen korábbi harcostársa, Blandrata vádolja be a fejedelemmel, mire aztán letartóztatják és elítélik. Dávid Ferenc kultuszáról is olvashatunk. Arcképe nem maradt, de már több szobor, rajz, sőt még Páskándi Géza színdarabja is megőrökíti emlékét.

Ezzel a jámbor olvasó úgy gondolná, hogy megalakul az unitárius egyház, s most már az egyházszervezet fejlődését követhetnénk nyomon. Ez azonban koránt sincs így. Az ország törvényei egyre jobban gátolják az unitáriusok működését, s a 17. század végéig még a hittételek körül is vita folyik. Innentől a szerző egy-egy fejezetet nem korlátoz a tárgyalt időszakra, hanem a felmerülő kérdés utótörténetét is felvázolja.

A második unitárius püspök 1579 kora nyarától Hunyadi Demeter lesz. Az összehívott első zsinat alkalmából hitvallást fogadnak el, mely kimondja Krisztus istenségét. A püspök mellé 24 tagú konzisztóriumot szerveznek. Egységesítési kísérletei nem hatásosak. A nonadorantistákat kiközösítik. Így jár az

egyik nagy unitárius énekszerző, a kolozsvári kollégium rektora, Bogáti Fazakas Miklós is. Ide illeszkedik az unitarianizmus egyik áramlatának tekinthető szombatosság. Fő támogatója, mecénása Péchi Simon volt. Többen állítják, hogy maga Dávid Ferenc is egy ideig szombatos lett volna, de ennek nincs hiteles bizonyítéka. A szombatosság, a „zsidózás” ürügyén a református fejedelmek többször is beavatkoztak az unitárius egyházi életbe. A harmadik püspök, Enyedi György, öt évig állt egyháza élén, s jelentős irodalmi hagyaték maradt utána. Válogatott művei az 1990-es, prédikációi (három kötet) a 2010-es években jelentek meg. Fő célja az egyház tanbéli egységének az előmozdítása. Művei alapján sem adorantistának, sem nonadorantistának nem lehet minősíteni. Az ötödik püspök, Toroczkai Máté kátéja alapján a nonadorantista hagyományokat viszi tovább. Az ő idejére esik a jezsuiták kiűzése az ostromlott Kolozsvárról 1603 júniusában. Az unitárius vallás keretében az 1630-as években is legalább háromféle irányzat érvényesült és küzdött egymással. 1636-ban a püspökválasztáskor kiéleződtek az ellentétek. Ravius Mátyás, kolozsvári szász plébános felháborodott, hogy nem őt választották püspökké, s újítás címen vádat emelt egyháza ellen az unitáriusokat amúgy sem kedvelő I. Rákóczi György fejedelménél. A fejedelem az 1638-ban Désen tartott országgyűlés elé idézte az unitáriusokat, hogy nyújtsák be hitelveiket. A megválasztott új püspök, Beke Dániel az 1579-ben megfogalmazott hitvallást nyújtotta be, s ezzel hosszú időre megszabta egyháza hivatalos vallástételeit. Ezt a mozzanatot „dési komplánáció”, illetve egység néven szokták emlegetni. A fejedelem meghagyta,

hogy a következő országgyűlésen nyújtsák be a hitvallással megegyező unitárius kátét is. A káté elkészült, de a fejedelem nem engedélyezte kinyomtatását. Sőt, még rosszabb idők is következtek, amikor valamely helységben a többségnek nyilvánított reformátusok részére unitárius templomokat foglaltak le, s Háromszéken a püspöki vizitációt is a református egyházi előjárók végezték. A szombatosok ellen meg egyenesen üldözés folyt.

A hivatalos egyházi hitvallás nem vetett véget a belső vitáknak, amelyek nemcsak a hittételekre vonatkoztak, hanem a liturgiára és az istentiszteleti rendre is. Egy 1930-as sarkított megállapítás szerint ahány templom, annyi liturgia volt az unitáriusoknál. Ezt sokáig még a magyar és a szász-német nyelv váltakozása is színezte. Az énekeskönyvek is állandóan módosultak. Az alapot Szenczi Molnár Albert, Bogáti Fazakas Miklós és Tordai János zsolnárfordításai képezték, de ezek számos szakaszát utóbb átdolgozták. A jelenleg használt énekeskönyvet 1924-ben Pálfi Márton állította össze. Sok vita folyt az úrvacsora és a keresztség körül. Mit jelképez a kenyér és a bor, valamint a víz, mikor kell őket alkalmazni.

Az 1663-ban megválasztott Koncz Boldizsár püspök a török-tatár betöréseket követő nehéz években ismét megpróbált egységet és rendet teremteni az unitárius egyházban. Katekizmust és imádságoskönyvet adott ki, támogatta az iskolákat. Az ő idejében zajlik az 1660-ban Lengyelországból elűzött és Erdélyben letelepedett unitáriusok befogadása. Ők külön egyházközségeket képeztek, s külön papokat választottak, de az erdélyi püspök fennhatósága alá tartoztak. A hívek asszimilálódása nyomán ezek az egyházközségek

rendre beleolvadtak a magyar közösségekbe. A hitbéli vitákra nagy hatással voltak a külföldi peregrinációból hazatérő unitárius lelkészek. Tulajdonképpen belőlük kerültek ki az egyházvezetők. 1660-ig az itáliai egyetemekre jártak a fiatalok, azután előtérbe kerültek a német és holland egyetemek. Az onnan érkezők számos új eszmét hoztak magukkal. Itthon a kollégium tanáraiként tovább is adták nézeteiket.

Új világ köszöntött Erdélyre az 1691-es Lipót-féle diplomával, mely Erdély közjogi helyzetét már a Habsburg Birodalom kereteiben szabályozta. Az unitáriusok semmi jóra sem számíthattak, egyházuk léte is veszélybe került. Megkezdődött Erdély erőszakos „rekatolizációja”. Az unitáriusok elvesztik templomaik jó részét (a kolozsvárit és a tordait is), iskoláiknak szintén új épületet kell találni. A kolozsvári kollégiumot csak úgy tudják fenntartani, hogy a meggyengült kolozsvári eklézsiától átveszi az egyetemes egyház. A sorrendben 16. unitárius püspökre, Szentábrahámi Lombard Mihályra hárul az a feladat, hogy a nyomás alatt összefogásra kényszerült unitáriusokat tényleges egyház-zá szervezze. Ő „a 18. századi unitarianizmus legnagyobb egyénisége”, aki megírta „az egyház első és utolsó dogmatikai művét”. Olyan rendszert állított fel, amely európai szinten is elfogadhatónak látszott, főleg a holland teológusok hatása érezhető rajta. „Szentábrahámi hit-tani rendszere a 19. század második feléig érvényben maradt” – állapítja meg a szerző. A század végén vezeti az egyházat Lázár István püspök, az utolsó, aki hollandiai egyetemen tanult, sőt doktorátust is szerzett. Az ő kollégiumi rektorsága idejében jelent meg a II. József-féle türelmi rendelet, amely lehetővé tette,

hogy az unitáriusok is templomokat építsenek. Így nevéhez fűződik a kolozsvári templom- és kollégiumépítés mellett számos vidéki épület is. Hét egyházkörben tartott vizitációt, ami addig páratlan volt. A századfordulót követően Körmöczy János vezette az egyházat, őt a szerző már a címben is „filozófus püspök”-ként említi. Ő már a leghíresebb német egyetemek hallgatója, s a klasszikus német filozófia híve. A kollégiumban azonban főleg matematikát és fizikát tanított, őt tekintik a fizikai szertár megalapítójának. Egy ízben hittársai vallástalansággal vádolták meg a Guberniumnál. Püspökként a legtöbb energiáját az egyházi élet megrendszabályozása kötötte le. Nevéhez fűződik az egyházi levéltár felállítása. Ezekben az években kezdődik az angol és amerikai unitáriusokkal a kapcsolatfelvétel. Ennek köszönhetően a 19. század közepétől a peregrináció célállomásai áttevődnek az angol nyelvterületre.

Két püspök-költő és kora következik. Aranyosrákosi Székely Sándor eposzköltőként került be az irodalomtörténetbe: Vörösmartyra is hatással volt. Még mint kollégiumi tanár, ő írta meg a már említett négy szerzőjű latin egyháztörténet adatait kivonatolva az első magyar nyelvű unitárius vallástörténeti munkát diákjai számára. Több más tankönyvnek is szerzője. Halála 1852-ben, az önkényuralom idején következik be, 1861-ig nem lehet zsinatot tartani és betölteni a püspöki széket. Ekkor aztán Kriza János, a kolozsvári eklézsia papja veheti vállaira az egyház gondjait. Őt a székely népköltészet első gyűjtőjeként tartják számon (*Vadrózsák*), de új kátét is kidolgoz, amerikai mintára. Nagy érdeme, hogy lelkésztársával, Nagy Lajossal együtt javasolják egy unitárius „irodalmi vállalat” létesít-

tését, amely aztán a *Keresztény Magvető* című folyóirat formájában ölt testet. Az ő idejében a vallás megnevezését az eddig néhol előforduló „egység hívó”, „egyhitű” s más bizonytalan szóalakok helyett az *unitárius*ban rögzítik. S a kiegyezést követően az erdélyi jelzöt elhagyva a magyart helyezik az unitárius szó elé: Magyar Unitárius Vallásközön-ség. Kriza korához kötődve olvashatunk az Erdélyben letelepedő angol orvosról, John Pagetról, aki az angol–magyar unitárius kapcsolatok fő támogatója lesz. Ugyancsak itt kap egy rövid alfejezetet Brassai Sámuel, a kollégium első „világi” tanára, akinek az élete az egész századot átfogja. Évtizedeken át ő volt a legismertebb unitárius.

Kriza halálát követően 1876-ban Ferencz Józsefet választják meg, aki kiérdemli „a leghosszabb ideig »regnáló« unitárius püspök” címet. Több mint fél századig áll az egyház élén. Neki kell a kiegyezés utáni nagy változtatásokat befejezni, majd a világháborún átvezetni az egyházat, végül aggastyánként még a romániai megszorításokkal is szembenézni.

Főpásztori pályája elején válik uralkodó irányzattá az unitárius egyházban is a liberális teológia, amit sikerül egyeztetni az unitárius hitelvekkel. Írt középiskolások számára kátét és hittant. Ugyancsak az ő idejében létesül a budapesti egyházközség, és épül fel annak temploma. Utódának, Boros György teológiai tanárnak majd főjegyzőnek is a munkássága jórészt a Ferencz József korához kötődik. Boros a kezdeményezője a Dávid Ferenc Egylet felállításának (1885) és az ennek kiadványaként megjelenő Unitárius Közlöny kiadásának. A felekezeti nőmozgalom is ekkor bontakozik ki. Boros vezetésével a lassan kiépülő

teológiát különválasztják a kollégiumtól, s 1915-ben akadémiai szintre emelik. Az 1930-as évektől a nők is beiratkozhatnak a teológiára. Lelkészi alkalmazásuk sok vitát vált ki. Még a „kerek világot” bejáró, amerikai feleséget magával hozó prófétai nézeteket hirdető Balázs Ferenc munkásságának kezdete is Ferencz József korához kötődik.

Ferencz József halálát követően a már 18 éve főjegyzői tisztséget betöltő, 73. évében járó Boros György lesz a püspök. A fiatalabb lelkész-nemzedék már egyre nehezebben viseli el az idős vezetők megmerevedő irányítását. A fiatalabbak egy csoportja Medgyesen szervezkedni kezd, s 1937-ben visszavonulásra kényszeríti Borost. Varga Béla filozófus, teológiai tanár lesz az utód. A teológiai tanári karban is nemzedékváltás következik be. De az „új nemzedéknek” is rövidesen belső ellenzéke termelődik ki. Varga csak két évig áll az egyház élén, mert az 1940-es bécsi döntést követően át-pályázik az egyetem pedagógiai tanszékére. Őt a budapesti esperes, Józsan Miklós követi. Nehéz időkben józanul vezeti egyházát, de nem tudja megakadályozni a fajelmélet begyűrűzését az egyházba.

Megint új világ köszönt az unitáriusokra 1946-ban, Kiss Elek püspökké választásakor. Neki egyházfőként a kommunizmus legkegyetlenebb vallásellenessége idején kellett végrehajtania, kivédenie az állami vonalon kapott parancsokat. E korszakot a szerző Kelemen Lajos egy korabeli levelének ironikus szövegével jellemzi. Kissnek kellett tudomásul vennie 1948-ban az iskolák és épületeik államosítását, az önálló teológia megszüntetését és beleolvasztását az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetbe, az egyház számos alkalmazottjának beszerve-

zését a besúgóhálózatba. A letragikusabb megpróbáltatást az 1956-os magyar forradalom következményei zúdították az egyházra. Az első megtorlási hullámban hat teológiai tanárt és lelkészt ítéltek el 5-8 évi börtönbüntetésre, egy második hullámban 12 teológusra és lelkészre mértek rá 15-25 év kényszermunkát. Összesen 174 évet tett ki a kirótt büntetések halmaza. Az elítéltek többsége 1963–1964-ben kegyelemmel szabadult. Kiss Elek „megpróbálta összeegyeztetni az ember és társadalom fejlődésébe vetett rendületlen hitét az ateista állam elvárásaival, természetesen sikertelenül” – állapítja meg Kovács. Ugyancsak ő írja: „A püspök a hívektől és lelkészekről az állam iránt lojalitást kért, ugyanakkor arra biztatta a lelkészeket, hogy mindent tegyenek meg hivatásuk maradéktalan teljesítéséért.” Az egyház belső embereit kemény kézzel irányító Kiss utóda Kovács Lajos teológiai tanár, főjegyző lett 1972-ben. Ő „kedves, joviális ember volt, a konfliktusokat igyekezett minden szinten elkerülni”, olvasható jellemzésében. Így papjai hibáit is nagyvonalúan elnézte. Egyházát az „ahogy lehet” jegyében vezette az 1990-es évekig. Az ő korszakának „szürke eminenciása” volt Erdő János. 1959-ben „rendszer elleni tevékenységért” ítélték négyévi börtönre. Kiszabadulása után a teológia egyháztörténeti tanszékén folytatta munkásságát. Minden szavát és tétét a szekuritáté figyelte. A megfigyelői dossziéjából vett idézetekből jól kirajzolódik – természetesen fordított éllel – jelleme s munkássága. 1978-tól négy éven át betöltötte a protestáns teológia rektori székét. Akkorra tekintélye volt, hogy 1994-ben 81 éves kora ellenére megválasztották püspöknek. Célkitűzése volt a felekezeti iskolák visszaszer-

zése és beindítása, új szervezeti szabályzat kidolgozása, nyomda beszerzése. Ezek megvalósulását nem érthette meg, mert 1996 nyarán váratlanul elhunyt. Mellette Jenei Dezső főgondnok tett sokat a kilencvenes évek elején az egyházi tulajdonok visszaszerzéséért.

Az egyháztörténetbe még néhány sorral beilleszkedik Szabó Árpád 1996-tól kezdődő püspöki mandátuma. Ő is korábban teológiai rektor volt. Egységet és rendet tartott egyházában. Rá hárult az egyház alkalmazása az új társadalmi-politikai körülményekhez.

Kovács Sándor fő érdeme e kötetben, hogy feldolgozza és áttekinthetővé teszi az unitáriusokra vonatkozó teljes múltbeli és újabb szakirodalmat. Különösen a szegedi irodalomtörténeti alapozottságú iskola termését kellett értékesítenie. Ennek élén olyan tudósok álltak, mint Pirnát Antal, Keserű Bálint, jelenlegi vezetője pedig Balázs Mihály. Az iskola tanítványai aztán elvállalták egy-egy irányzat kutatását, jeles személyiségek hagyatékának a feldolgozását, alapvető munkák sajtó alá rendezését. Tulajdonképpen Kovács Sándor és az egyházi levéltáros Molnár Lehel is a szegediek vonzásköréből indult. Feladatuk egy erdélyi központú iskola kialakítása. Kovács igen nagy tisztelettel fordul az eddigi szerzők felé, nem mulasztja el szövegében kiemelni, hogy kinek a tanulmányára alapozva állít valamit, ki valamely téma kutatója. Néha még dicséri is a tudós szerzőket. Lapalji jegyzetet csak az idézeteknél ad, a fejezetek végén 3-4 címet felsorakoztató bibliográfiát közöl. E címek vagy forrásul szolgáltak, vagy kiegészítő olvasmányul használhatók. Eljárását a *Bevezetőben* megindokolja: tapasztalatai szerint a „súlyos” könyvek tanítványait is in-

kább taszítják, mint vonzzák. Ezért gondolta azt, „hogyan karcsúbbra kellene fogni a históriát, és lehetőleg úgy megírni, hogy se a temérdek lábjegyzet, se a végeláthatatlan bibliográfia ne hozzon hideglelést az olvasóra”. Talán fölösleges mentegetőznie a Kolozsvár-központúság miatt, hiszen nem véletlenül nevezték a történelmi idők folyamán az unitarianizmust „kolozsvári vallásnak”. A sok püspök név szerinti címbe iktatása viszont könnyen zavart kelt a viszonyokat nem eléggé ismerő olvasóban: vajon csak a főcímben szereplők a „nagy” püspökök, az alcímben sem említettek mellőzhetők?... Szerencsére van névmutatója a kötetnek, s akit csak egy személy érdekel, könnyen rákereshet a méltatására.

A kötet sikeresen egyensúlyoz a szigorúan tudományos megközelítés és a szélesebb közönséget célba vevő esszéisztikus fogalmazás között. Egyik-másik fejezete a jól megválasztott idézetekkel, a némileg

ironikus megközelítéssel egyenesen olvasmányos. A régebbi korok tárgyalásánál nem fukarkodik a zárójelbe tett magyarázatokkal, fordításokkal sem. Talán egységesebben bánhatott volna az évszámokkal. Ezek egyeseknél a pár szavas életrajzba illesztve tűnnek fel, másoknál zárójelben, néha két-három fejezet során állnak össze az életpálya határköveiként. Általában óvakodik az életrajzi alapú megközelítéstől, a nem egyházi vonatkozású tevékenységek méltatásától.

A *Lapozgató* ezután unitárius vonatkozásban alapkönyvészet lesz. Ennek fellapozása nélkül aligha lehet a következőkben egy-egy témát elmélyíteni. De Kovács Sándorra még nagy feladat hárul: ő lesz hivatott a majdan angolul is közreadott, főleg a szakköröknek szóló egyháztörténet elkészítésére.

A kötethez Ósz Sándor Előd református egyháztörténész-levéltáros írt méltató *Előszót*.

Gaal György

csiki

ABSTRACTS

Henrietta Bocz – Beáta Lázár

■ ***Are You Ready? – Career Choice Questions among Transylvanian Students***

Keywords: *students, career choice, motivation in further learning, decision making, sources of information, readiness*

“What do you want to be when you grow up?” is a recurring question since childhood in a young person’s life. It is not surprising, because the chosen occupation, among others, determines the social and economic situation and well-being of individuals, furthermore a well-chosen profession and productive work also have a positive effect on society. Hence, the chosen career path is a very important and determinative decision with a lot of responsibility and onus to choose. The successful coping with the situation depends on different external and internal factors and their relation.

In this study, we analyse factors such as motivations in higher education, the feeling of readiness to decide, and information sources used in decision making. We also studied how these factors relate to each other and to the student’s social background, more specifically to the parents’ financial status and their highest educational. For the study, we use answers from a large-sample survey of university students’ vision of the future, conducted in December of 2020. However, the questions in career choice topics were only for first year students, so the sample in our study contain 194 cases. The questions mostly referred to their high school period, but the participants were already university students at the moment of data collection.

Cristina Brinzan-Antal

■ ***“Crowned” Festival Season: Event Attendance Habits of Students during the Coronavirus Epidemic***

Keywords: *minority NGOs, festivals, events, higher education, coronavirus epidemic*

The study shows how the coronavirus epidemic changed the Transylvanian Hungarian NGOs’ events and how this affected students’ willingness to participate. Intention to participate in events during and after a coronavirus epidemic is examined along several factors such as sense of security, choice of location, number of participants, and adherence to current restrictions. In addition, we analyze several types of events in terms of willingness to participate, with a separate focus on attitudes towards mass events.

How did the coronavirus epidemic affect Hungarian university students in Transylvania in terms of events? How have their habits changed when attending an event, especially a festival? We seek answers to these and similar questions in the present study.

1065 Hungarian students from Romanian universities were included in the research, and this is combined with the pilot research of the Transylvanian Association of Hungarian Civil Organizations and the 2021-2022 research of the Hungarian Cultural Society of Transylvania, which shows a current comprehensive picture of before and after the coronavirus epidemic.

We used the questionnaire as a quantitative research method. The actuality of the topic lies the altered culture consumption habits caused by the coronavirus epidemic.

Botond Dániel – Henrietta Incze

■ ***Career Habitus and Entrepreneurial Willingness of University Students***

Keywords: *entrepreneurial willingness, career habitus, Hungarian university students in Transylvania, employees, entrepreneurs, self-employed*

The study examines the career plans of Hungarian university students in Transylvania. It gives a detailed picture about the type of career and position envisaged by them for their future professional life. Based on the desired career types, their career habitus and entrepreneurial spirit is also explored. The authors also examine the effect of

several socioeconomic factors – such as age, gender, type of settlement, education level of parents, financial situation of families – on the career habitus and entrepreneurial willingness. The empirical background of the study is an online survey conducted in December 2020, which targeted the ethnic Hungarian students studying at universities in Romania. In the article the authors analyze the answers for the question: what type of position students would prefer to work in after completing their studies: as an employee, as an entrepreneur (with employees) or self-employed (freelancer)? Based on the answers, together with the background factors, we can examine the characteristics of those students who are willing to work as an entrepreneur or to be self-employed, and several socioeconomic determinant factors.

Beáta Lázár – Szidónia Rusu

■ ***The Good Student Is Being Tested – Attitudes towards Online Education among Hungarian Students in Transylvania***

Keywords: *online education, digitalisation, Hungarian students from Transylvania, online classroom activity, learning environment*

Who is a good student in online education? How has digital education changed attitudes and preferences towards learning? Have students socialised in traditional education changed under the pressure of online education? We seek to answer these and similar questions in our study. The Covid-19 pandemic has fundamentally shaken traditional forms of education and forced both students and teachers to adapt quickly and flexibly to the challenges of digital education. The present study explores this issue among Hungarian students in Transylvania.

The study is based on a large sample survey of university students, conducted in December 2020. The questions on online education are organised along the following themes: learning

environment, class participation, perceived changes, perceived advantages and disadvantages of digital education. The data is analysed in terms of the learning environment, the tools and conditions for online education, as well as the willingness to participate in online classes.

The aim of the study is to investigate the attitudes of the students participating in the research towards online education. Along several factors such as tool use, learning environment and attitudes, students are placed on a spectrum based on their attitudes towards online education. The index classifies Hungarian students in Transylvania into categories: those who have benefited from online education – those who have performed well in the changed environment – and those who have been negatively affected by the introduction of digital education. This is examined using several background variables such as university specialisation, type of residence and socio-demographic data.

Tibor-Csongor Teleki

■ ***Analysis of the Financial Situation of Hungarian Students in Transylvania in the Light of the Coronavirus Epidemic***

Keywords: *finances, young people, students, financial knowledge, money, livelihood*

In recent years, several studies have been published that assessed the financial knowledge of young people, or their attachment to finances and money. By mapping the knowledge regarding the financial skills of students, we get a primary picture of what the financial habits of this segment of the adult generation are after the fall of the communist regime, and what ideas and opinions they have in terms of income, salary, entrepreneurship, willingness to save, and their livelihood. Our various financial decisions, financial culture, money and its management are part of our everyday lives, all of which are significantly influenced by parental atti-

tudes, the knowledge we have learned in the family, and the objective information we have been taught during our studies.

Through the research, we get a more accurate picture of the knowledge and financial situation of Transylvanian students. It is a comprehensive and detailed research, the analysis of which gives us a status report. Based on the results of the research, it is possible to think about how to design and implement programs that could improve the students' ability to expand their financial knowledge during their university period, as well as to put the acquired knowledge into practice by distributing their income with financial knowledge.

Adequate financial security is made possible by a stable financial background, so that as a young adult and later even as a parent, the family can guarantee financial security. The solution for this is learning, expanding knowledge and knowing and mapping out financial opportunities. The results of the research could be the basis for a later project to raise financial awareness.

Emese Vita

■ ***Are College Students Adults? Transitions to Adulthood, from Independent Life to Partnership Selection***

Keywords: *theory of generations, youth transitions, post-adolescence, life events, partnership choices*

Despite ample research on Hungarian young people from Transylvania, few studies have focused on comparing different groups of youngsters, or on the special subgroup of the youth. Using data from the Hungarian Youth Research, a Transylvanian sub-sample (N=2000) and a large scale survey (N=1239) was carried out among Hungarian college students from Transylvania, we probe similarities and differences in life events and transitions to adulthood in these two groups of the youth. In this paper we give an overview of the marital status, living and working conditions and future plans of youngsters. Despite the fact that a large group of young people wish to start a family around their mid-twenties, they seem to be in a “waiting game” and postpone marriage and childbearing. Our analysis revealed that the coronavirus pandemic has fundamentally changed the college students' lifestyle: a large portion of the respondents reported significant changes in their living conditions and living environment. In the short run, the consequences of Covid-19 hit students with rural residents more than citydwellers, and older cohorts – already active in the labour market – more than younger ones. Regarding partnership selection, we found that Hungarian ethnicity and linguistic homogeneity are the most important cultural criteria in the mechanisms of partnership selection.

SZÁMUNK SZERZŐI

A lapszámot szerkesztette:

Lázár Beáta és Keszeg Anna

Brînzan-Antal Cristina (1993) – kutató, EMKE, doktorandus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest–Kolozsvár

Bocz Henrietta Nóra (1999) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár

Csáki Róbert (1964) – festőművész, Budapest

Dániel Botond (1983) – szociológus, egyetemi adjunktus, BBTE, Kolozsvár

Demény Péter (1972) – író, szerkesztő, Látó, Marosvásárhely

Gaal György (1948) – irodalom- és művelődéstörténész, PhD, Kolozsvár

Gömöri György (1934) – költő, irodalomtörténész, London

Incze Henrietta (1999) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár

Lázár Beáta (1996) – doktorandus, BBTE, Kolozsvár

Magyar Zoltán (1967) – tudományos főmunkatárs, PhD, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest

Rusu Szidónia (1993) – szociológus, doktorandus, BBTE, Kolozsvár

Teleki Tibor-Csongor (1994) – részlegvezető, Kunden Broker, Kolozsvár

Vita Emese (1989) – szociológus, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest

TÁMOGATÓK

MINISZTERELNöksÉG
NEMZETPOLITIKAI
ÁLLAMTITKÁRSÁG

EMBERI
ERŐFORRÁSOK
MINISZTERÜJUMA

„Az erdélyi magyar fiatalok (15-29 évesek) a legrendszeresebben kutató társadalmi csoportnak számítanak, mégis nagyon ritka, hogy egy szűkebb korosztályt egész Erdélyre kiterjedően nagymintás kérdőíves kutatással lehessen elérni. Az „Egyetemisták jövőképkutatása” címet viselő kutatás egyrészt ezt a hiányt pótolja. Másrészt a kutatás szervezői egy aktuális változásra, válsághelyzetre reagáltak – igencsak gyorsan, és megpróbálták feltárni a koronavírus-járvány hatását az egyetemisták életének különböző aspektusaira. A nagymintás online felmérés célcsoportját tehát a romániai felsőoktatásban részt vevő magyar hallgatók alkották, a kutatás témakörei pedig az online oktatás, a járványhelyzet alatti kulturális élet, a megélhetés, pénzgazdálkodás voltak. Emellett a kutatás célja volt, hogy felmérjük, miben változtatták meg az egyetemisták rövid és hosszú távú terveit a 2020-as év történései a továbbtanulással, pályaválasztással, letelepedéssel és családalapítással kapcsolatban.”

(Dániel Botond)

ISSN 1222 8338

9 771222 128330 4 2 2 0 0 5

10 LEJ
800 FT

#PLANURI DE VIITOR #STUDENTI
#MAGHIARI #TRANSILVANIA
#FUTURE PLANS #HUNGARIAN
#STUDENTS #TRANSYLVANIA